

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu	Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě
Registrační číslo projektu	CZ.02.2.69/0.0./0.0/16_015/0002400

Fonetická cvičení

Distanční studijní text

Jana Nálepová

Opava 2020

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Osvojování si jazyka

Klíčová slova: *Fonetika, fonologie, fonetická transkripce, stereotypy, interference*

Anotace: Předmět je určen studentům bakalářského oboru, který integruje znalosti cizího jazyka s měkkými dovednostmi potřebnými pro práci ve firmách, kulturních organizacích, turismu apod. Proto se předmět Fonetická cvičení zabývá problematikou správné výslovnosti v němčině a spojuje teoretické a praktické aspekty nácviku výslovnosti, pro které nabízí řadu praktických cvičení. Kurzu se věnuje otázkám, které se bezprostředně vážou k oboru němčina jako cizí jazyk. Teoretická část se zabývá základy fonetiky a fonologie jako jazykovědné disciplíny, které jsou základem pro další studium jazyka. Praktická cvičení jsou zaměřena na vytvoření stereotypů správné výslovnosti a jejich automatizaci tak, aby výslovnost nebyla poznamenána interferencí. Kurz prezentuje také základy transkripce.

Autor: **Mgr. Jana Nálepová, Ph. D.**

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 ZÁKLADNÍ POJMY.....	7
1.1 Fonetika a fonologie.....	7
1.2 Slovníky.....	12
2 FONETICKÝ PŘEPIS.....	15
2.1 Mezinárodní znaky IPA.....	16
2.2 Další transkripční systémy.....	16
3 MLUVENÍ.....	22
3.1 Činnost mozku při mluvení.....	22
3.2 Mluvidla.....	26
3.3 Artikulace.....	29
4 SAMOHLÁSKY.....	35
5 VÝSLOVNOST VOKÁLŮ.....	43
5.1 Výslovnost E.....	Chyba! Záložka není definována.
5.1.1 E /ɛ/.....	50
5.1.2 E /e/.....	44
5.1.3 /ɛ/ versus /e/.....	45
5.1.4 Regionální rozdíly.....	45
5.2 xxx.....	Chyba! Záložka není definována.
6 DVOJHLÁSKY.....	58
6.1 Charakteristik der Diphthonge.....	Chyba! Záložka není definována.
6.2 Exogene Diphthonge.....	Chyba! Záložka není definována.
6.3 Zentrierende Diphthonge.....	Chyba! Záložka není definována.
6.4 Heterosyllabische Verbindungen.....	Chyba! Záložka není definována.
7 SOUHLÁSKY.....	64
7.1 Rozlišení souhlásek podle způsobu jejich tvoření.....	64
7.2 Rozlišení souhlásek podle místa jejich tvoření.....	65
8 KLASIFIKACE SOUHLÁSEK.....	71
8.1 Dělení konsonantů podle způsobu artikulace.....	72
8.2 Dělení konsonantů podle místa artikulace.....	73

8.3	Aspirace.....	74
9	KONSONATEN	77
9.1	Nasale	78
9.2	Explosivlaute	79
9.3	Frikativlaute	79
9.4	Die r-Laute [r R ʀ].....	81
9.5	die glottalen Laute [h ʔ]	82
9.6	Aspiration	83
10	ASIMILACE, REDUKCE..... CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.	
10.1	Spojení souhlásky se souhláskou.....	86
10.2	Spojení samohlásky se souhláskou.....	88
10.3	Veränderungen von Lauten	Chyba! Záložka není definována.
10.4	Assimilation der Stimmhaftigkeit.....	Chyba! Záložka není definována.
10.5	Artikulatorische Assimilation.....	90
10.6	Angleichungen im Artikulationsmodus.....	90
11	INTONACE, MELODIE	93
11.1	Intonace	94
11.2	Notation	95
12	AKCENT	101
12.1	Slovní přízvuk.....	102
12.2	Větný přízvuk	104
13	ARTIKULAČNÍ CVIČENÍ.....	112
13.1	xxx	Chyba! Záložka není definována.
	LITERATURA	120
	SHRnutí STUDIjNÍ OPORY	122
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	123

Klikněte sem a zadejte text.

ÚVODEM

Předmět se zabývá problematikou správné výslovnosti v němčině a spojuje teoretické a praktické aspekty nácviku výslovnosti a nabízí řadu praktických cvičení. V kurzu se budeme zabývat otázkami, které se bezprostředně vážou k oboru němčina jako cizí jazyk. V teoretické části se budeme systematicky zabývat základy fonetiky a fonologie jako jazykovědné disciplíny, které jsou základem pro další studium jazyka. V praktických cvičeních se budeme snažit vytvořit stereotypy správné výslovnosti a zautomatizoval ji tak, aby výslovnost nebyla poznamenána interferencí. Seznámíte se také se základy transkripce.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Cílem předmětu je seznámit Vás s jazykovým systémem německého jazyka, jeho variantami, dialekty, mluvenou a písemnou formou jazyka a základními odbornými pojmy jazykovědy.

Všechny důležité informace Vám budou sděleny na úvodní přednášce. Další komunikace bude probíhat prostřednictvím elektronické pošty a budete mít také možnost osobní konzultace v konzultačních hodinách.

Na konci kurzu budete schopni vysvětlit všechny odborné termíny, se kterými se v kurzu a při studiu předepsané literatury seznámíte a na příkladech prokázat, že jste dané problematice porozuměli.

V průběhu semestru budete během studia jednotlivých kapitol vypracovávat úkoly v podobě, které Vás budou dávat zpětnou vazbu, na konci semestru předložíte v daném termínu portfolio s vypracovanými úkoly a materiály v textové nebo digitální podobě.

Portfolio je nejen záznamem toho, jak jste splnili jednotlivé semestrální úkoly, ale je to i Váš jakýsi studijní deník. Jeho cílem je nejen to, že si zapisujete, co jste už udělali, ale hlavně je to záznam Vašeho postupu, cesty, Vašich myšlenek. Proto prosím zapisujte, jak se Vám jednotlivé úkoly dařily. I cesta je cílem, můžete se z ní hodně poučit. Už jste asi zažili situaci, že jste museli někomu něco vysvětlit, a že jste si přitom uvědomili, že Vás to vedlo k zamyšlení a k pochopení.

1 ZÁKLADNÍ POJMY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Při studiu cizího jazyka je důležitá vedle dobré znalosti gramatického systému a získání bohaté slovní zásoby také výborná výslovnost nepoznamenaná přenosem z mateřského nebo jiného cizího jazyka. Dále je nutné seznámit se základními odbornými pojmy, abyste při dalším studiu a při komunikaci s vyučujícími byli schopni používat správnou terminologii. V této kapitole se seznámíte s obory fonetika a fonologie a s jejich funkcí jako dílčích disciplín v procesu nácvičení výslovnosti cizího jazyka. Cílem nácvičení výslovnosti cizího jazyka je získat takovou výslovnost, aby mluvený projev byl pro rodilé mluvčí dobře srozumitelný. K tomu je nutné získání základních vědomostí o fonetice a fonologii a se systémem tvorby hlásek.

CÍLE KAPITOLY

Po absolvování kapitoly a vypracování úkolů budete umět vysvětlit rozdíl mezi fonetikou a fonologií a umět používat odborné termíny jak česky, tak německy.

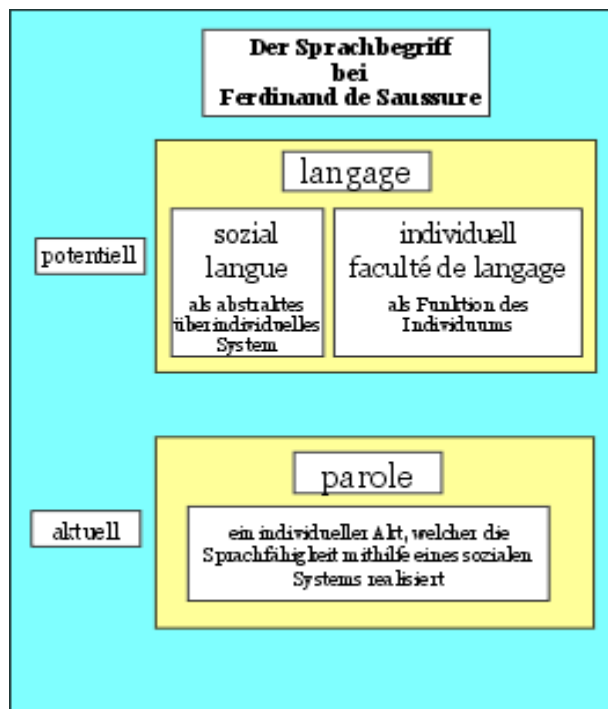
KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Jazyk jako systém, langue, parole, fonetika, fonologie, hláska, fón, foném, interferenční chyby

1.1 Fonetika a fonologie

Jazyk jako systém je znázorněn v následujícím schématu vytvořeném švýcarským jazykovědcem Ferdinandem de Saussure, který rozlišil pojmy **řeč**, **jazyk**, **mluva** a je považován za zakladatele moderní jazykovědy.

Fonetika je jazykovědná disciplína, která se zabývá popisem zvukové stavby jazyka, materiální stránkou zvukových výrazových prostředků jazyka, popisem mechanismu vzniku řeči, její akustické stavby a vnímání zvukového signálu sluchem, hláskami a prozodickými prostředky, které jsou užívány v daném jazyce. Úkolem fonetiky je popsat hlásky a klasifikovat je. Přitom fonetika vychází z toho, jak při tvorbě hlásek spolupracují části těla, které se na jejich tvorbě podílí, například plíce, jazyk, ústa apod. zabývá se také akustickými fenomény jazyk, které jsou měřitelné, jako jsou např. intenzita, frekvence atd., a tím se blíží přírodním vědám.

Je to věda interdisciplinární, vzhledem k lingvistice má fonetika postavení pomezí, neboť má vlastní okruh zkoumání a lingvistika využívá až její výsledky, mj. pro interpretaci poznatků z dalších jazykovědných oborů. Na zvukové stránce jazyka lze také pozorovat některé zákonitosti a experimentálně je ověřovat.

Původně byla fonetika chápána jako věda popisující hlásky, mechanismus jejich tvoření. Proto byla dříve označována jako **fyzilogie mluvy**. První výzkumy o řeči prováděla **fonetika sluchová**, která jako metodu poznání používala poslech a přímé pozorování artikulace. Od poloviny 19. stol. Získává na významu **fonetika experimentální**, využívající přístroje. Ve 20. století se začíná zabývat oblastí produkce a percepce, a také analýzou akustického signálu a problematikou řečové komunikace. Funkční stránkou a strukturou mluveného projevu se zabývá **fonologie**, která se jako samostatná disciplína vyhranila ve 30. letech 20. stol. Striktní oddělování fonetiky (ve smyslu fyzikálním a fyziologickým) a fonologie (v smyslu funkčním a strukturálním) při zkoumání zvukové stránky řeči byla celosvětově opuštěna v 60. letech 20. století. Vzhledem ke spolupráci těchto věd při studiu téhož předmětu, tj. lidské řeči, se v současnosti mluví o **fonetických vědách**.¹ Navíc jsou

¹ <https://www.czechency.org/slovník/FONETIKA> [online 15. 2. 2020]

pro studium a nácvik jazyka nutné znalosti z obou disciplín, jak systematické aspekty fonologie, tak spíše prakticky zaměřená fonetika, proto se pro zjednodušení mluví o fonetice, přestože při nácviku jsou využívány obě lingvistické disciplíny.

Fonologie se zabývá používáním hlásek v systému lidské řeči a v jednotlivých jazycích. Studuje, jak jazyk využívá jednotlivé hlásky, jak jsou v různých jazycích zastoupeny a jakou funkci mají a jaký je systém hlásek těchto jazyků. Obrací se k jazyku (**langue**) jako struktuře, studuje systém fonémů a pravidla jejich užívání. Od 20. století je považována za samostatnou vědní disciplínu, jejíž základní jednotkou je foném, nejmenší zvukový prostředek schopný rozlišit minimální významovou jednotku jazyka, **morfém**.

Základní jednotkou fonetických popisů je **hláska**, která je v některých koncepcích označována jako **fón**. Je to minimální zvuková jednotka řeči. Hláska je konkrétní, fyzickou podobou fonému. Inventář hlásek je širší než inventář jeho fonémů. Jednomu fonému může odpovídat více hlásek, naopak hláska může být realizací více fonémů. Například fonému /n/ v češtině odpovídají hlásky alveolární [n] a velární [ŋ] nebo i [m] jako v *hanba* [hamba]. Hláska chlup od *chlupy* a *chlub* od *chlub* (se)².

Dále se fonetika věnuje spojováním hlásek a jejich modifikací, a také modulaci řeči pomocí síly, tempa, bravy hlasu.

Hláska (fón) je základní fonetickou jednotkou, např. u *Miete – Mitte* se rozlišuje kvalita hlásek [y:] a [i:].

Foném je nejmenší rozlišující jednotkou fonologie. Např. fonému /r/ v němčině odpovídají fóny [r] – *Zungenspitzen-r*, [ʀ] *Reibe-r* a [R] *das Zäpfchen-r*. Tyto varianty však nemají vliv na význam slova.

Naopak pár *Biene* a *Bühne* je příkladem významového rozdílu fonému [i:] a [y:].

Fonémy jsou klasifikovány na základě distinktivních znaků, které jsou označovány jako opozita, například neznělost/znělost, napětí např. u p/b, t/d, k/g apod.

KONTROLNÍ OTÁZKA

V následujícím textu jsou obsaženy odborné pojmy. Vypište si je a vyhledejte jejich význam.

Ein Laut ist laut, ist etwas, was man hören kann. Man kann die Lautstärke aller Vorgänge messen. Die Einheit dafür ist sei 'phon'. Gegenstand der Phonetik ist der Laut als physikalische Einheit. Bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts galt Phonetik als Hilfswissenschaft für die Linguistik und Musikwissenschaft.³

² <https://www.czechency.org/slovník/HL%C3%81SKA> [online 16. 2. 2020]

³ Zeile 25-26.

Die Zahl der Phone als Realisierungen von Phonemen in einer Sprache ist relativ groß, insbesondere durch die Variationen der einzelnen Laute im Kommunikationsprozess. Für die systematische Sprachbeschreibung sind deshalb Phoneme wichtig, die im Folgenden definiert werden als:

- Kontraste in Lautfolgen, z. B. /k/ /i/ /n/ /t/ bei *Kind*
- Oppositionen in sonst lautgleichen **Minimalpaaren** /k/int und /v/int, d.h. velares /k/ und labiodentales /v/ als bedeutungsunterscheidendes Mittel
- Mehrheit der distinktiven Merkmale eines Lautes, d.h. Klassifikation des z. B. /k/ als velaren Explosivlautes
- Einheit verschiedener **Allophone** (Positionsvarianten, z. B.) in der Distribution eines Lautes, z. B. bei palatalem und velarem ich-Laut und ach-Laut als Allophone des ch-Lautes oder die Präsenz der Aspiration (Behauchung) bei [p], [t], [k] und [p^h], [t^h], [k^h] im Deutschen.

Eine wichtige Aufgabe der Phonologie neben der Segmentierung und Klassifizierung der Phoneme einer Sprache auch die Zusammenstellung des Phoneminventars und Festlegung der zulässigen Phonemkombinationen und ihrer Distribution, die als wichtige Bestandteile der linguistischen Analyse im Bereich der phonologischen Sprachebene verstanden werden.

Für den systematischen Spracherwerb, i. e. für den DaF-Bereich, sind Grundkenntnisse in beiden Bereichen - sowohl die systematischen Aspekte der Phonologie als auch die eher sprachpraktisch ausgerichteten der Phonetik unentbehrlich. Vereinfachend spricht man also nur von Phonetik, obwohl bei der Ausspracheschulung beide linguistische Fächer miteinbezogen sind. Dazu gehört ein gutes Basiswissen über das deutsche Lautsystem, **Vokale, Diphthonge, Konsonanten** sowie über Spezifika der **Koartikulation** im Deutschen aber auch über prosodische Mittel (und auch suprasegmentale Merkmale), also **Akzentuierung, Intonation und Rythmus** im Wort und Satz.

(Kratochvílová 2009, 13)

KONTROLNÍ OTÁZKA

V níže uvedeném německém textu jsou na příkladech vysvětleny rozdíly mezi fonetikou a fonologií. Zkuste vytvořit vlastní definice obou pojmů a vysvětlíte na příkladech z češtiny.

Der Begriff Phonetik kommt aus dem Griechischen und bedeutet „Lautkunde“ oder „Lautlehre“.

Die Phonetik beschreibt die Laute einer Sprache, sie beschäftigt sich nur mit der gesprochenen Sprache. Die Phonetik ist eine Naturwissenschaft, die mit der Anatomie des Menschen und den akustischen Eigenschaften von Lauten zu tun hat.

Aufgabe der Phonetik ist es, jene Laute zu beschreiben und zu klassifizieren, die durch den menschlichen Sprechapparat (Rachen, Mund, Nase, Lunge, Zunge, Kehlkopf etc.) hervorgebracht werden können. Die daraus resultierenden Klassifikationen sind nicht auf Einzelsprachen beschränkt.

Gegenstand der Phonetik ist:

- a) messbare physiologische und physikalische Eigenschaften von Lauten und Äußerungen (Anatomie und Physiologie, Sprachübertragung, Akustik);
- b) auditiv wahrnehmbare Lauteinheiten (Sprachwahrnehmung, Verstehen);
- c) Produktion der Laute durch die menschlichen Organe, Wiedergabe der Laute mit Hilfe von Transkriptionssymbolen (Sprachproduktion, Artikulation).

(Alosevičienė 2009, 5)

Auf dem Linguistenkongress 1928 in Haag tritt neben die Phonetik die Phonologie. Die Phonetik beschäftigt sich mit den Lauten nach seiner artikulatorischen und akustischen Charakter. Phonetik untersucht spezifische Funktion der Laute.

So gibt es Laute, die bedeutungsdifferentierend sind und andere, die nicht. Z.B. Kuchen – Kuhchen. Diese Laute werden als Phoneme bezeichnet. Ein Phonem ist also das kleinste bedeutungsdifferentierende Element der Sprache.⁴

⁴ Zeile 24-26

Die Phonologie ist dagegen eine Komponente der Grammatik (wie Morphologie, Syntax oder Semantik). Sie umfasst den Lautbestand von Einzelsprachen, die Funktion der einzelnen Laute im System der jeweiligen Sprache, mögliche Stellungen und Kombinatorik der Laute, die Veränderungen, die Laute unter dem Einfluss ihrer Nachbarlaute erfahren können. Im Unterschied zur Phonetik kann die Phonologie sowohl auf die gesprochene als auch auf die geschriebene Sprachform angewendet werden.

Aufgabe der Phonologie ist es, funktionale Eigenschaften von Lauteinheiten (Segmenten) im Sprachsystem festzustellen. Primär ist die bedeutungsunterscheidende (**distinktive**) Funktion sprachlicher Einheiten, u.a. von Wörtern: *Gras – Glas, Rose – Hose, Liebe – Diebe, das – des, wieder – weder* etc.

Gegenstand der Phonologie ist:

- a) Organisation und Systematik von Sprachlauten in einzelsprachlichen Systemen;
- b) Lautinventar und Lautsystem einer Sprache;
- c) Klassifikation von Sprachlauten nach distinktiven Merkmalen.

(Alosevičienė 2009, 5)

Der Gegensatz von Sprechen und Sprache zeigt die Unterschiede zwischen Phonetik und Phonologie: der Laut als physikalische Erscheinung (Sprechakt) und Laut als Signal zum Zweck der Verständigung (Sprachbild).⁵

1.2 Slovníky

Pro správnou výslovnost především neznámých slov je vhodné používat slovníky, např.

V knihovně Slezské univerzity je k dispozici:

KRECH, Eva-Maria, Eberhard STOCK, Ursula HIRSCHFELD a Lutz Christian ANDERS. *Deutsches Ausspracheworterbuch*. Berlin: Walter de Gruyter, ©2009. ISBN 978-3-11-018202-6.

V současné době jsou k dispozici také online slovníky, které většinou obsahují i audio-nahrávky s výslovností rodilého mluvčího.

<https://de.howtopronounce.com/german/index.php> [online 20. 2. 2020]

<https://de.langenscheidt.com/> [online 20. 2. 2020]

<https://educalingo.com/de/dic-de/ausspracheworterbuch> [online 20. 2. 2020]

⁵ Zeile 27.

V některých slovnících je výslovnost vyjádřena transkripcí, viz kapitola 2.

<https://www.duden.de/rechtschreibung/Aussprachewoerterbuch#aussprache> [online 20. 2. 2020]

SHRNUTÍ KAPITOLY

V první lekci jste se seznámili se základními pojmy fonetiky a fonologie a vysvětili jsme si rozdíl mezi těmito jazykovědnými obory a nutnost znalosti jejich zákonitostí pro studium jazyka a zejména pro nácvik správné výslovnosti.

ODPOVĚĎ

Akzent, das	důraz, akcent
Betonung, die	přízvuk
Diphthong, der	dvojhhláska
Gespannt	napjatý
Intonation, die	intonace
Konsonant, der	souhláska
Laut, der	hláska
Melodie, die	melodie
Phon, das	fón
Phonem, das	foném.
Rhythmus, der	rytmus
stimmhaft	přízvučný
stimmlos	nepřízvučný
Tempo, das	tempo
ungespannt	nenapjatý
Vokal, das	samohláska

2 FONETICKÝ PŘEPIS

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola seznamuje studenty s fonetickým přepisem obecně a s fonetickou transkripcí němčiny.

CÍLE KAPITOLY

Cílem kapitoly je seznámit studenty s výhodami fonetického přepisu obecně a s fonetickou transkripcí němčiny. Po splnění úkolů budou umět vyslovit neznámá slova se správnou výslovností, pokud jsou zapsaná ve znacích IPA.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Transkripce, fonetická transkripce, fonetická abeceda, mezinárodní znaky IPA, alfabetské, syntetické systémy

Vztah mezi psanou a mluvenou podobou je v jednotlivých jazycích různý. V jazycích s **hláskovým písmem** pozorujeme často mezi textem psaným a jeho zvukovou realizací jistou paralelnost. Např. písmena mají v některých případech v jazyce zcela jednoznačné čtení a zvuková kombinace jediný způsob zápisu - v češtině případy jako *koleno*, *zámek*, *plátek*; ne však případy jako *divák*, kde se vyslovuje *d'*, ale píše se jako součást slabiky *di*, tj. nikoli písmenem *d'*, nebo *zpěv*, kde je jediná možná výslovnost.

Již na počátku fonetických bádání se proto objevovala potřeba vytvořit pro záznam znění řeči soustavu značek, která by umožňovala co nejúplněji zaznamenat skutečný zvuk, která by **transkribovala** (přepisovala) zvuk do grafémů.

V dnešní době je možno dokonale zaznamenat řeč technickými prostředky, ale zvukový záznam je komplexní a je obtížné i při dnešní vyspělé technice porovnat znění vět vyslovovaných postupně různými mluvčími tak, aby bylo možno zachytit všechny nuance, i při opakovaném poslechu mnoho uniká pozornosti. Technický zápis zvuku je totiž záznamem nezobecněné, základní roviny mluvené řeči, skutečné velmi proměnlivé akustické reality, a jeho kvalita je navíc úměrná kvalitě záznamového zařízení.

Pro potřeby lingvistické práce, která operuje s určitou rovinou zobecnění, se zobecněním na úrovni hlásek a modelů prozodických prostředků souvislé řeči (přízvuk, melodie řeči atd. - srov. tamtéž), je potřebný zápis pomocí opticky vnímatelných značek, při němž by byl vztah značka - hláska, ev. jiný zvukový prvek, jednoznačný. Této potřebě vyhovuje **transkripce**, přesněji **fonetická transkripce**. Metajazykové texty (texty vypovídající přirozeným jazykem o faktech jazyka a řeči, např. texty vědeckých a odborných prací o jazyku nebo o řečových technologiích) jsou psané a ve výkladech je nutno grafických značek užít. Také **aplikovaná fonetika** se bez takového převodu neobejde.

2.1 Mezinárodní znaky IPA

Důležitou pomůckou pro nácvik výslovnosti s pro správnou výslovnost nových či neznámých slov je proto fonetický přepis, který vychází z mezinárodní transkripce znaků, tzv. **IPA IPA** - podle anglického názvu International Phonetic Association; dnes se užívá častěji označení na bázi angličtiny)znaků, které převádí zvukovou podobu slov a vět do znaků. Znaky fonetického přepisu jsou vždy v hranatých závorkách. Základ byl položen v roce 1888 Mezinárodní fonetickou asociací základ pro **Mezinárodní fonetickou transkripce** (API - podle francouzského názvu organizace Association Phonétique Internationale). Ve starších pracích se o ní mluví jako o **fonetické abecedě**. Transkripce IPA využívá latinky (v západoevropské modifikaci), doplňuje znaky pro hlásky, které odpovídající písmeno nemají, pro jemnější rozlišení se pak užívá i diakritických znamének a několika liter zvláštních. Zachycuje také základní prostředky prozodické. V podstatě se dodržuje zásada, že určitá hláska se označuje vždy jedním a týmž grafickým znakem. Využitím písma se systém IPA řadí mezi tzv. **alfabetické fonetické transkripce**, tím, že pro jednotlivý zvuk (hlásku) volí jediný symbol, se zařadila mezi **systémy syntetické**.

2.2 Další transkripční systémy

Podle způsobu, jak je tzv. fonetická abeceda utvářena, dělíme transkripční systémy na analytické a syntetické. U **analytických** se jednotlivé hlásky zapisují pomocí jakýchsi "vzorců" označujících místo a způsob výslovnosti. Zápis je sice relativně přesný (odliší rozdíly obdobných hlásek různých jazyků, např. českého a ruského *m*), je však málo přehledný a rozumí mu jen zasvěcený fonetik. Dnes jej plně nahradil grafický záznam analýzy zvuku prováděný speciálními přístroji, ev. filmový záznam průběhu artikulace. **Syntetické systémy** přepisu volí pro určitou hlásku vždy jediný grafém. Dopouštějí se přitom jistého zjednodušení, neboť výslovnost zdánlivě týchž hlásek může být v jednotlivých jazycích (i

jejich nářečích) dosti odlišná (např. se liší výslovnost *l* v Čechách a na Moravě, souhláska *p* je různě napjatá a má také různé velké přídechy v češtině a němčině). Této nevýhodě se čelí podle potřeby využitím rozlišujících, diakritického grafického doplňku k základnímu grafému, eventuálně upřesněným popisem hlásky při výkladu.

Soustavy fonetického přepisu se liší i vztahem k běžně užívanému písmu. **Nealfabetické systémy**, méně časté, se běžného písma zcela vzdávají. Posiluje se tím samostatnost transkripce a ruší nežádoucí asociace s pravopisem. Celek je však obvykle méně přehledný a volba nealfabetických značek činí při přepisu potíže. Běžnější jsou proto soustavy **alfabetické**, které se opírají o existující písmo (latinku, azbuku apod.). Dodržují přitom zásadu korespondence 1:1, tj. každé hlásce odpovídá jediné písmeno (proto se vylučují jinak běžné sprežky), a naopak grafém musí mít přiřazenu jen jedinou hlásku. Abeceda počtu hlásek nedostačuje, a proto se přidávají další značky a diakritika.

V praxi existuje mnoho **dalších typů transkripce** sloužících speciálním typům prezentace zvukové podoby řeči. Pro potřebu práce **etnografické** a **etnologické** se ustálily jednodušší systémy záznamu mluvené řeči, než je detailní fonetická transkripce; v běžných pracích se etnologové dokonce řídí při vydávání lidových vyprávění v podstatě principy pravopisu, protože tyto texty jsou studovány spíše z hlediska literárněvědného a jsou i čtenářsky vděčné; přesný přepis výslovnosti by vnímání nepřál.

Im Jahr 1886 wurde die Association Phonétique Internationale von einer internationalen Gruppe von Sprachlehrern gegründet, die aus bereits existierenden Lausystemen ein phonetisches Alphabet entwickelt, das sich auf alle Sprachen der Welt anwenden lässt. Diese Lautschrift will das Erlernen einer Fremdsprache erleichtern und verbessern. Sie kann auch die Sprachen ohne Schrift niederschreiben und so die Beziehungen zu fremden Völkern intensivieren.⁶

⁶ Zeile 25-26.

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 2015)

CONSONANTS (PULMONIC)

© 2015 IPA

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ			ʀ					ʀ		
Tap or Flap		ⱱ		ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Symbols to the right in a cell are voiced, to the left are voiceless. Shaded areas denote articulations judged impossible.

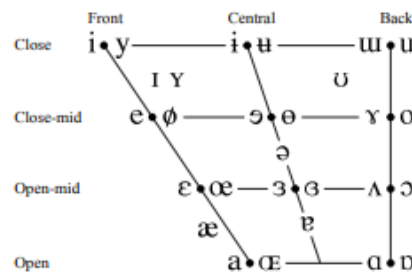
CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ ǀ Bilabial	ɓ Bilabial	ʼ Examples:
◌ ǃ Dental	ɗ Dental/alveolar	pʼ Bilabial
◌ ǂ (Post)alveolar	ɟ Palatal	tʼ Dental/alveolar
◌ ǁ Palatoalveolar	ɠ Velar	kʼ Velar
◌ ǁ Alveolar lateral	ɣ Uvular	sʼ Alveolar fricative

OTHER SYMBOLS

- ʍ Voiceless labial-velar fricative
- ʋ Voiced labial-velar approximant
- ɥ Voiced labial-palatal approximant
- ħ Voiceless epiglottal fricative
- ʕ Voiced epiglottal fricative
- ʡ Epiglottal plosive
- ɕ ʑ Alveolo-palatal fricatives
- ɻ Voiced alveolar lateral flap
- ɥ Simultaneous ʃ and x
- Affricates and double articulations can be represented by two symbols joined by a tie bar if necessary.

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

SUPRASEGMENTALS

- ˈ Primary stress
- ˌ Secondary stress
- ː Long
- ˑ Half-long
- ˚ Extra-short
- ◌ Minor (foot) group
- ◌ Major (intonation) group
- ◌ Syllable break
- ◌ Linking (absence of a break)

TONES AND WORD ACCENTS

LEVEL	CONTOUR
˥ Extra high	˥ or ˨ Rising
˨ High	˨ Falling
˨ Mid	˨ High rising
˨ Low	˨ Low rising
˨ Extra low	˨ Rising-falling
˩ Downstep	˩ Global rise
˩ Upstep	˩ Global fall

DIACRITICS Some diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. ɲ̥̄

◌ Voiceless	◌ ̥	◌ Breathily voiced	◌ ̬	◌ Dental	◌ ̪
◌ Voiced	◌ ̦	◌ Creaky voiced	◌ ̰	◌ Apical	◌ ̤
◌ Aspirated	◌ ̚	◌ Linguolabial	◌ ̍	◌ Laminal	◌ ̎
◌ More rounded	◌ ̙	◌ Labialized	◌ ̜	◌ Nasalized	◌ ̃
◌ Less rounded	◌ ̚	◌ Palatalized	◌ ̟	◌ Nasal release	◌ ̠
◌ Advanced	◌ ̟	◌ Velarized	◌ ̡	◌ Lateral release	◌ ̣
◌ Retracted	◌ ̠	◌ Pharyngealized	◌ ̢	◌ No audible release	◌ ̣
◌ Centralized	◌ ̣	◌ Velarized or pharyngealized	◌ ̤		
◌ Mid-centralized	◌ ̥	◌ Raised	◌ ̥ (ɹ̥ = voiced alveolar fricative)		
◌ Syllabic	◌ ̍	◌ Lowered	◌ ̥ (β̥ = voiced bilabial approximant)		
◌ Non-syllabic	◌ ̥	◌ Advanced Tongue Root	◌ ̠		
◌ Rhoticity	◌ ̠	◌ Retracted Tongue Root	◌ ̡		

Typefaces: Doulos SIL (metatest); Doulos SIL, IPA Kiel, IPA LS Uni (symbols)

Obr. Mezinárodní transkripce IPA

Die Laut-Buchstaben-Beziehungen im Deutschen

1. Vokale und Diphthonge

	Laut	Schrift	Beispiele
langes A	[ɑ:]	a	A bend
		ah	Z ahl
		aa	S tadt
kurzes A	[a]	a	S tadt
langes, gespanntes E	[e:]	e	l esen
		eh	z ehn
		ee	T ee
kurzes, ungespanntes E	[ɛ]	ä	M änner
		e	s chnell
langes, ungespanntes E	[ɛ:]	ä	M ädchen
		äh	z ählen
Murmelvokal	[ə]	e	b itte
langes, gespanntes I	[i:]	i	w ir
		ih	i hr
		ie	v ier
		ieh	s ieht
kurzes, ungespanntes I	[ɪ]	i	b itte
langes, gespanntes O	[o:]	o	h olen
		oh	o hne
		oo	B oot
kurzes, ungespanntes O	[ɔ]	o	k ommen
langes, gespanntes Ü	[u:]	u	S chule
		uh	S tuhl
kurzes, ungespanntes U	[ʊ]	u	M utter
langes, gespanntes Ö	[ø:]	ö	h ören
		öh	S öhne
kurzes, ungespanntes Ö	[œ]	ö	z wölf
langes, gespanntes Ü	[y:]	ü	S chüler
		üh	S tühle
		y	T yp
kurzes, ungespanntes Ü	[ʏ]	ü	f ünf
		y	Ä gypten
Diphthonge	[aɐ]	ei	e ins
		ai	M ai
		ey	M eyer
		ay	M ayer
	[aʊ]	au	A ugen
		[ɔʊ]	eu
		äu	H äuser

2. Konsonanten

	Laut	Schrift	Beispiel
Explosive	[p]	p	P apier
		pp	L ippe
		-b	g elb
	[b]	b	B us
		bb	H obby
	[t]	t	T ür
		tt	W etter
		th	T heater
		dt	S tadt

		-d	K ind	
	[d]	d	d enken	
		dd	a ddieren	
	[k]	k	K ind	
		ck	d ick	
		kk	A kkusativ	
		ch	C hor	
		c	C omputer	
		-g	T ag	
		q(u)	Q adrat	
	[g]	g	g ut	
		gg	E gge	
Frikative	[f]	f	F oto	
		ff	S chiff	
		v	v ier	
	[v]	ph	P honetik	
		v	V ase	
		w	W and	
	[s]	s	H aus	
		ss	m üssen	
		ß	F uß	
	[z]	s	s ehen	
		[ʃ]	sch	S chule
		s(t)	S traße	
	[ʒ]	s(p)	s pielen	
		g	E tage	
		j	j onglieren	
[ç]	ch	L icht		
	-(i)g	f leißig		
[j]	j	j a		
[x]	ch	a uch		
R-Laute, frikativ	[r]	r	r ot	
		rr	H err	
		rh	R hythmus	
		er-	e rzählen	
	vokalisiert	[ʁ]	-er	S chüler
r			M eer	
Nasale	[m]	m	M utter	
		mm	k ommen	
	[n]	n	N ame	
		nn	k önnen	
		[ŋ]	ng	l ange
		n(k)	d anke	
L-Laut	[l]	l	h olen	
		ll	s chnell	
Hauchlaut	[h]	h	h aben	
Verbindungen	[pf]	pf	K opf	
		[ts]	z	Z ahl
		tz	S atz	
		ts	r echts	
		-tion	S ituation	
	[ks]	x	P räfix	
		chs	s echs	
		ks	l inks	
		-gs	m ontags	
	[kv]	qu	Q adrat	

Na stránkách Mezinárodní fonetické asociace jsou ke stažení mezinárodní tabulky hlásek:

<https://www.internationalphoneticassociation.org/> [online 15. 2. 2020]

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přepište slova z IPA

[laŋ]
[ʃɪf]
[mɪç]
[ˈmaˌxən]
[ˈpʁɛˌçən]
[kʊʁtʃ]
[ˈpʁɛnɪç]

ODPOVĚĎ

Schriftsprachlicher Ausdruck
<lang>
<Schiff>
<mich>
<machen>
<sprechen>
<kurz>
<Pfennig>

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se seznámili s fonetickou transkripcí a poznali její výhody pro nácvik výslovnosti cizího jazyka.

3 MLUVENÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Abychom dokázali správně mluvit a abychom současně šetřili a chránili svůj hlas, je třeba znát „mechanismus“ mluvení, tedy zákonitosti lidské řeči. V této kapitole budete seznámeni s problematikou tvorby hlásek, s fyziologickými a akustickými základy mluvení a s principy artikulace.

CÍLE KAPITOLY

Cílem kapitoly je seznámit studenty s fyziologickými procesy tvorby hlasu, což by mělo přispět ke správné výslovnosti, řeči a ochraně mluvidel studentů. Studenti budou po zvládnutí kapitoly umět popsat mluvidla a vysvětlit, jak fungují, objasnit rozdíl mezi primárním a lidským hlasem a vyjádřit, co je artikulace. Dále budou znát odborné pojmy v němčině i češtině

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

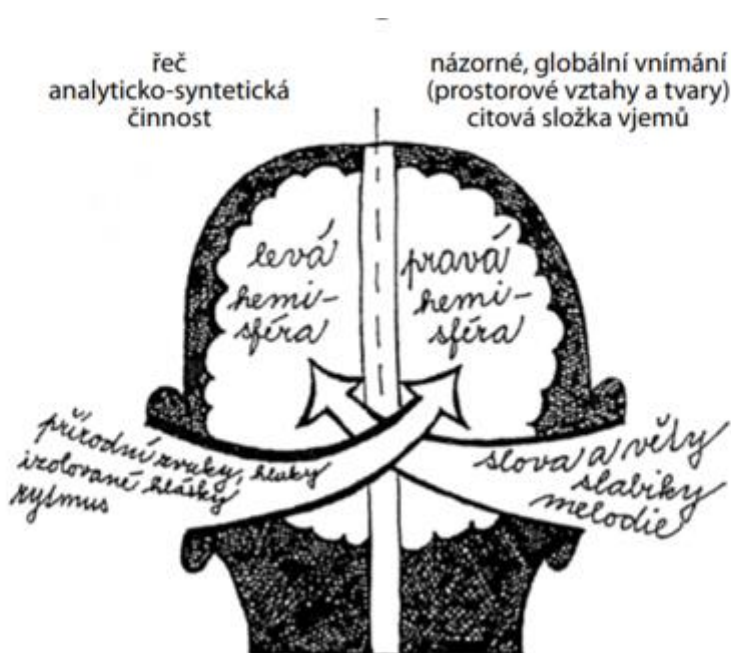
Brocovo, Wernickeovo a Déjerinovo centrum, komunikace, artikulace, percepce, recepce, produkce, mluvidla, hlasivky, artikulační ústrojí

Abychom dokázali správně mluvit a abychom současně šetřili a chránili svůj hlas, je třeba znát „mechanismus“ mluvení, tedy zákonitosti lidské řeči.

3.1 Činnost mozku při mluvení

Mluvení i vnímání řeči je podmíněno činností mozku. Řeč „sídlí“ u většiny lidí v levé mozkové hemisféře, a to i u leváků. Levá hemisféra pravým uchem vnímá slabiky, slova, věty, ale i melodii a zpracovává tyto informace tak, že je skládá či rozkládá v řečové celky.

Pravá hemisféra levým uchem přijímá přírodní izolované zvuky, jako např. smích, šramot, hluk, hlasy zvířat, ale i samostatné hlásky a rytmus. Vnímá tvary včetně tvarů písmen a díky ní se orientujeme v prostoru nebo své zrakové představy můžeme kreslit.

Obr. 1: Mozek podle Klégr/Zima Praha 1989 in Hájková 2012, 24

Na mluvení se podílí důležitá centra v mozku: **Brocovo centrum**, pohybové ústředí řeči, které se nachází v čelním laloku levé hemisféry a řídí produkci řeči, řeč kóduje. Dále **Wernickeovo centrum** v zadní horní části spánkového laloku levé hemisféry, které řídí **percepci**, tj. vnímání řeči, vybavování, volbu slov, řeč tedy dešifruje a umožňuje rozumět mluvenému a psanému slovu. A konečně **Déjerinovo centrum** v týlním laloku, které dešifruje vizuální komponenty řeči. Úspěch komunikace je založen na účinné součinnosti všech těchto center.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přečtete si text a vypište odborné pojmy do slovníčku. Vysvětlete, jak vzniká hlas a jaké části mozku se na mluvení (a poslechu) podílí.

Was den Menschen wirklich zum Menschen macht, ist vor allem die menschliche Sprache, denn alles andere findet sich auch bei Tieren. Doch die syntaktisch-grammatische Sprache und die Art zu Denken, die gibt es nur bei Menschen, wobei jener Teil im Gehirn, der dafür zuständig ist, das Broca-Zentrum, ein Teil des Arbeitsgedächtnisses ist. Mit ihm denken wir, haben Bewusstsein und lösen Probleme. Sprechen und Verstehen sind aufwändige Prozesse und nehmen viel Fläche im Gehirn ein. Die wichtigsten Zentren, die dabei beteiligt sind, sind das **Wernicke-Areal**, das vor allem für das Verstehen von Sprache entscheidend ist. Es befindet sich im hinteren, oberen Teil des linken Temporal- oder Schläfenlappens, der an der Seitenfläche der Hirnrinde sitzt. Verletzungen oder Hirnblutungen in dieser Region bewirken, dass der Patient Sprache kaum noch entschlüsseln kann. Er redet wie ein Wasserfall, seine Wörterflut ist aber verworren und unverständlich. Das **Broca-Areal** ist für die Produktion von Sprache, das Finden von Wörtern und das Bilden von Sätzen zuständig. Ist diese Region verletzt, kann der Patient zwar meist noch alles verstehen, er hat aber Schwierigkeiten, Wörter und Sätze zu bilden. In leichteren Fällen können Betroffene noch in einem stakkatoartigen Telegrammstil kommunizieren. Während des Formulierens und Erfassens von Sprache sind neben diesen beiden

Das menschliche Hören ist ein äußerst komplexen Vorgang, wobei Umgebungsgeräusche von der Ohrmuscheln aufgefangen und wie durch einen Trichter ins Mittelohr weitergeleitet werden. Durch die Schallwellen vibriert das Trommelfell, die drei kleinen Gehörknöchelchen des Mittelohrs, Hammer, Amboss und Steigbügel, schwingen mit und verstärken den Schall um das etwa 20-fache. Das eigentliche **Hörorgan** ist das mit Flüssigkeit gefüllte Innenohr, denn hier liegt die **Cochlea** (Gehörschnecke), in der viele tausend Sinneszellen mit winzigen Härchen die Vibrationen in einen **elektrischen Impuls** umwandeln und das Signal an den Hörnerv weiterleiten. Über die neuronale Hörbahn gelangt die Information ins Gehirn, wo sie mit bereits gespeicherten Mustern verglichen und verarbeitet wird.

großen Zentren noch viele weitere Bereiche der Hirnrinde aktiv: Das **Hörzentrum** - es sitzt an der Innenseite des Schläfenlappens, scannt die ständige Geräuschflut, die über das Ohr ins Hirn strömt, nach Bekanntem ab und ordnet es entsprechend ein. Das geschieht meist unbewusst. Andere Bereiche verarbeiten unbekannte Hörreize und solche, auf die der Mensch sich konzentriert, beispielsweise die Sprache des Gegenübers. Allerdings ist diese Gehirnstruktur flexibel, denn Studien zur Anpassungsfähigkeit des Gehirns haben gezeigt, dass das Gehirn eine neurale Region, die ursprünglich für einen Sinn wie Sehen, Riechen oder Hören bestimmt ist, auch für einen anderen nutzen kann. So kann bei von Geburt an blinden Menschen das nicht benötigte **visuelle Zentrum** eine besondere Fähigkeit für die **Verarbeitung von Sprache** entwickeln, und das sogar auf sehr hohem Level, sodass blinde Menschen, die durch ihren visuellen Kortex kompensatorisch eine Verstärkung der verbalen Kompetenzen erhalten, bei sprachlichen Aufgaben oft besser abschneiden als Sehende. Wurde etwa bei Blinden in einem einfachen Sprachverständnistest ihr Sehkortex mittels magnetischer Stimulation vorübergehend lahmgelegt, so schnitten sie schlechter ab, während dieselbe Blockierung die Leistungen sehender ProbandInnen nicht beeinträchtigte. Sprache allgemein betrachtet bedeutet die Fähigkeit, Wörter, Zeichen oder Gebärden zu gebrauchen und sie zu Sätzen zu verbinden, um unsere gedanklichen Konzepte oder Begriffe anderen Menschen mitzuteilen. Dazu gehört auch die Fähigkeit, die von anderen mitgeteilten Wörter zu verstehen, d.h. zu erfassen und in Begriffe umzuwandeln. Die Sprache verbindet und abstrahiert daher Bilder und stellt Beziehungen her, und zwar unabhängig vom Augenblick, d.h., sie schafft Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Sie bereichert unsere Wahrnehmung der unzähligen Möglichkeiten, auf denen unsere Erfahrungen mit der Welt organisiert sind und schafft letztlich selbst eine eigene Welt. Sprache bedeutet also die Fähigkeit,

- ◆ Konstrukte zu formulieren und mitzuteilen;
- ◆ mitgeteilte Konstrukte zu erfassen und in eigene Konstrukte umzuwandeln;
- ◆ Bilder zu abstrahieren und zeitliche Perspektiven zu schaffen;
- ◆ Wahrnehmung zu ergänzen oder anzuleiten.

7

Zajímavé články k této problematice najdete také zde:

<https://www.dasgehirn.info/denken/sprache/hoer-mal-wer-da-spricht> [online 15. 2. 2020]

Každý ústní projev je výsledkem souhry mnoha faktorů a probíhá ve třech stádiích:

- stádium psychologické – tvorba pojmů
- stádium fyziologické – řečové orgány vytváří na základě konvencí hlásky
- stádium akustické/artikulační – pohyb řečových orgánů vytváří spolu s proudem vzduchu v nich hlásky

Při poslechu probíhá proces obráceně:

⁷ <https://arbeitsblaetter.stangl-taller.at/GEHIRN/GehirnSprache.shtml> [online 18. 2. 2020]

- příjem zvukových vln (percepce)
- přenos informace nervovou soustavou do mozku
- interpretace, vnímání - percepce

Abychom mohli tvořit hlásky, potřebujeme nějaký „energetický zdroj“, který by produkoval proud vzduchu. Tento proces se nazývá **iniciace**. Tento proud vzduchu je následně modifikován, nejdříve vydáváním hlasu, která se odborně nazývá **fonace** a poté **artikulací**,

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přečtěte si text a vypište odborné pojmy do slovníčku. Vysvětlete, jak vzniká hlas a jaké orgány a na mluvení (a poslechu) podílí.

Um Sprachlaute zu produzieren, braucht man eine „Energiequelle“, die einen Luftstrom erzeugt. Diese Luftstromerzeugung heisst **Initiation (Luftstromprozess)**. Der Luftstrom wird anschliessend weiter modifiziert. Zunächst durch die **Phonation (Stimmbildung)** und dann durch die **Artikulation**.

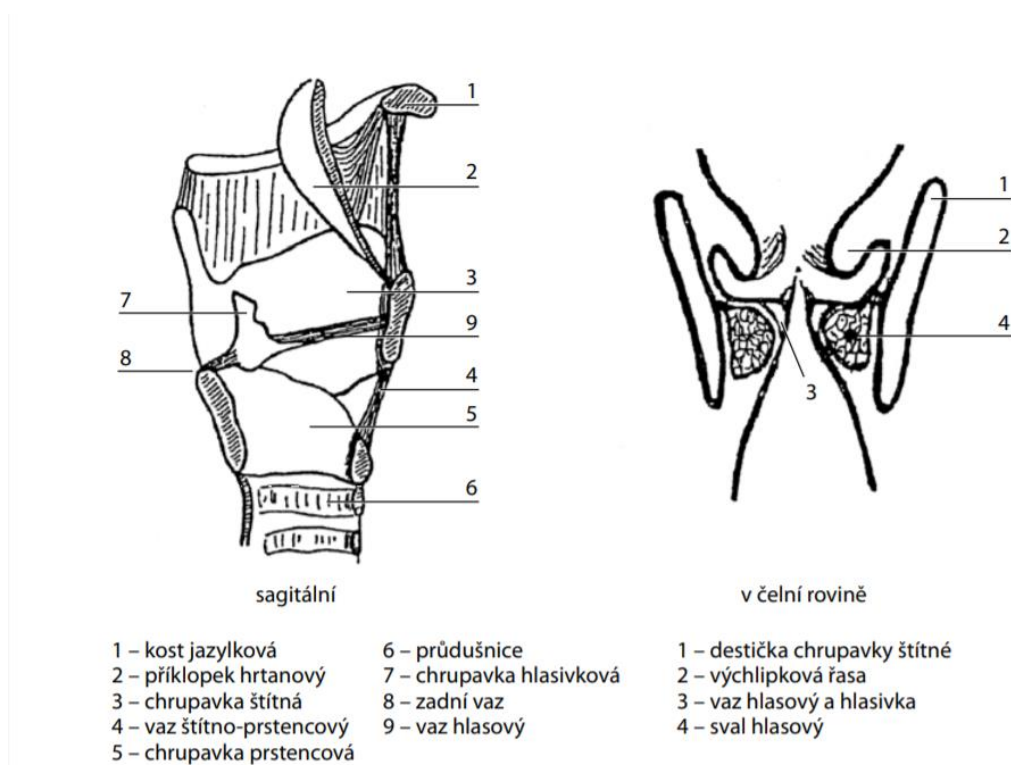
Die Sprechwerkzeuge sind alle diejenigen Teile des Körpers, die unmittelbar aktiv oder passiv an der Lautproduktion beteiligt sind. Dazu gehören u.a. die Lunge, die Stimmbänder, der Kehlkopf, der Rachen, der Gaumen, die Zunge, die Zähne, die Lippen also die **Respirationsorgane**, die (stimmbildenden) **Phonationsorgane** und die **Artikulationsorgane**.

3.2 Mluvidla

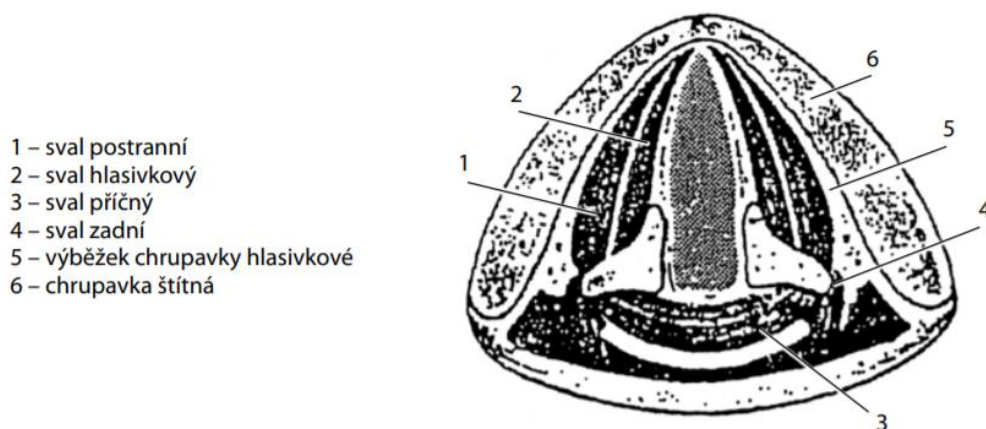
Lidská řeč je sekundárním funkcí orgánů, které se podílí na dýchání a probíhá pomocí výdechu (**expiration**). Mluvíme tedy díky výdechovému vzduchu, který je vytlačován z plic přes průdušky do hrtanu⁸. V hrtanu je uloženo hlasové nebo-li **fonační** ústrojí. Jsou to hlasivky, dva pohyblivé vazy, jejichž oddalováním a přibližováním, napínáním a povolováním se mění štěrbina mezi nimi **glottis**, již prochází výdechový proud. Ten při průchodu hlasivkovým prostorem rozkmitá hlasivky. Podle pohybu hlasivek se zvuk pod a nad hlasivkami zředňuje nebo zhušťuje a tím vzniká **hlasivkový tón**. Od kmitajících hlasivek se rozvlní vzduch v nadhrtanových dutinách, který je tak zesilován a k původně syrovému primárnímu hlasu se tak přidávají svrchní harmonické tóny a zabarví je do lidského hlasu. Hlas je tedy složený zvuk individuálně zbarvený podle počtu, výšky a síly vrchních harmonických

⁸ https://www.uni-potsdam.de/u/slavistik/lamprecht_slavistik/vc/dalchow/phonetik/skripte/sprechorgane_ov.html [online 18. 2. 2020]

tónů rezonujících společně se základním tónem. Protože každý člověk má jiné nadhrtanové dutiny, má každý člověk jiné zabarvení hlasu. Záleží na síle a napětí hlasivek. Protože ženy mají jemnější hlasivky, které rychleji kmitají, mají vyšší tón, tedy hlas, muži mají hlas hlubší. Absolutní výška hlasu je tedy dána fyzickými předpoklady, určitých změn můžeme dosáhnout změnou síly výdechového proudu. Vlastní silou výdechu dosáhneme změny síly hlasu, protože zesílí kmitání hlasivek.

Obr. 2: Průřez hrtanem, podle Hála, Sovák 1962. In: Hájková 2012, 36.

Obr. 3: Průřez hrtanem, podle Hála, Sovák 1962. In: Hájková 2012, 36.

ro zdravé mluvení je důležité jak hlasivky pracují na začátku fonace, tedy jak se dají hlasivky do pohybu, mluvíme o hlasovém začátku.

Při měkkém hlasovém začátku rozkmitá výdechový proud hlasivky plynule, amplituda prvních kmitů je malá a postupně se zvětšuje. **Měkký hlasový začátek** je pro hlasivky šetrný. Pokus slovo začíná samohláskou, potřebujeme ostřejší nasazení, kdy se hlasová štěrbina pevně uzavře a výdechový proud hlasivky prudce rozkmitá. Jde o tvrdý **ráz**. Ten se v němčině používá u hlásek /p/, /t/, /k/.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přečtěte si text a vypište odborné pojmy do slovníčku. Vysvětlete, jak fungují hlasivky.

Sprechwerkzeuge

Funktionsmodell

In den meisten Sprachen (z.B. Deutsch, Englisch, etc.) ist die Lunge die Energiequelle zur Erzeugung des Luftstroms (⇒ **Initiation**).

Die Luft strömt durch die Glottis, eine Öffnung, die durch die **Stimm lippen** gebildet wird.

Je nach Stärke des Luftdrucks und Stellung der Stimmlippen in der Glottis wird die Luft zum Schwingen angeregt (⇒ **Phonation**).

Die Luft durchströmt den Rachen und je nach Stellung des Velums die Mund-/Nasenhöhle und wird durch die dortigen Organe wie Zunge, Lippen, etc. weiter modifiziert (⇒ **Artikulation**).

Labels in the diagram:
Lippen
Zunge
Schermlitze (Glottis)
Lungenwollumen
Atemdruck
Nasenhöhle
Weicher Gaumen (Velum)
Harter Gaumen (Palatum)
Mundhöhle
Rachen (Pharynx)

Obr. 4: Funkční model mluvidel

Der Kehlkopf

Die Luftröhre ist mit dem Ringknorpel des Kehlkopfes (Larynx) verbunden. Der Kehlkopf ist ein kompliziert gebautes Organ, dessen Hauptaufgabe die Stimmerzeugung ist, d.h. die wichtige Eigenschaft, die für die Bildung der Vokale, für die Unterscheidung von stimmhaften und stimmlosen Konsonanten, für das Singen notwendig ist.

Das Kehlkopfskelett besteht aus fünf Hauptknorpeln, im Kehlkopfinneren liegen die **Stimmlippen (Stimmbänder)**, die in Schwingungen versetzt, Stimme erzeugen. Die Stimmlippen sind Schleimhautfalten, die den Stimmuskel überziehen. Mit Hilfe der Stellknorpel können die Stimmlippen verschiedene Stellungen einnehmen, sie können einander bis zum völligen Verschluss genähert werden. Die Öffnung zwischen den Stimmlippen heißt Stimmritze (glottis).

Die wichtigsten Stellungen der Stimmlippen

- Vitalatmungs- oder Ruhestellung: Die Stimmlippen sind maximal weit voneinander entfernt, die Luft kann ungehindert passieren. Normale Stellung beim Ausatmen.
- Hauchstellung: Die Stimmritze bildet eine spindelförmige Längsöffnung. Bildung eines laryngalen Hauchlautes mit synchronem pharyngalem und oralem Hauch, entspricht dem deutschen Phonem /h/.
- Vollverschlussstellung: Die Stimmlippen werden einander maximal genähert, so dass ein völliger Verschluss der Stimmritze entsteht.

Der Stimmeinsatz

Die Funktion der Stimmlippen, ihre unterschiedliche Stellung prägt den Stimmeinsatz. Als **Stimmeinsatz** wird der Moment bezeichnet, in dem die Stimmlippen aus einem schwingungslosen Zustand in die Phonationsstellung übergehen und die Art, wie sie zum Schwingen ansetzen. Nach akustischen Kriterien wird zwischen gehauchtem, weichem und festem Einsatz der Stimme unterschieden.

Im **Deutschen** ist der **feste Stimmeinsatz** üblich. Dieser geht von der Vollverschlussstellung der Stimmlippen aus. Die sich davor stauende Luft sprengt die Stimmlippen auseinander, es entsteht der sogenannte Glottisschlag (Knacklaut, Einschaltknack), der den Schwingungsbeginn einleitet.

Der feste Stimmeinsatz ist im Deutschen für jede betonte vokalisches anlautende Silbe, sofern sie nicht einem engen Silbenverband angehört, obligatorisch.

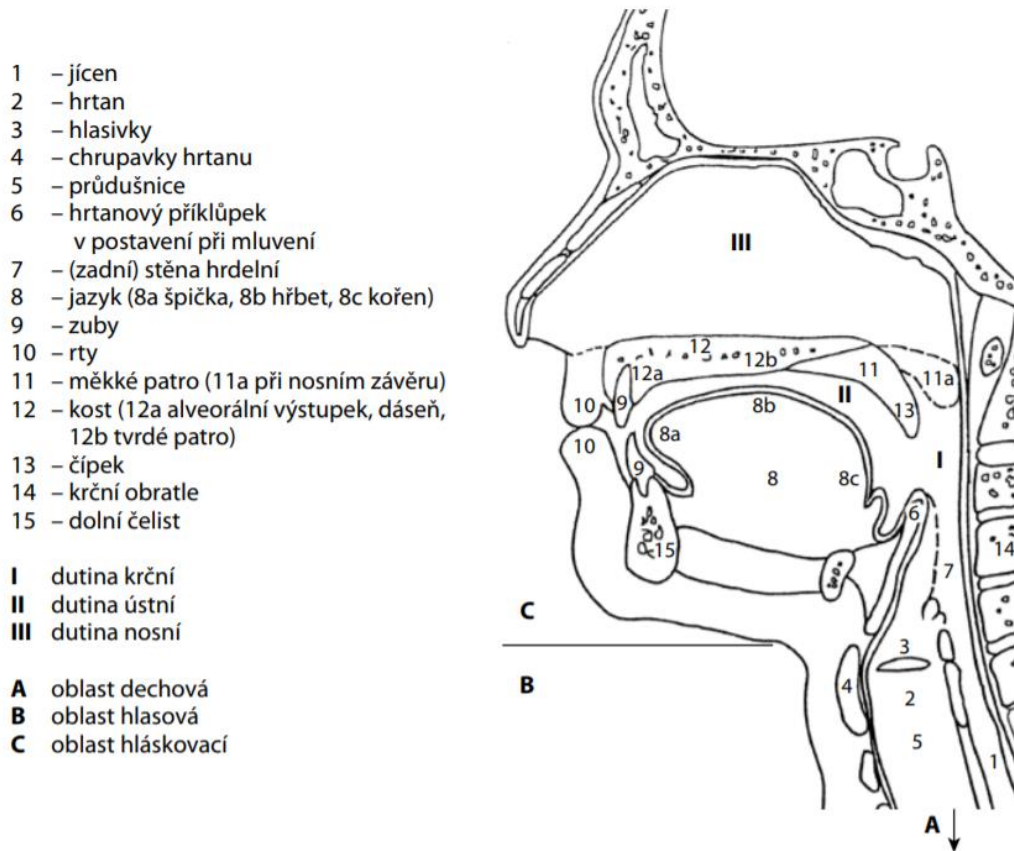
Vergleichen Sie: **verreist** - **verreist**.

3.3 Artikulace

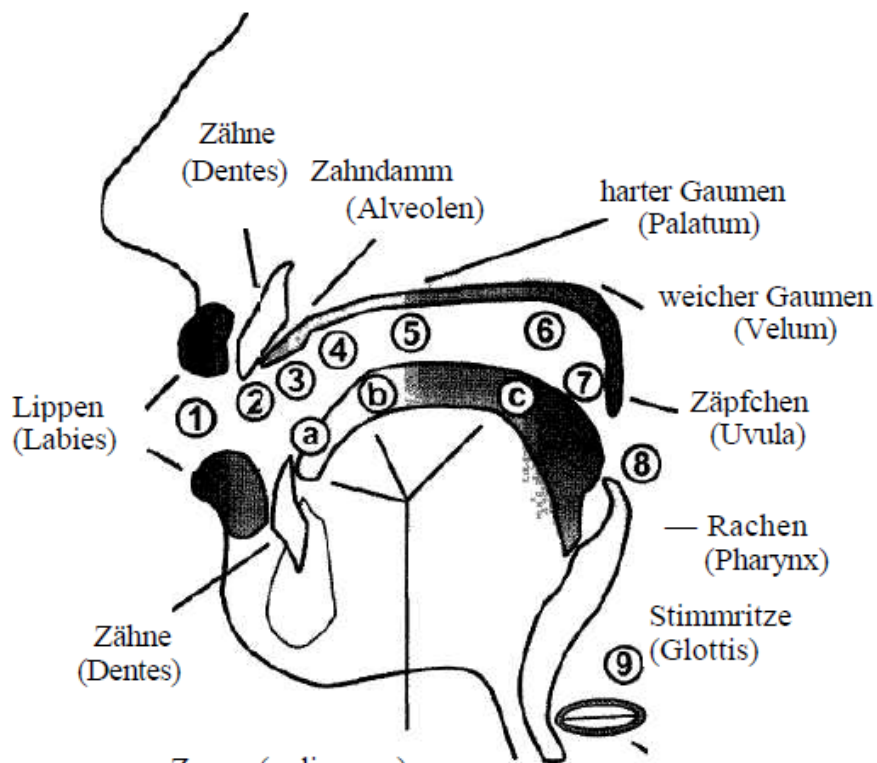
Pojem artikulace je často obecně chápán jako výslovnost jako taková. **Artikulační ústrojí** je však soubor všech orgánů, které se podílejí na úpravě, modifikaci primárního hlasu vycházejícího z hrtanu. Proto se také někdy setkáváme s pojmem **ústrojí modifikační**. Jde o nadhrtanové rezonanční dutiny – dutinu hrdelní, ústní a nosní a o orgány a jejich součásti, které tyto dutiny obměňují, zapojují do činnosti nebo naopak z činnosti vylučují. Jsou to tzv. mluvidla v užším smyslu – rty, zuby, dásňový výstupek, pohyblivá dolní

Mluvení

čelist, tvrdé patro, měkké patro, čípek a jazyk, který je asi nejdůležitější součástí mluvidel, protože se podílí na artikulaci všech hlásek.

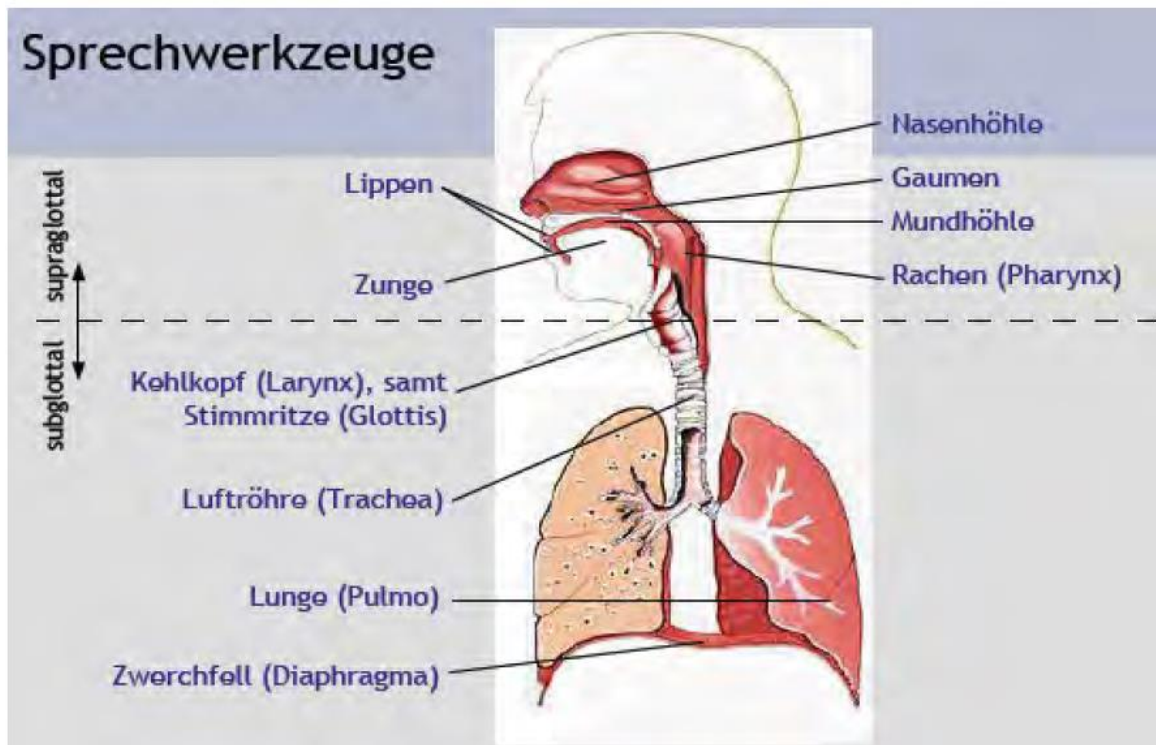
Obr. 5: Mluvidla podle Svobodové, In: Hájková 2012, 37.

Zunge (v. li. n. re.):
 Zungenspitze (Apex)
 Zungenblatt (Lamina)
 Zungenrücken (Dorsum)

1) labial	7) uvular
2) dental	8) pharyngeal
3) alveolar	9) glottal
4) postalveolar	a) apikal (koronal)
5) palatal	b) laminal (koronal)
6) velar	c) dorsal

Obr. 6: Mluvidla

Obr. 7: Artikulationsorgane Ebert 2005

DIE SPRECHWERKZEUGE

Die Lippen (labial) können wir am besten sehen, fühlen und beeinflussen, wenn wir sprechen, essen und küssen. Wenn wir z.B. a-e-i hintereinander sagen, werden die Lippen breiter, bei a-o-u werden sie runder.

Die Zähne (alveolar)

Der Zahnrand (alveolar)

Den harten Gaumen (palatal) fühlt man, wenn man mit der Zunge am Gaumen nach hinten wandert.

Der Weiche Gaumen (velar)

Das Zäpfchen (uvular) ist das frei hängende Ende des weichen Gaumens, das gut sichtbar ist.

Die Zunge ist das wichtigste Sprechwerkzeug. Wie wichtig sie ist beweist, dass das Wort „Zunge“ in vielen Sprache für „Sprache“ steht.: la langue, lingua. Man unterteilt sie in eine Vorder- und Hinterzunge.

Die Mundhöhle ist ein Resonanzraum.

Der Rachenraum

Der Kehldeckel (Epiglottis) verhindert, dass Speise in die Luftröhre gelangt.

Die Stimmbänder sind wie ein zweites Paar Lippen, das sich öffnen und schließen lässt.

Die Luftröhre transportiert den Sauerstoff in den Körper.

Der Nasenraum

KONTROLNÍ OTÁZKA

Porovnejte německé a české texty a popisy vyobrazení a vypište si základní pojmy této kapitoly v němčině a češtině. Nepoužívejte k vyhledávání ekvivalentů slovník, protože pro překlad odborných textů a odborných termínů je vhodnější pracovat a paralelními texty.

Zápis uložte.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Versucht, die folgenden Vokale vollständig zu beschreiben:

[ɐ]

[ɛ]

[i]

[œ]

[ə]

[ɔ]

ODPOVĚĎ

[ɐ] halboffen, zentral, ungerundet, ungespannt

[ɛ] halboffen, vorn, ungerundet, ungespannt

[i] geschlossen, vorn, ungerundet, gespannt

[œ] halboffen, vorn, gerundet, ungespannt

[ə] halboffen, zentral, ungerundet, ungespannt

[ɔ] halboffen, hinten, gerundet, ungespannt

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se seznámili s tím, jak vzniká lidský hlas, vysvětlili jsme si rozdíl mezi primárním a lidským hlasem, dále jsme si popsali, jak fungují mluvidla a z jakých částí se skládá artikulační ústrojí.

4 SAMOHLÁSKY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této části se budeme zabývat tvorbou samohlásek, vysvětlíme si, jak se samohlásky dělí, jaký je rozdíl mezi samohláskami otevřenými a zavřenými, krátkými a dlouhými.

CÍLE KAPITOLY

Vysvětlit co je samohláska a jaký je rozdíl mezi samohláskou otevřenou a zavřenou, dlouhou a krátkou.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

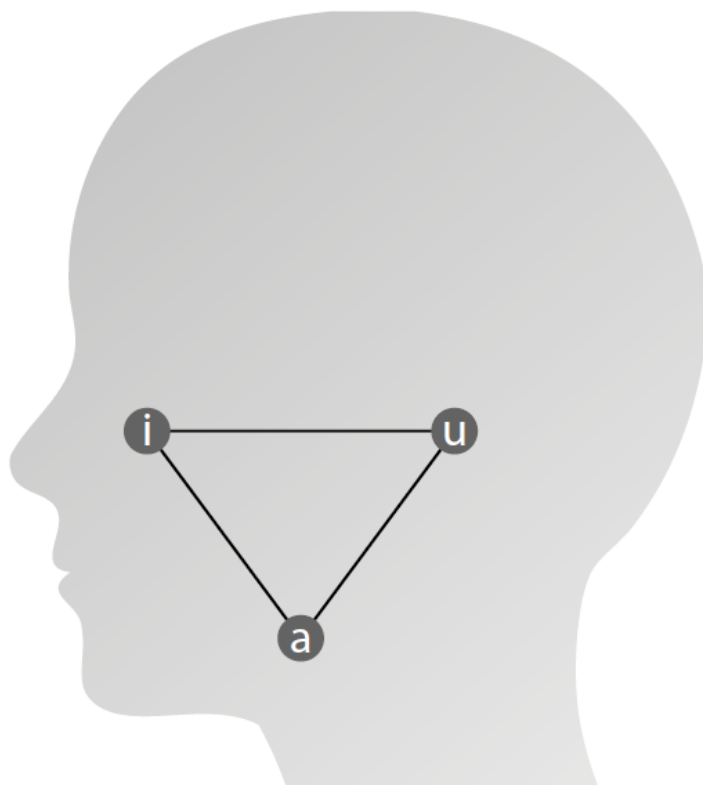

Hláska, samohláska, tón, vokalický trapéz, vertikální a horizontální posun,

Samohlásky jsou **tóny**, které vznikají tak, že výdechovému proudu se při jejich výslovnosti nestaví nic do cesty, mluvidla netvoří překážku a vzduch rozkmitaný hlasivkami kmitá pravidelně. Pro klasifikaci (třídění, rozlišení) samohlásek je důležité postavení jazyka v ústech při jejich vyslovování.

Zkuste si opakovaně vyslovit samohlásky *i – a*. Jistě vnímáte, že samohlásku *i* vyslovujeme vpředu nahoře, samohlásku *a* uprostřed úst dole. Totéž zkuste se samohláskami *i – u*. Samohlásku *u* vyslovujeme nahoře, stejně jako *i*, ale vzadu. Nevšímejte si přitom pohybu rtů, které se u samohlásky *u* špulí dopředu a zaokrouhlují, ale vlastní artikulace vokálu, tedy místo, kde *u* vyslovujeme je nahoře vzadu.

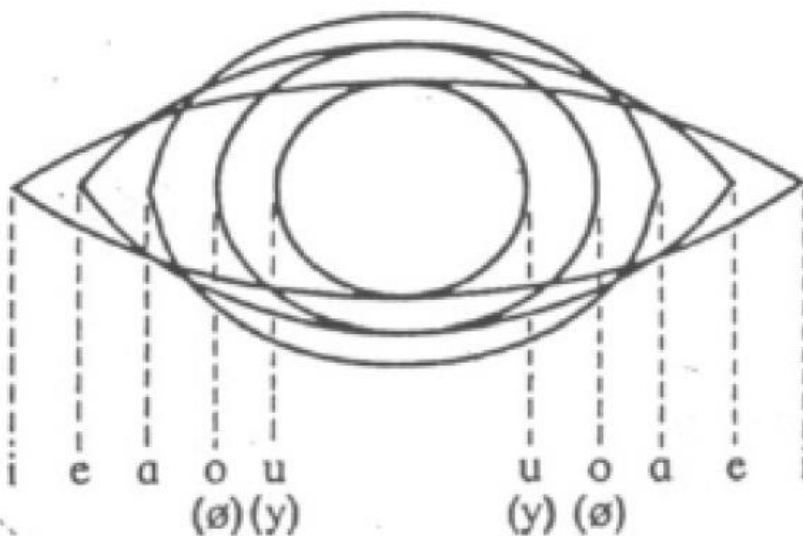
Při změně artikulace *i – a* je artikulační pohyb vertikální, shora dolů, při vyslovování *i – u* je pohyb horizontální zepředu dozadu. Takto si můžeme představit vrchol pomyslného artikulačního trojúhelníku.

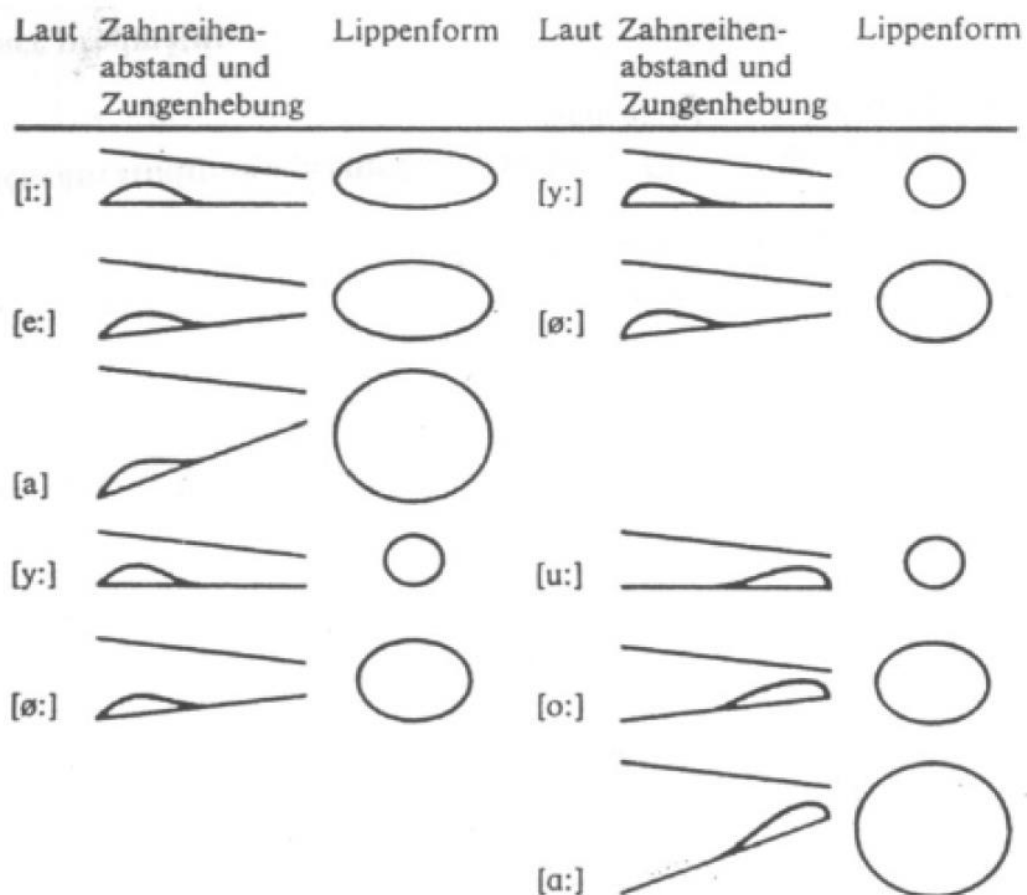
Obr. 7 Horizontální a vertikální pohyb, Hájková 2012, 45

Při třídění samohlásek je tedy rozhodující místo jejich tvoření (vertikální a horizontální posun), postavení jazyka, jejich délka (kvantita) a zaokrouhlenost (labializace), otevřenost a zavřenost, přízvučnost – nepřízvučnost, nosovost – nenosovost, postavení rtů, napětí, přízvuk, a zda jsou složeny z jedné či více samohlásek.

Německé vokály jsou většinou přízvučné, pokud nejdou redukovány, jejich rozdíly jsou založeny na změnách v hrtanové a ústní dutině, které způsobují jazyk a rty.

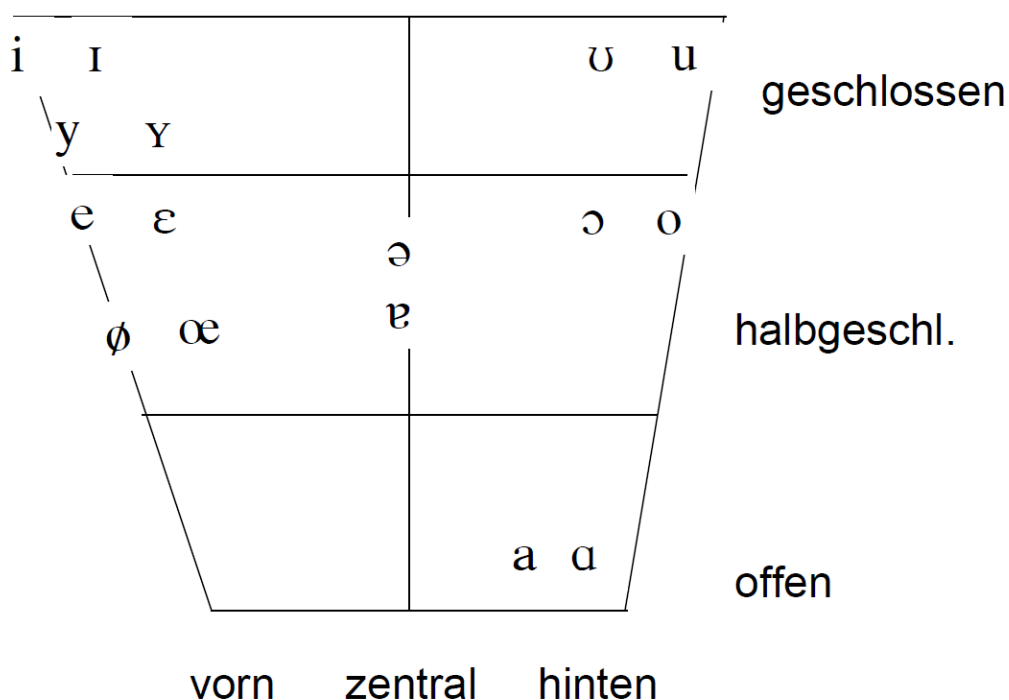

Obr. 8 Pozice rtů při artikulaci německých samohlásek (Rausch 1991, 17)

Obr. 9 Pozice jazyka a úst při artikulaci německých samohlásek (Rausch 1991, 17)

Poloha jazyka je dána dvěma parametry, které jsou dány vertikální a horizontální rovinou, jak znázorňuje **vokalický trapéz**.

Obr. 10 Vokalický trapéz, (Kreuzer/Pawlowski 1971, 9) in Kaunzner 1997, 12

Charakteristik der deutschen Vokalgruppen

Geschlossen/ <i>gespannt</i>	offen/ <i>ungespannt</i>	Sonderformen
[i:] Miete	[i] Mitte	
[y:] fühlen	[ʏ] füllen	
[u:] Ruhm	[ʊ] Rum	
[e:] Beet	[ɛ] Bett	[ɛ:], [ø] Fähre
[ø:] Höhle	[œ] Hölle	[ɐ] Mutter
[o:] Obst	[ɔ] ob	
[a:] Bahn	[a] Bann	

Kromě těchto skupin vokálů (zavřené/napjaté a otevřené/nenapjaté a zvláštních forem, existují také zavřené, krátké samohlásky, které jsou často odvozeny z cizích slov, např. *Republik, Melodie, Semester, Hotel, Dozent, Protest, Phonetik, aktuell, Uniform* atd.

Def: **Vokale/Selbstlaute** sind Mundöffnungslaute, zu deren Klangfarbengestaltung Resonanzwirkung der Ansatzräume wesentlich ist, ohne Berührungsfläche in der Mittellinie des Gaumens und sofern **prosodische Merkmale** zu tragen haben – AKZENT, QUANTITÄT, sowie die ausdrucksbestimmende TONHÖHE. (RAUSCH 1991,24)

Klassifikationskriterien der deutschen Vokale:

1. nach der Zungenstellung
2. nach der Lippenstellung
3. nach der Quantität /Länge
4. nach dem Öffnungsgrad
5. nach der Spannung
6. nach der Betonung
7. danach, aus wie vielen Vokalen der Laut gebildet wird
8. nach der Nasalität

ZUNGENPOSITION

Man teilt die Vokale nach ihrer Zungenposition in Vorder-, Hinter- und Mittelzungenvokale ein.

VZV MZV HZV

_____ geschlossen

_____ halb geschlossen

_____ halb offen

_____ offen

Der Vokal wird als der jeweils höchste Punkt der Zunge in das Vokalviereck eingetragen.

Vorderzungenvokale (VZV) sind die i-, e-, ü- und ö-Laute. Ihre Klangfarbe ist hell.

Beispiele: *tief – Tee – früh – Öl mit – kennt – Glück – Köln*

Hinterzungenvokale (HZV) sind die a-, o- und u-Laute. Ihre Klangfarbe ist dunkel.

Beispiele: *Aal – Ton – Uhr ab - sonst – und*

Mittelzungenvokal (MZV) in Deutschen ist [ə], auch als „schwa“ bezeichnet. Es ist ein blasser, farbloser Laut.

Beispiele: *bitte*

LIPPENPOSITION

Eine andere Klasifikationsmöglichkeit ergibt sich aus der Lippenposition.

Laute mit Lippenrundung sind o-, u-, ö- und ü. Sie klingeln voll.

Beispiele: *Ohr – Uhr – schön – früh* *oft – und – Hölle – Hülle*

Laute ohne Lippenrundung sind i-, e- a-Laue. Sie klingeln flach.

Beispiele: *die – er – an* *mit – denn – ab*

QUANTITÄT

Eine weitere Einteilungsmöglichkeit ergibt sich aus der Quantität. Alle Vokale haben eine kurze und eine lange Variante, die sich in Klangfarbe und Klangdauer unterscheiden.

Beispiele: *rief - Riff*

AKTZENTUIERUNG

Ein langer Vokal trägt immer einen Akzent

Ein kurzer Vokal kann betont oder unbetont sein. Vokal [ə] ist immer unbetont.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište si z textu německé odborné pojmy a najděte v úvodním textu jejich české ekvivalenty. Pracujte s texty, ne se slovníky nebo překladači.

Laut	Beispielwörter	Bezeichnung
[ɑ]	R <u>at</u> e, <u>A</u> tem, A <u>as</u> , B <u>ah</u> n, P <u>f</u> ad	gespanntes a
[a]	R <u>at</u> te, <u>al</u> t, h <u>a</u> t, k <u>an</u> n, k <u>al</u> t	ungespanntes a
[æ]	w <u>äh</u> le, <u>Ä</u> hre, sch <u>äl</u> en, V <u>ä</u> ter, tr <u>ä</u> ge	gespannter ä-Laut
[e]	K <u>eh</u> le, <u>ed</u> el, B <u>es</u> en, R <u>eg</u> al, M <u>eh</u> l, W <u>eg</u>	gespanntes e
[ɛ]	K <u>el</u> le, <u>E</u> ssen, F <u>est</u> , B <u>ett</u> , h <u>ät</u> te, R <u>est</u> , ent <u>spre</u> chen, <u>Ä</u> rger, W <u>el</u> t	ungespanntes e
[ə]	geh <u>en</u> , Lieb <u>e</u> , g <u>en</u> au, Hieb <u>e</u> , b <u>es</u> uch <u>en</u> , Ess <u>en</u>	Schwa-Laut
[ɐ]	V <u>at</u> er, v <u>er</u> antwort <u>en</u> , K <u>in</u> der, O <u>ber</u>	Schwa-Laut
[i]	M <u>ie</u> te, <u>I</u> gel, v <u>it</u> al, <u>ih</u> n, <u>id</u> eal, Sp <u>ie</u> ß	gespanntes i
[ɪ]	M <u>it</u> te, <u>ir</u> re, b <u>is</u> t, Spl <u>in</u> t	ungespanntes i
[y]	H <u>üt</u> e, <u>üb</u> en, r <u>üh</u> ren, B <u>üh</u> ne, R <u>ü</u> be, P <u>sy</u> che, d <u>ü</u> pieren, b <u>ü</u> ßen	gespannter ü-Laut
[ʏ]	H <u>üt</u> te, <u>ü</u> ppig, H <u>ünd</u> in, Ger <u>ü</u> st, f <u>üll</u> t, H <u>ü</u> fte, f <u>üll</u> en, S <u>yn</u> these, H <u>ym</u> ne	ungespannter ü-Laut
[o]	<u>O</u> fen, Sch <u>rö</u> t, <u>Aut</u> o, M <u>or</u> al, <u>ob</u> en, M <u>on</u> archie, M <u>oh</u> n	gespanntes o
[ɔ]	<u>off</u> en, Sch <u>rö</u> tt, S <u>or</u> ge, n <u>och</u> , F <u>ro</u> st, P <u>ost</u> , <u>O</u> chse, k <u>om</u> men	ungespanntes o

SHRnutí KAPITOLY

V této lekci jste se seznámili s tím, jak se tvoří samohlásky a jak se liší jednotlivé kategorie německých hlásek.

5 VÝSLOVNOST VOKÁLŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Cílem lekce je seznámit studenty se systémem vokálů v němčině a s jejich odlišnostmi od češtiny. Pozornost je věnována především vokálům, které nemají v češtině ekvivalent nebo samohláskám, které se v němčině vyslovují jinak než v češtině.

CÍLE KAPITOLY

Vyzkoušet a osvojit si výslovnost německých samohlásek, umět vysvětlit, jaké je při jejich výslovnosti postavení mluvidel.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Vokály otevřené a zavřené, redukované, krátké a dlouhé

V oblasti vokálů jsou tři odlišnosti ve výslovnosti německých vokálů od českých.

1. **vokály** stejného typu odlišují **zavřené a otevřené**: zavřené [i̯ e̯ o̯ y̯ ø̯] a otevřené [ɪ ɛ ɔ ʊ ʏ œ])

Dlouhé vokály se vyslovují zavřeně, tj. jazyk je přiblížen k patru více, než u vokálů otevřených. V důsledku toho znějí „vyšším tónem“, jsou „světlejší“. Tak se zavřené *e* [e̯] svým zvukem významně blíží českým *i*-ovým vokálům, zatímco zavřené *o* [o̯] zní téměř jako *u*.

geben [ge:b̥n̩] ne [gɛ:b̥n̩]

Boot [b̥o:t̩] ne [bɔ:t̩]

2. **labializované vokály přední řady** [y ʏ ø œ]

vyslovují se jako ostatní přední vokály [i ɪ e ɛ], se zaokrouhlenými rty:

Bühne [by:nə] ne [bi:nɛ] (tj. *Biene*)
küssen [kʰʏsɳ] ne [kʰɪsɳ] (tj. *Kissen*)
können [kʰœnən] ne [kʰɛnən] (tj. *kennen*)
lösen [lø:zɳ] ne [lɛ:zɳ] (řešit)

3. redukované vokály ([ə ɐ])

Mezi tzv. redukované vokály patří v němčině *redukované e* [ə] a *vokální r* [ɐ].
Oba se vyskytují pouze v nepřízvučné pozici:

Gesichter [g̊ə'zɪçtɐ],
verlangen [fɐ'laŋən] / [fɛɐ'laŋən]

E /ɛ/

První varianta je /ɛ/, což je stejná hláska, jako máme v češtině. Objevuje se většinou jak v krátké /ɛ/, tak dlouhé formě /ɛ:/.
[ɛ] a /ɛ:/ se vyskytuje ve slovech, v nichž se píše ä.

nett [net]
senden ['zɛndɳ]
brechen ['brɛçɳ]
endlich ['ɛntlɪç]

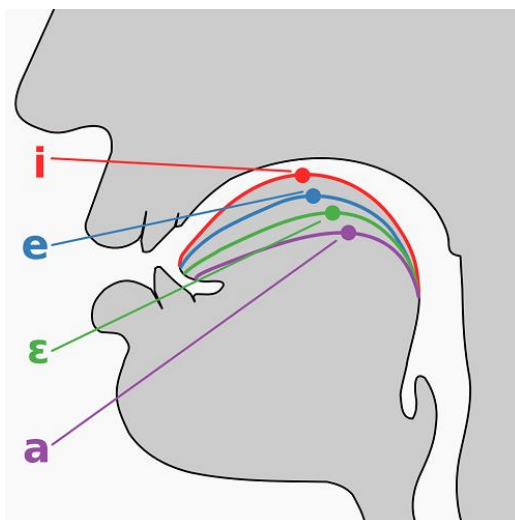
[ɛ] a /ɛ:/ se vyskytuje ve slovech, v nichž se píše ä.

ständig ['ʃtɛndɪç]
lächeln ['lɛçlɳ]
mächtig ['mɛçtɪç]
älter ['ɛltɐv
während ['vɛ:ɔnt]
ich wäre ['vɛ:ɔ]
sich schämen ['ʃɛ:mən]
Zähne ['t̪sɛ:nə]

E /ɛ/

Druhou variantou je [ɛ], které se většinou objevuje v dlouhé formě [ɛ:]. Pro Čechy ho lze popsat přibližně tak, že nastavíme pusu na [i:/ ale snažíme se říci v této poloze [ɛ]. Takové E “tlačené nahoru” – jazyk je více zvednutý než u [ɛ], ale méně než u [i].

Více vám ukáže následující schéma.

der Meter ['me:tə]
neben ['ne:bɪ] nebo ['ne:bŋ]
wer [ve:ʁ]
der /die See [ze:]

[ɛ] versus [E]

Obě hlásky spolu najdeme např. ve slově
fernsehen ['fɛʁn,ze:ən]

Existují dvojice, které se liší právě pouze výslovností **E** a nesprávná podoba **E** může změnit jejich význam, např.

wenn [vɛn] versus *wen* [ve:n]
denn [dɛn] versus *den* [de:n]
wir nehmen ['ne:mən] versus *wir nähmen* ['ne:mən]
Bären ['be:ʁən] versus *Beeren* ['be:ʁən]

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY

Každý jazyk a jeho výslovnost se vyvíjí a nejinak je tomu v němčině. Ve většině německy mluvících oblastí se dnes setkáte s tím, že lidé vyslovují i slova s **-ä-** jako [e:]. Výslovnost [ɛ] je tam považována za spisovnou, ale téměř nepoužívanou.

Slyšet tak můžete obě varianty:
der Käse ['ke:zə] nebo ['ke:zə]
das Mädchen ['mɛ:tçən] nebo ['me:tçən]
wählen ['ve:lən] nebo ['ve:lən]

(Kratochvílová 2009)

Vokale in der deutschen Sprache (nach Zeile)

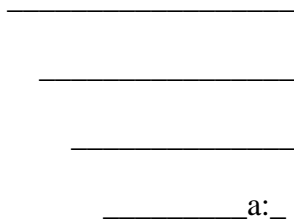
HINTERZUNGENVOKAL

Die a-Laute

Bei der Bildung der a-Laute werden keine besonderen Anforderungen an die Sprechwerkzeuge gestellt. Deswegen sind die ersten Silben von Kindern *Ma-ma, Pa-pa*. Auch Kranke oder Betrunkene „lallen“ – sprechen undeutlich.

In Deutschen unterscheidet man zwei a-Laute, die sich durch Qualität und Quantität unterscheiden [a:] und [a], aber die Qualitätsunterschiede sind klein.

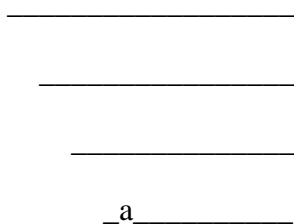
[a:] ist ein langer, offener Hinterzungenvokal.

Die Zunge liegt flach im Mund, der hintere Zungenrücken ist schwach gehoben. Die Zungenspitze berührt die unteren Zähne. Die Lippen sind weit geöffnet. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *da, ja, Saal, Haar, Sahne, lahm, Name, sagen*

[a] ist ein kurzer, offener Hinterzungenvokal.

Die Zunge liegt flach im Mund, der vordere Zungenrücken ist etwa gehoben. Die Zungenspitze berührt die unteren Zähne. Die Lippen sind etwas weniger geöffnet, als bei [a:]. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *an, man, heran, Ast, alt*

Besonderheiten:

a + rt [a:] *Art* oder [a] *hart*

a + ch [a:] *brach* oder [a] *Bach*

Wörter mit [a:], obwohl mehrere Konsonanten folgen: *Jagd, Magd, Papst*

Die o-Laute

Unter den Vokalen ist der o-Laut der seltenste, obwohl sie wegen ihrer Klangfarbe zu den schönsten gehören. Das Deutsche hat drei Varianten, die sich durch Qualität und Quantität unterscheiden: [o:], o, ɔ].

[o:] ist ein langer, halb geschlossener Hinterzungenvokal.

_____ o:

Der hintere Zungenrücken ist etwas gehoben. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind stark gerundet. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *wo, so, Moos, Moor, oh, Sohn, roh, 'rot, 'loben, 'Sauce, 'Fort, Re'ssort* [o:], *Bülow* [o:]

[o] ist ein kurzer, halb geschlossener Hinterzungenvokal.

_____ o

Beispiele: *To'mate, ro'bust, Mau'rice, Chauvi'nist*

[ɔ] ist ein kurzer, halb offener Hinterzungenvokal

Výslovnost vokálu

_____ ɔ

Beispiele: *von, ob, offen, Sonne, Pathos, Bischof, Chau'ffeur, Chruschtschow.*

Besonderheiten:

o + st [o:] *Trost* oder [ɔ] *Most*

o + ch [ɔ] *noch, doch* aber [o:] *hoch*

o + sch [ɔ] *Frosch* aber [o:] *koscher*

Wörter mit [o:], obwohl mehrere Konsonanten folgen: *Mond, Montag, Koks, Lotse, Propst*

Fremdwörter auf -or (Sg.) -oren (Pl): *Doktor [ɔ] – Doktoren [o:].*

Die u-Laute

Das Deutsche besitzt drei Varianten, die sich durch Qualität und Quantität und Akzentuierung unterscheiden: [u:], u, ʊ].

[u:] ist ein langer, geschlossener Hinterzungenvokal

_____ u:

Der hintere Zungenrücken ist sehr stark gehoben. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind sehr stark gerundet. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *du, zu, Uhr, Schuh, Zug, Stube, 'Tour, 'Route*

[u] ist ein kurzer, geschlossener Hinterzungenvokal

_____ u

Beispiele: *bru'tal, Tou'rist, Bou'tique*

[ʊ] „Badewannen-u“, ist ein kurzer, halb geschlossener Hinterzungenvokal.

Beispiele: *um, Bus, Hund, Mutter, Undank, Fokus*

Besonderheiten:

u + st [u:] *Schuster* oder [ʊ] *Muster*

u + ch [u:] *Buch* aber [ʊ] *Bruch*

u + rt [u:] *Geburt* aber [ʊ] *kGurt*

Dusche, duschen [u:]

VORDERZUNGENVOKAL

Die i-Laute

Das Deutsche besitzt drei Varianten, die sich durch Qualität und Quantität und Akzentuierung unterscheiden: [i:], [i], [ɪ].

[i:] ist ein langer, geschlossener Vorderzungenvokal

i: _____

Der vordere Zungenrücken ist sehr stark gehoben. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind gespreizt. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *ihr, hier, Bier, Vieh, Igel, Liter, mir, Spleen, Teenager*

[ɪ] ist ein kurzer, unbetonter geschlossener Vorderzungenvokal, trägt nie den Akzent

ɪ _____

Výslovnost vokálů

Der vordere Zungenrücken ist nicht so stark gehoben wie beim [i:]. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind gespreizt. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Ti'rol, Sti'list, Familie* [fa'mi:liə] *Nation* [natsi'o:n] *Portier* [poti'e:]

[ɪ] ist ein kurzer, geschlossener Vorderzungenvokal

Beispiele: *in, mit, Bitte, Wirt, König, Kenntnis, höflich, englisch, Fatalismus, Germa'nistik*

Dialekt: Im Dialekt wird [ɪ] durch [Y] ersetzt.

Besonderheiten:

Vierzehn, vierzig, Viertel werden trotz die Schreibung –ie zu häufiger Gebrauch verkürzt [ɪ].

Sg. *das Knie* [kni:], aber Pl. *die Knie* [kni:ə]

Die e-Laute

Die e-Laute treten in der deutschen Sprache am häufigsten auf. Sie wirken farblos und blass, unterscheiden sich in der Klangfarbe nur wenig. Das Deutsche besitzt fünf Varianten, die sich durch Qualität und Quantität und Akzentuierung unterscheiden: [e:, e, ə, ε:, ε].

[e:] ist ein langer, halb geschlossener Vorderzungenvokal

e: _____

Der vordere Zungenrücken ist fast so stark gehoben wie beim [i:]. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind gespreizt (breit). Die Mundöffnung ist etwas größer als beim [i:]. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Meer, See, Ehre, sehen, wen, wegen, Gourmet, Couplet, Portier*

Fehler bei Tschechen: der Laut wird zu breit gesprochen wie [ε], vor allem bei folgendem -r. Abhilfe: Die Zunge muss stärker gehoben, die Mundöffnung verkleinert werden.

[e] ist ein kurzer, unbetonter, halb geschlossener Vorderzungenvokal

Beispiele: *e'gal, Ele'fant*

Der vordere Zungenrücken ist fast so stark gehoben wie beim [i]. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind gespreizt (breit). Die Mundöffnung ist etwas größer als beim [i]. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

[ɛ:] ist ein langer, halb offener Vorderzungenvokal

Der vordere Zungenrücken ist nicht so stark gehoben wie beim [e:]. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind fast so weit geöffnet beim [a]. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

ɛ: _____

Beispiele: *Ähre, Mähne, zäh, Bär, Träne*

[ɛ] ist ein kurzer, halb offener Vorderzungenvokal

Der vordere Zungenrücken ist nicht so stark gehoben wie beim [e:]. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind fast so weit geöffnet beim [a]. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

ɛ _____

Beispiele: *es, weg, des, Bett, Welt, Hexe, Bälle, Tänzer, erraten, vergeben, herein, empfinden, entkommen*

Besonderheiten:

e + rt/rd [e:] *Wert* oder [ɛ] *fertig*

ä + ß [ɛ:] *Gefäß mäßig*

ä + ss [ɛ] *hässlich*

Stadt [ʃtat] – *Städte* [ʃtɛtə]

Dusche, duschen [u:]

Die ü-Laute

Sind historisch wie phonetisch Mischlaute. An der Entstehung wirken u und i mit. So ist z.B. das Wort die Mühle entstanden: muli → müle → Mühle. Das ü-Laut hat Eigenschaften von beiden.

Das Deutsche besitzt drei Varianten, die sich durch Qualität und Quantität und Akzentuierung unterscheiden: [y:, y, Y].

[y:] ist ein langer, geschlossener Vorderzungenvokal, mit Lippenrundung

y: _____

Die Lippen sind stark gerundet wie beim [u:]. Der vordere Zungenrücken wird so stark gehoben wie beim [i:]. Die Zungenspitze liegt am unteren Rand den Schneidezähnen. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *früh, Mühle, Tür, Lüge, 'Mythos, A'syl, Duisburg*

Die Sprecher aus Ostpreußen entrunden den Laut zu [i:].

[y] ist ein kurzer, geschlossener Vorderzungenvokal, mit Lippenrundung, trägt nie einen Akzent

y _____

Die Lippen sind stark gerundet wie beim [u:]. Der vordere Zungenrücken wird so stark gehoben wie beim [i:]. Die Zungenspitze liegt am unteren Rand den Schneidezähnen. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Phy'sik [fy'zi:k]*

Die deutschen Sprecher ersetzen den Laut [y] durch [i]: *Phy'sik [fi'zi:k]*. Um das zu beiseitigen muss man die Lippenrundung beachten.

[Y] ist ein kurzer, halb geschlossener Vorderzungenvokal mit gerundeten Lippen

Der vordere Zungenrücken ist so stark gehoben wie beim [ɪ]. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Lippen sind fast so stark gerundet wie beim [ʊ]. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Y _____

Beispiele: *Mücke, Lüfte, 'Ypsilon* [ˈYpsilɔn].

Besonderheiten:

Wörter mit ü werden trotz mehrerer Konsonanten lang gesprochen: *Wüste* [vy:stɔ], *düster* [dy:stɐ], *Rüsche* [ry:ʃɔ].

Die ö-Laute

Das Deutsche kennt drei ö-Laute: [ø:, ø, œ]. Es sind wie ü Mischlaute, weil die Position von Zunge und Lippen von zwei Lauten übernehmen. So hat ø: die Zungenposition von [e:] und die Lippenrundung von [o:].

[ø:] ist ein langer, halb geschlossener Vorderzungenvokal, mit Lippenrundung

ø: _____

Die Lippen sind stark gerundet wie beim [o:]. Der vordere Zungenrücken wird so stark gehoben wie beim [e:]. Die Zungenspitze berührt die unteren Zähne. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Söhne, stöhnen, Öl, tönen, Fri'seur, Chau'ffeur*

Die Sprecher aus Ostpreußen vergessen die Lippenrundung, das [ø:] klingt dann wie [e:], z.B. schön → scheen.

[ø] ist ein kurzer, unbetonter, halb geschlossener Vorderzungenvokal, mit Lippenrundung

Výslovnost vokálu

ø _____

Die Lippen sind stark gerundet wie beim [o]. Der vordere Zungenrücken wird so stark gehoben wie beim [ɛ]. Die Zungenspitze ist an den unteren Zähnen. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Ökolo'gie, Zöli'bat*

[œ] ist ein kurzer, halb offener Vorderzungenvokal, mit Lippenrundung

œ _____

Die Lippen sind stark gerundet wie beim [ɔ]. Der vordere Zungenrücken ist wenig gehoben wie beim [e]. Die Zungenspitze berührt die unteren Zähne. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Löffel, zwölf*

Besonderheiten:

ö + ß = [ø] *Größ*

ö + st = [œ] *östlich*, aber *trösten, rösten* [ø:], *am höchsten*

MITTELZUNGENVOKAL

Im Deutschen gibt es nur ein Mittelzungenvokal, der aber sehr häufig vorkommt. Historisch ist es eine Abschwächung anderer Vokale, man bezeichnet ihn also als „schwa“.

[ə] ist ein kurzer, immer unbetonter Mittelzungenvokal

_____ ə _____

Der mittlere Zungenrücken ist etwas gehoben. Die Zungenspitze berührt die unteren Zähne. Die Lippen sind leicht geöffnet, ganz entspannt. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Beispiele: *Tante, lachen, Atem, Vogel, beginnen, gefallen*

Deutsche machen den Fehler, dass sie das [ə] durch [ɛ] ersetzen, z.B. *Katze* [katsɛ]. Die Nachsilbe -or [ɔr] wird abgeschwächt, z.B. *Doktor* [doktɔr] nicht [doktər].

In der Umgangssprache fällt das [ə] oft ganz aus, und es stellen sich Assimilationen ein.

Beispiel:

Gabel [ga:bəl] → [ga:bl]

haben [ha:bən] → [ha:bn] → [ha:bm] → [ha:m]

sagen [za:gən] → [za:gn] → [za:gŋ]

besser [bɛsər] → [bɛsə]

NASALVOKALE

Ins Deutsche sind die Nasalvokale durch die Annahme französischer Wörter gekommen und haben sich bis heute erhalten. Einige Wörter, die oft benutzt werden, sind eingedeutschte worden.

[ã:, õ:, ã, õ, õe, ɛ:, ɛ]

Es sind sieben Vokale, deren nasale Färbung durch die Senkung des Gaumensegels entsteht.

Nasalvokale sind Vorder- und Hintergrundvokale mit verschiedener Klangfarbe, mit und ohne Lippenrundung.

Beispiel: *Pedant* [pã'dã:], *Bonbon* [bõ'bõ:], *Kretin*, *Parfum*

Die Deutschen ersetzen oft durch den nasalen Konsonant [ŋ]: *Teint* [tɛ:] → [tɛ:ŋ]

Besonderheiten:

Wörter aus der Militärsprache und andere häufig gebrauchte Wörter werden eingedeutscht, d.h. verlieren die Nasalisierung.

Adjunt [-ant]

Parfum [parfy:m]

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište si z textu německé odborné pojmy a najděte v úvodním textu jejich české ekvivalenty. Pracujte s texty, ne se slovníky nebo překladači.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přepište

[ba: t]

[bo:t]

[pi´kant]

[bro´kat]

[frø´lɪçkait]

[bøtry:pɪç]

[parfõm]

[ferfy:reriʃ]

[telepa´ti:]

[natsionalismos]

ODPOVĚĎ

Bad, Boot, pikant, Brokat, Fröhlichkeit, betrüblich, Parfum, verführerisch, Telepathie, Nationalismus

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola definuje jednotlivé vokály v němčině a srovnává je s českými samohláskami.

6 DVOJHLÁSKY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte, jaké zdvojené hlásky má němčiny a budete rozumět jejich správné výslovnosti.

CÍLE KAPITOLY

Vysvětlit rozdíl mezi dvojhlasikou a dvěma hláskami, vysvětlit rozdíl mezi klesající a stoupající dvojhlasikou, definovat pojmy interjekce, exogenní dvojhlasika, centrovaná dvojhlasika, hiatus.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Dvojhlasika, dominantnost, klesající, dvojhlasika, jednoslabičnost, hiatus, hranice hlásky, vnější diftong, interjekce

Doppellaut, monophonematisch, biphonematisch, Schließdiphthong, Hiatus einsilbig, fallend, Silbengrenze, exogene Diphthonge, Interjektion

Diftong (dvojhlasika) je spojení dvou samohlásek v rámci jedné slabiky (srov. dál hiátové spojení). V diftongu se spojují:

a) silná samohláska **a, e, i**, přízvučná nebo nepřízvučná, + **slabá**, nepřízvučná samohláska **i, u**;

b) dvě slabé samohlásky

V diftongu dochází k spojení dvou vokalických pozic v jediné slabice; délka výsledného spojení odpovídá délce jednoho vokálu, v č. vokálu dlouhého. Fonetická literatura připomíná dva typy dvojhlasek: **pravé diftongy**, v nichž si obě složky zachovávají plnou voka-

ličnost, a **nepravé diftongy**, v nichž si plnou vokalickou stavbu uchovává jen část (jádro **diftongu**), zatímco druhá složka ji částečně ztrácí, mění se na glide tradičně označovaný v této pozici jako polovokál; tuto stavbu mají české dvojhlásky.

Dvojhlásky v němčině se poměrně výrazně liší od toho, na co jsme zvyklí v češtině. Budete-li je vyslovovat “po našem”, bude vám sice pravděpodobně rozuměno, ale proč se je nenaučit vyslovovat tak jako Němci?

Nejdůležitějším rysem u dvojhlásek je důraz na první hlásku, kterou „podržíme“ o něco déle než bychom to udělali v češtině. Teprve potom přejdeme (jakoby “sklouzneme”) k druhé hlásce, která je naopak kratší a mnohem méně výrazná. Více by vám mělo objasnit následující schéma výslovnosti **EI** /a₁/, a také *nahrávky* u jednotlivých slovíček.

EI /a₁/

Toto zdůraznění první hlásky platí i pro všechny níže probírané dvojhlásky. Ve fonetickém přepisu vidíme jasně psané /ɪ/ a nikoli /j/, kterým si studenti často chybně vypořádávají.

Dvojhlásky EI a AI se většinou čtou jako /a₁/ (rozhodně ne jako “aj”!)

Dvojhlásky EU a ÄU se většinou čtou jako /ɔ₁/ (rozhodně ne jako “ej”!):

Dvojhláska AU se většinou čte jako /a₁u/ (podobně jako české “au”, ale s výše zmíněným důrazem na první hlásku)⁹

Pokud se setkají dvě samohlásky, které netvoří dvojhlásku (na rozhraní dvou slabik nebo slov), vytváří se ve výslovnosti hiátová hláska. Takové spojení vzniká v češtině uvnitř domácích výrazů pouze mezi předponou a slovním základem nebo mezi složkami kompozita (*doopravdy*, *vyoral*; *mezioborový*, *samouk*).¹⁰

KONTROLNÍ OTÁZKA

Na webové stránce Němčina zadarmo Franty K. Bartáka si poslechněte a vyzkoušejte příklady výslovnosti dvojhlásek.

<https://www.nemcina-zdarma.cz/article/2018121001-vyslovnost-dvojhlasek> [2. 3. 2020]

Ein **Diphthong** ist eine unmittelbare Folge zweier Vokale im Gipfel einer Silbe. Zwischen diesen besteht ein Prominenzgefälle. D.h., in einem Diphthong dominiert einer der Bestandteile dadurch, dass er im Syntagma höhere Prominenz als der andere hat (andernfalls würden sie zwei Silben bilden). Deren auditive Grundlage ist höhere Intensität. Der andere Bestandteil, der nicht der absolute Silbengipfel ist, ist dadurch phonologisch unsilbisch.

⁹ <https://www.nemcina-zdarma.cz/article/2018121001-vyslovnost-dvojhlasek> [2. 3. 2020]

¹⁰ <https://www.czechency.org/slovník/HI%C3%81T> [12. 3. 2020]

Ein Diphthong mit fallender Prominenz (z.B. [aj]) ist ein **fallender Diphthong**, ein Diphthong mit steigender Prominenz (z.B. [ja]) ist ein **steigender Diphthong**. Als Beispiel sehe man das ziemlich symmetrische Diphthongensystem des Deutschen:

(Kratochvílová, 2009, 31)

Zwischen ihnen besteht ein Prominenzgefälle. d.h., in einen Diphthong dominiert einer der Bestandteile dadurch, dass er im Syntagma höhere Prominenz als der andere hat (andernfalls würden sie zwei Silben bilden). Deren auditive Grundlage ist höhere Intensität. Der andere Bestandteil, der nicht der absolute Silbengipfel ist, ist dadurch phonologisch unsilbisch

Die Diphthonge bestehen aus zwei Vokalen, ein Vokal geht in den anderen über. Die Bestandteile des Diphthongs werden innerhalb einer Silbe realisiert, d.h. sie sind akzentuierbar, einsilbig.

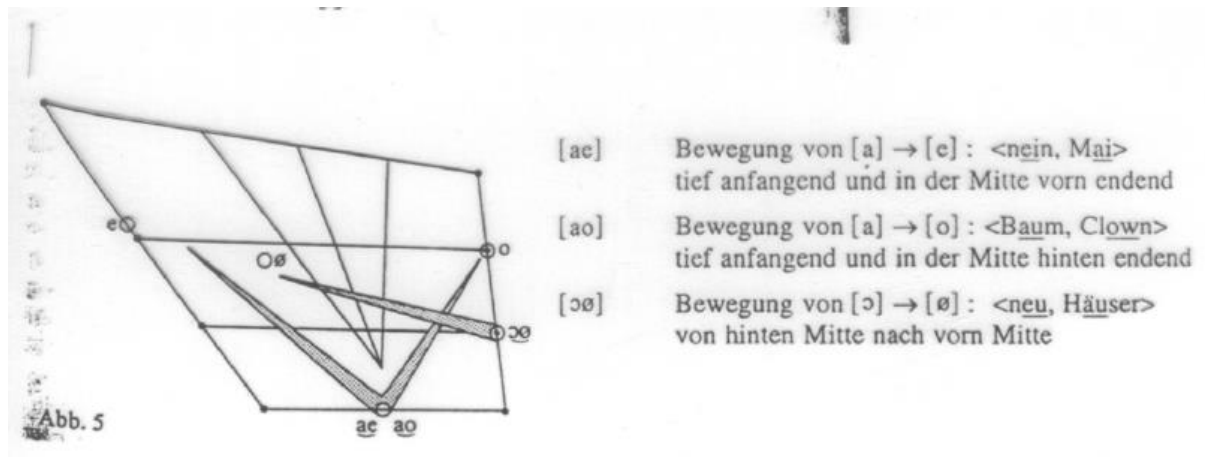
Sie sind durch eine einheitliche Artikulationsbewegung gekennzeichnet:

- Der erste Vokal dominant, Akzentträger – artikulatorisch intensiver
- Der erste Vokal ist durch eine artikulatorische Schließbewegung gekennzeichnet,
- Charakteristische Verminderung der Lautstärke → Bezeichnung Schließdiphthonge, fallende Diphthonge
- Die deutschen Diphthonge, i.e. die einsilbig zu wertende Zusammensetzungen von Vokalen (RAUSCH 1991², 26). [ae], [ao], [ɔp] können als monophonematische fallende Schließdiphthonge bezeichnet werden. Der Zahnreihenabstand und die Lautstärke nimmt beim zweiten Vokal ab, die Betonung liegt auf dem ersten Teil.

Im Tschechischen haben die Diphthonge eine andere Qualität, sie sind biphonematisch (i.e. beide Teile sind gleichwertig) und stellen bei tschechischen Sprechern oft eine Interferenzfehlerquelle dar.¹¹

Ein Diphthong mit fallender Prominenz (z.B. [aj]) ist ein **fallender Diphthong**, ein Diphthong mit steigender Prominenz (z.B. [ja]) ist ein **steigender Diphthong**. Als Beispiel sehe man das ziemlich symmetrische Diphthongensystem des Deutschen:

¹¹ (Kratochvílová, 2009, 30)

Obr.11: Rausch 1991, 27

DIPHTHONGE nach Zeile (S. 121-127)

Das Deutsche besitzt nur drei Diphthonge. Da das erste Vokal den Akzent trägt, handelt es sich um fallende Diphthonge.

[ai] der höchste Punkt der Zunge gleitet vom [a] zu [i]

Einen anderen Artikulationsablauf hat der in Interjektionen vorkommende Diphthong [ui], z.B. bei *Pfui*, der kein Schließdiphthong bezeichnet werden kann, sein Artikulationsverlauf ist nicht schließend, sondern steigend.

Beispiele: *Brei, zwei, Mai, Kaiser, Meyer, Bayern, Nylon*

[au] der höchste Punkt der Zunge gleitet vom [a] zum geschlossenem [y]

Beispiele: *Haus, Maus, Clown, Couch*

[ɔy] der höchste Punkt der Zunge gleitet vom halb offenen [ɔ] zu [y]

Beispiele: *Leute, heute, läuten, Boiler*

In der Umgangssprache ist die Tendenz „neue Diphthonge“ zu bilden. Das geschieht nur bei folgendem r.

er- in Vorsilben [ɛr] zu [ɛø]

Beispiele:

erfahren [ɛø'fa:rən]

Dvojhlasný

vergessen [fɛʁˈɡɛsən]

zerlegen [tsɛʁˈleːɡən]

In Wörtern mit einem langen Vokal + r wird das r zu einem silbischen [ɐ]

Beispiele:

Bar [ba:ɐ]

Tor [to:ɐ]

Kur [ku:ɐ]

Heer [he:ɐ]

Tier [ti:ɐ]

Tür [ty:ɐ]

In zahlreichen Entlehnungen aus dem Englischen gewinnt die deutsche Aussprache ein Potenzial von weiteren Diphthongen, die allerdings eine oft individuell bedingte Schwankung zwischen der monophthongierten und der dem Englischen gerechten Aussprache aufweisen, insbesondere bei [ei] aber auch bei [ou] z. B., *Baby, Lady, Skating, Backstage, Roaming, Show* u.v.a.

In zahlreichen Entlehnungen aus dem Englischen gewinnt die deutsche Aussprache ein Potenzial von weiteren Diphthongen, die allerdings eine oft individuell bedingte Schwankung zwischen der monophthongierten und der dem Englischen gerechten Aussprache aufweisen, insbesondere bei [ei] aber auch bei [ou] z. B., *Baby, Lady, Skating, Backstage, Roaming, Show* u.v.a.

Im Deutschen werden Konsonanten –r nach Vokal vokalisiert, also als das vokalische –r [ɐ] ausgesprochen: *zur Kur, mehr, dir, Ohr*

Stoßen zwei Vokale mit gleichem Öffnungsgrad aufeinander, so ist die Sequenz normalerweise (außer in Fällen wie *Europa, Zeus, Orpheus*) heterosyllabisch, d.h. die Silbengrenze zwischen ihnen bleibt zunächst erhalten (**Hiatus**). So etwa in dt. *genuin, Meteor* (dreisilbig). *Lineal, Manual, Museum* dreisilbig oder in Eigennamen *Mathäus, Amadeus*. Kriterium ist die Akzentpositionierung.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přepište:

[main man]

[dainə frau]

[həytə a:bənt]

[morgən fry:]

[halo: lɔytə]

ODPOVĚĎ

mein Mann

deine Frau

heute Abend

morgen früh

Hallo Leute

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište si z textu německé odborné pojmy a najděte v úvodním textu jejich české ekvivalenty. Pracujte s texty, ne se slovníky nebo překladači.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této části jsme se věnovali charakteristice německých dvojhlásek a srovnali jsme je s českými diftongy. Vysvětlili jsme si, jak německé dvojhlásky správně vyslovovat a zaměřili jsme se na odlišnou artikulaci dvojhlásek v cizích slovech.

7 SOUHLÁSKY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V kapitole se seznámíme s německými souhláskami, jejich klasifikací a vysvětlíme si jejich tvorbu.

CÍLE KAPITOLY

Umět vyjmenovat německé souhlásky a vysvětlit rozdíly mezi nimi.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Souhláska, závěr, bilabiály, labiodentály, alveoláry, alveodentály, palantály, veláry, laryngály, aspirace, přízvučné, nepřízvučné hlásky

Souhlásky jsou z akustického hlediska šumy. Zvukové vlny, které při jejich artikulaci vznikají, kmitají nepravidelně, protože výdechovému proudu stojí v cestě překážky, na které vzduch naráží. Jsou to zuby, rty a jazyk. Postavení těchto překážek můžeme ovlivnit, a pro dobrou výslovnost je důležité postavit je správně. Pokud se nám to podaří, vyslovíme správně, pokud ne, máme artikulační problémy a nesprávnou výslovnost. Podle klasifikace těchto překážek se rozlišují jednotlivé souhlásky.

7.1 Rozlišení souhlásek podle způsobu jejich tvoření

Pokud do cesty výdechu postavíme oba rty (*p*, *b*, *m*), jazyk opřeme o dásně horních zubů (*t*, *d*, *n*) nebo o měkké patro (*k*, *g*) vzduch narazí na překážku (závěr) a rozrazí ji, vyslovíme souhlásku závěrovou. Jindy vytvoříme překážku, ale těsně před artikulací ji uvolníme (polozávěr), vyslovíme např. *c*, *tsh*, souhlásku polozávěrovou. Pokud cestu jen zúžíme, např. jazykem, rty, vyslovíme souhlásku úžinovou, např. *s*, *j*.

7.2 Rozlišení souhlásek podle místa jejich tvoření

Pro správnou artikulaci souhlásek je dobré si ověřit, zda je vyslovujeme na správných místech a tedy správně. Podle místa tvoření rozlišujeme souhlásky:

Retoretné, tedy obouretné (bilabiály), k jejichž vytvoření používáme současně oba rty *b*, *p*, *m*

Retozubé (labiodentály) vyslovujeme pomocí horních řezáků a dolního rtu *f*, *v*

Dásňové někdy označované jako zubodásňové (alveoláry, alveodentály) **přední** (prealveoláry), kdy opíráme špičku jazyka o dásně za horními řezáky nebo ji k ní těsně přiblížíme: *t*, *d*, *n*, *c*, *z*, *s*, *l*, *r* a **zadní**, při nichž opíráme špičku jazyka za dásně za dolními řezáky *sch*

Předopatrové (palatály), tvořené na tvrdém patře: *j*

Zadopatrové (veláry) tvořené na měkkém patře: *k*, *g*, *ch*

Hrtanové (laryngály), tvořené v hrtanu: *h*

Z výše uvedeného je zřejmé, že některé souhlásky *b – m*, *d – n* se artikulují stejně, ale liší se místem, kde rezonují, *b*, *d* rezonují v dutině ústní, *m*, *n* v dutině nosní. Proto když máme rýmu, a dutina nosní je ucpaná vyslovíme „bábe rýmu a debůžebe bluvit doseb“ (Hájková 2012, 49)

Dalším kritériem je u německých souhlásek **aspirace, příděch** *p*, *t*, *k*

Dalším kritériem je znělost. Sem patří párové souhlásky, které se tvoří stejně, liší se znělostí: *b – p*, *d – t*, *z – s*, *g – k*, ale i jedinečné, nepárové, které nemají nepárovou neznělou souhlásku: *j*, *l*, *k*, *m*, *n*

Als Konsonanten werden alle Laute bezeichnet, bei denen der Luftstrom ein Hindernis passieren muss.

Die Klassifizierung von Konsonanten erfolgt auf der Grundlage von drei Parametern:
A) Beteiligung der Artikulationsorgane, B) Artikulationsart, C) Sonorität.

A) Artikulationsorgane

Mit den **Artikulationsorganen** werden jene Organe des Mundraums bezeichnet, welche an der Artikulation von Lauten beteiligt sind. In Anlehnung an die Einführungsliteratur unterscheiden wir noch einmal zwischen den **Artikulationsstellen** oder **-orten** (mit denen die mehr oder weniger unbeweglichen Artikulationsorgane bezeichnet werden) und den **Artikulatoren** (die beweglichen Artikulationsorgane). Zunächst wollen wir einen kurzen Überblick über die **Artikulationsstellen** geben, die überwiegend die Bereiche am Oberkiefer betreffen.

- Oberlippe (lat. labium; **labial**) ([b, p, m (bilabial)])
- Obere Schneidezähne (lat. dentes; **dental**) ([v, f])
- Alveolen bzw. Zahndamm (lat. alveolus; **alveolar**) ([r, n, d, t, l, z, ʃ, s, (ʒ)])
- Vordergaumen (harter Gaumen) (lat. palatum; **palatal**) ([ç, j])
- Hintergaumen (weicher Gaumen/ Gaumensegel) (lat. velum; **velar**) ([g, k, ŋ, x, ʁ])
- Zäpfchen (lat. uvula; **uvular**) ([ʁ])

Die **Artikulatoren** betreffen vorrangig die beweglichen Artikulationsorgane im Bereich des Unterkiefers, schließen aber auch die Stimmlippen mit ein.

- Unterlippe (lat. labium; **labial**) ([b, f, m, p, v])
- Zungenspitze/ Vorderzunge/ „Zungenkranz“ (lat. corona; **koronal**) ([d, l, n, r, s, ʃ, t, z, (ʒ)])
- Zungenrücken (lat. dorsum; **dorsal**) ([ç, g, j, k, ŋ, x])
- Stimmlippen (lat. glottis; **glottal**); beim Glottisverschluss (Glottisschlag [ʔ]) und beim Hauchlaut [h]

→ **TIPP:** Die Vorderzunge geht (im Deutschen) immer zum Zahndamm, der Zungenrücken geht nur zum vorderen oder hinteren Gaumen.

Im Duden (2005) findet sich ein Bild, das die Zusammenhänge verdeutlicht.

B) Artikulationsart

Die **Artikulationsart** beschreibt, wie die einzelnen Laute entstehen.

Man unterscheidet **Frikative, Plosive, Nasale, Laterale** und **Vibranten**.

Plosive entstehen, wenn der Mundraum bzw. die Glottis für den austretenden Luftstrom vollkommen verschlossen sind. Der Luftstrom wird gestaut, d.h. für einen kurzen Moment angehalten, bis er durch die plötzliche Öffnung des Verschlusses entweichen kann. Die Plosive werden daher auch Verschlusslaute oder Sprenglaute genannt.

Einige der Plosive kommen bei der Anlautung mit einer Behauchung vor. Ähnlich wie der Knacklaut wird die Behauchung (Aspirierung) nicht bewusst wahrgenommen. Die behauchten (aspirierten) Laute sind: [p^h, t^h, k^h]. Die nicht behauchten Laute sind: [b, d, g].

Frikative auch Reibelauten genannt, werden gebildet, wenn der Luftstrom nicht angehalten, sondern durch einen engen Spalt, der zwischen Artikulationsort und **Artikulator** besteht, gepresst wird, sodass ein Geräusch entsteht.

Nasale sind Laute, die durch das Verschließen des Mundraums und das Senken des Velums gebildet werden. Die Luft kann nur durch die Nase entweichen und der Mund ist geschlossen. Für das Deutsche werden drei Nasale unterschieden: labialer Nasal [m], alveolarer Nasal [n], velarer Nasal [ŋ].

Laterale sind die Laute, bei denen die Luft nicht durch den Mund entweicht, sondern an den Seiten der Zunge. Daher werden sie auch Seitenlaute genannt. Im Deutschen gibt es dafür nur einen Laut [l].

Vibranten werden auch Schwinglaute genannt. Bei ihnen schwingt die Zungenspitze (koronal) [r] oder das Zäpfchen (uvular) [ʀ] hin und her, so dass er vibriert.

Die folgende Tabelle zeigt eine Zuordnung der Laute zu den einzelnen Artikulationsarten:

Frikativ	Plosiv	Nasal	Lateral	Vibrant
[h] Hose	[ʔ] Apfel	[ŋ] Ring, Engel	[l] Liebe	[R] Rand
[x] ach, Kachel	[g] Gans	[n] Nase		[r] Rand
[ç] ich, Milch	[k] Kuh	[m] Maus		
[z] Sonne	[d] Dose			
[ʃ] Schuhe	[t] Tasche			
[s] Rassel	[b] Ball			
[ʒ] Garage	[p] Papier			
[v] Wasser				
[f] Feder				
[j] Jacke				
[ʁ] Rauch				

Sonderform: Affrikaten

Durch die Verbindung von Plosiv und Frikativ wird ein neuer Laut produziert, der als Affrikate bezeichnet wird. Zunächst wird wie bei den Plosiven die Atemluft kurz gehemmt, bevor sich der Verschluss löst und der Laut „in einem Zug“ entweichen kann.

[tʃ] - Zahn

[pʃ] - Pflug

[ʃt] - Stern

[tʃ] - Tscheche

[dʒ] - Gin

[kʏ] - Quelle

[kʃ] - Fuchs

C) Sonorität (Stimmbeteiligung)

Die Sonorität gibt an, ob die Stimme bei der Artikulation beteiligt ist oder nicht. Man bezeichnet Laute, bei denen die Stimme beteiligt ist, als stimmhaft, Laute ohne Beteiligung der Stimme heißen stimmlos.

Unter der Bezeichnung **Obstruenten** werden die Laute mit Geräuschanteil zusammengefasst. Sie kommen stimmhaft oder stimmlos vor. Dazu gehören die Plosive

und Frikative. Zu den stimmhaften Obstruenten gehören z. B. [b], [d], [k], [v] und [z] und zu den stimmlosen Obstruenten [p], [t], [k], [f] und [s].

Unter der Bezeichnung **Sonoranten** werden nur die Laute ohne Geräuschanteil zusammengefasst. Sie kommen nur stimmhaft vor. Dazu gehören die Nasale, Laterale und Vibranten. Sie sind stimmhaft und erzeugen (mit der Ausnahme der Vibranten) kein Geräusch.

Beispiel: Das [z] in Sonne [zɔnə] ist stimmhaft, weil sich die Stimmbänder bei der Artikulation bewegen, also ins Schwingen kommen. Anders verhält sich das beim [s] in Hass [has], denn dort sind die Stimmbänder nicht beteiligt. [s] ist stimmlos.

→ **TIPP:** Wenn man mit den Fingern an den Kehlkopf fasst und Laute artikuliert, kann man erkennen, ob sie stimmhaft sind (vibriert) oder stimmlos (vibriert nicht).

Bredel 2011, 7-8

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište si z textu německé odborné pojmy a najděte v úvodním textu jejich české ekvivalenty. Pracujte s texty, ne se slovníky nebo překladači.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Souhlásky

Versucht, folgende Laute nach der Sonorität in eine Tabelle einzuordnen:

[h], [x], [z], [ʃ], [s], [g], [p], [l], [n], [ç], [v] und [ŋ].

Stimmhaft	Stimmlos

Své poznatky a poznámky vložte do portfolia.

ODPOVĚĎ

Stimmhaft	Stimmlos
[z]	[h]
[g]	[x]
[l]	[ʃ]
[n]	[s]
[ŋ]	[p]
[v]	[ç]

SHRNUTÍ KAPITOLY

V kapitole jsme se seznámili s německými souhláskami a jejich základní klasifikací v češtině a němčině.

8 KLASIFIKACE SOUHLÁSEK

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíme s tříděním souhlásek podle místa a způsobu tvoření, s českými názvy jednotlivých kategorií

CÍLE KAPITOLY

vysvětlit česky rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi, popsat jednotlivé souhlásky, přepsat transkribovaná slova do psaného písma

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Bilabiální, labiodentální, alveolární, postalveolární, palatální, velární, uvulární, laryngální/glotalní, aspirace

Při artikulaci konsonantů omezujeme průchod výdechového proudu vzduchu vytvořením překážky. Překážky je buď úplná, nebo neúplná. Při úplné překážce je zadržen vzduch např. semknutím rtů při /p/ a vytvoření *závěru* /okluze. Tak je tomu například u *exploziv* u *afrikát*. Při neúplné překážce vznikne *úžina*. Tento princip je u *frikativ*.

bilabiální – dolní ret proti hornímu (p b m)⁷

labiodentální – dolní ret proti horním řezákům (f v)

alveolární – špička jazyka proti alveolám (t d n l r s z c dz)

postalveolární – špička jazyka proti zadní části alveol (š ž č dž)

palatální – hřbet jazyka proti tvrdému patru (ť ď ň j Ich-Laut)

velární – hřbet jazyka proti měkkému patru (k g „ch“)

uvulární – hřbet jazyka proti čípku („třené r“ i „kmitavé r“ v němčině; v češtině považováno za vadu řeči)

laryngální, též glotalní – hlásky tvořené v hrtanu (h); též tvrdý hlasový začátek (ráz ?)

8.1 Dělení konsonantů podle způsobu artikulace

EXPLOZIVY (OKLUZIVY, PLOZIVY)

Při jejich artikulaci je vytvořen závěr, při jeho uvolnění uniká rychle vzduch, vzniká krátký šumový zvuk – exploze/aspirace. Tvoří znělostní páry (např. /p/-/b/, /t/-/d/)

FRIKATIVY

Při jejich artikulaci vytváří artikulační orgány úžinu. Většinou jsou párové /s/ - /z/.

AFRIKÁTY

V první fázi je vytvořen závěr, který při uvolňování přechází v úžinu. Jsou orální, některé párové (/č/ - /dž/, některé jedinečné

NAZÁLY

V ústní dutině je vytvořen závěr, spustí se měkké patro, takže vzduch uniká nosem a zvuk má nosové zabarvení. Nazály jsou znělé, nepárové, jsou označovány jako sonory. V němčině jsou slabikotvorné. V češtině jsou výjimkou, např. to osm, Hanka, banka.

VIBRANTY

Jsou charakteristické kmitáním některého z artikulačních orgánů, např. jazyka, čípku, který se přiblíží k protilehlému artikulačnímu orgánu (alveoly, zadní část jazyka).

Jsou to konsonanty orální, některé sonorní, jedinečné (např. /r/). Hlávka /r/ je v češtině slabikotvorná, v němčině ne.

LATERÁLY

Při nich neproudí zvuk středem dutiny ústní, špička jazyka se dotýká alveol, okraje jazyka jsou spuštěny, a vzduch proudí po jeho stranách. Vzniká nápadná šumová složka.

Orální /l/, sonora, slabikotvorné.

APROXIMANTY

Hlávky sonorní, podobné lokálům, netvoří však vrchol slabiky. V češtině je to /j/, jedinečné, sonorní, neslabikotvorné. V němčině má znělé /j/ neznělý Ich-Laut, je párovou frikativou.

Mašek 44-45

8.2 Dělení konsonantů podle místa artikulace

bilabiální – dolní ret proti hornímu (p b m)⁷

labiodentální – dolní ret proti horním řezákům (f v)

alveolární – špička jazyka proti alveolám (t d n l r s z c dz)

postalveolární – špička jazyka proti zadní části alveol (š ž č dž)

palatální – hřbet jazyka proti tvrdému patru (tʃ dʒ ň j Ich-Laut)

velární – hřbet jazyka proti měkkému patru (k g „ch“)

uvulární – hřbet jazyka proti čípku („třené r“ i „kmitavé r“ v němčině; v češtině považováno za vadu řeči)

laryngální, též glotální – hlávky tvořené v hrtanu (h); též tvrdý hlasový začátek (ráz ?)

Konsonanty v němčině

konsonantické segmenty v němčině	bilabiální	labio-dentální	alveolární	post-alveolární	palatální	velární	uvulární	glotální
explozivny	p b		t d			k g		ʔ
frikativy		f v	s z	ʃ ʒ	ç j	x	χ ʁ	h
afrikáty	pʃ		tʃ	tʃ dʒ				
nazály	m	ɱ	n			ŋ		
vibranty			r r				ʀ	
laterály			l					

Poznámky k některým konsonantům v němčině:

- ʔ tvrdý hlasový začátek, ráz (ʔob ʔer)
- j palatální frikativa znělá (bejahren)
- ç palatální frikativa neznělá, tzv. Ich-Laut (Becher)
- χ uvulární frikativa neznělá, desonorizované třené r, v nestandardní výslovnosti možná varianta v sousedství neznělého konsonantu (warten)
- ʁ uvulární frikativa znělá (rühren)
- R uvulární vibranta znělá, sonora (rühren)
- r jednokmitné r, znělé, sonorní (rühren)
-
- h laryngální frikativa neznělá (das Haus)
- p̄f bilabiální (evt. labiodentální) afrikáta neznělá
- ʒ postalveolární frikativa znělá, v němčině jen ve slovech přejatých (Genie)
- đʒ postalveolární afrikáta znělá, v němčině jen ve slovech přejatých (Jazz)
- ŋ labiodentální nazála; výsledek možného uplatnění asimilace místa artikulace v nestandardní výslovnosti, např. místo bilabiálního m před jinou labiodentálou (Konferenz, Kamm für dich)
- ŋ velární nazála
- a) jako samostatný foném (singen; viz 5.6),
- b) jako výsledek pravidelné regresivní asimilace místa artikulace, místo alveolárního n před velární explozivou (Anker; viz 5.6),
- c) jako výsledek možné progresivní asimilace místa artikulace v koncovém -en po velární explozivě (wegen; viz 5.11.1c).

Mašek 45, 46

8.3 Aspirace

Napjaté neznělé explozivy jsou ve standardní němčině vyslovovány aspirovaně. Tlak vzduchu před překážkou je větší, při uvolňování překážky se vytvoří šum, doprovázený slabším výdechem, jako bychom vyslovili slabé h.

S přídechem se vyslovuje ve spisovné němčině **p, t, k**. Je buď silná, střední až slabá nebo bez aspirace.

SILNÁ ASPIRACE

- a) na začátku slova, přízvučné slabiky

kein [k^hâin], klein [k^hlaîn], Kreide [k^hrâidə], beklagen [b̥ə'k^hla:gŋ]
(nikoli po sykavce, např. spät [ʃp^(e:t), Sprache [ʃp^(ra:xə))

b) na konci slova před pauzou

bestellt [b̥ə'ʃt^(ɛlt^h)] (x besteht [b̥ə'ʃt^(e:t)])

c) v příponě / sufixu **-keit**

Einsamkeit [ʔaînza:mk^hâit⁽]

Mašek 52

STŘEDNÍ AŽ SLABÁ

a) před nepřízvučným vokálem

hatte [hat^(ə)],

b) na konci slova před pauzou, je-li v poslední, přízvučné slabice dlouhý vokál

besteht [b̥ə'ʃt^(e:t)],

c) stojí-li v téže slabice před p, t, k hláska [s] nebo [ʃ]

Sprache [ʃp^(ra:xə)],

d) uvnitř slova před konsonantem

klappte [k^hlap^(tə)],

e) na konci slova, nenásleduje-li pauza

bestellt hatte [b̥ə'ʃt^{(ɛlt^hhat^(ə))}].

Mašek 53

BEZ ASPIRACE

a) první exploziva při spojení dvou exploziv stejného místa artikulace, např.

bilabiály abprallen [ʔap^{pp}ralən] abbiegen [ʔap^{bb}i:gŋ]

alveoláry mitteilen [mit^{tt}âilən] mitdienen [mit^{dd}i:nən]

veláry wekkommen [ʔek^{kk}omən] weggehen [ʔek^{gg}e:ən]

b) ve spojeních [ps][pʃ][ks][kʃ], pokud patří do stejné slabiky, např.

Erbse [ʔɛɐ̯psə], Pschorr [pʃɔɐ̯], Lachs [lakʰs], hecksche[hɛkʃə]

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište odborné pojmy. Zapište je do portfolia.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této části jsme si česky popsali jednotlivé kategorie souhlásek podle místa a způsobu tvoření, představili jsme si české názvy jednotlivých kategorií, např. nazály, frikativy, alveoláry, explozivny, afrikáty.

9 KONSONATEN

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíme s německými odbornými pojmy pro německé konsonanty, které jsme si v češtině představili v předchozí části. Popíšeme si jednotlivé hláskycp podle způsobu artikulace, ukážeme si typické příklady, ale také různé regionální varianty výslovnosti.

CÍLE KAPITOLY

Německy vysvětlit rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi, popsat jednotlivé souhlásky, přepsat transkribovaná slova do psaného písma

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Nasale, Explosive, Frikative, Ich-Laut, Ach-Laut, Berliner Laut, Reiben-r, Zungenspitzen-r, Zäpfchen-r, Vokalisierung, Hauchlaut, Kancklaut, stimmhaft, stimmlos

Die deutsche Sprache ist arm an Vokalen, aber reich an Konsonanten. Da das Deutsche als germanische Sprache aus der indoeuropäischen Sprache hervorgegangen ist, lässt sich die Ursache für dieses Verhältnis im Sanskrit finden. Das Sanskritwörterbuch beinhaltet 36 Vokale, aber 64 Konsonanten.

KLASSIFIKATION DER KONSONANTEN

Die Konsonanten können aufgrund ihrer unterschiedlichen Artikulation (Ort und Modus) in Gruppen eingeteilt werden:

Nasallaute entstehen, wenn der Luftstrom durch die Nase entweicht, das Gaumensegel also gesenkt ist.

Explosivlaute entstehen, wenn an einer Stelle im Mund ein Verschluss gebildet, dahinter die Luft gestaut und der Verschluss plötzlich geöffnet wird, so dass es zu einer Explosion kommt (Aspiration).

Frikativlaute entstehen, wenn statt eines Verschlusses nur eine enge gebildet wird, durch die die Luft gepresst wird. Dabei entsteht Reibung (Frikktion). Frikativlaute sind zahlenmäßig die größte Gruppe unter Konsonanten.

Glottale Laute entstehen an den Stimmbändern, die entweder geöffnet oder geschlossen sind.

9.1 Nasale

[m] ist ein stimmhafter, bilabialer Nasallaut, Beispiele: *mir, Dame, im, Himmel, Kamm*

Die Lippen liegen so aufeinander, dass sie einen Verschluss bilden. Das Zäpfchen ist gesenkt, die Luft entweicht durch die Nase. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

Stimmhafte Laute, wie das [m], werden durch ihre Umgebung oft bestimmt. Geht ein stimmloser Konsonant voraus, wie im Beispiel *atmen*, so verliert der Laut [m] einen Teil seiner Stimmhaftigkeit, d.h. er wird härter ausgesprochen. Das nennt man **Assimilation**, in diesem Fall handelt es sich um eine **progressive Assimilation** (siehe weiter).

[n] ist ein stimmhafter, dentaler Nasallaut. Beispiele: *neu, Biene, an, Mann, können*

/n/ nach stimmlosen Konsonanten wie [p, t, k] wird einstimmt. Beispiel: *Knie* [Kni:]

Umgangssprachliche Assimilationen: /n/ vor /f/: *sanft* [mft], *Senf* [mf]

[ŋ] ist ein stimmhafter, velarer Nasallaut, Beispiel: *singen, bängen, Klang, Ring, denken*

Sehr häufig wird der Laut von Ausländern [ng] gesprochen. Das ist ein Kardinalfehler und sollte unbedingt vermieden werden. Er verfälscht die Sprache und macht sie härter als sie ist.

Assimilationen: ugs. Unklar, ungenau [unkla:r] → [uŋkla:r] **regressive Assimilation**.

Wenn zwei gleiche Nasale in zusammengesetzten Wörtern nebeneinanderstehen, werden sie nicht einzeln ausgesprochen, sondern der Laut wird etwas gelängt: *ummelden, in Nacht und Nebel*. In der Umgangssprache wird dies nicht beachtet.¹²

¹² Zeile 133-140.

9.2 Explosivlaute

Man unterscheidet in der deutschen Sprache sechs Explosivlaute, die in Paaren auftreten: [p] - [b], [t] - [d], [k] - [g], die sich in stimmhafte und stimmlose Laute teilen.

Es sind besonders die stimmlosen Explosivlaute [p t k], die Deutsch so hart klingen lassen. Bei der Bildung lassen sich drei Phasen unterscheiden: Man bildet an einer Stelle im Mund einen Verschluss, dahinter die staut Luft und die Öffnung wird plötzlich geöffnet, wobei es zu einer Explosion kommt.

Der Grad der Explosion (Aspiration) ist vom Akzent und der Stellung des Konsonanten im Wort (An-, In-, Auslaut) abhängig.

[p] ist ein stimmloser, bilabialer Explosivlaut. Die Lippen liegen aufeinander.

Beispiele: *Paar, Lupe, Lump, Puppe, knapp, Dieb* [di:p], *Pferd, Apfel, Kampf*.

[b] ist ein stimmhafter, bilabialer Explosivlaut. Wie bei [p] sind nur die Stimmbänder in Bewegung.

Beispiele: *Bad, aber, Ebbe*.

[t] ist ein stimmloser, alveolarer Explosivlaut. Die Zungenspitze legt sich an den oberen Zahnrand und bildet einen Verschluss. Die Luft staut sich dahinter und entweicht mit hörbarer Explosion. Die Stimmbänder sind nicht in Bewegung.

Beispiele: *Tür, Miete, Boot, Mitte, Bett, Thema, Luther, Edith, Stadt, Bad* [ba:t], *endlich* [t].

[d] ist ein stimmhafter, alveolarer Explosivlaut. Beispiele: *da, oder, Widder*.

[k] ist ein stimmloser, velarer Explosivlaut. Der hintere Zungenrücken ist gegen den weichen Gaumen gehoben und bildet einen Verschluss.

Beispiele: *Kuh, Türkei, Bank, Ecke, Sack, Berg* [k], *Fuchs* [ks], *Hexe* [ks], *Qual* [kv]. *Clown, Carmen, Chor, Charakter*.

[g] ist ein stimmhafter, velarer Explosivlaut. Beispiele: *ganz, Lüge, Roggen*.¹³

9.3 Frikativlaute

Frikative oder Reibelaute sind die größte Gruppe deutscher Konsonanten. Statt eines Verschlusses bilden sie eine Enge im Mund, durch die die Luft gepresst wird. Man unterscheidet insgesamt zehn Laute und die r-Laute, die besonders behandelt werden.

¹³ Zeile 141-152.

Konsonanten

[x] der Ach-Laut ist ein stimmloser, velarer Frikativlaut. Beispiele: *lachen, Tochter, Buch*.

Die Hinterzunge ist gegen den weichen Gaumen gehoben und bildet dort eine Enge. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Stimmbänder sind nicht in Bewegung. Es handelt sich um einen typisch Deutschen Laut, der auch beim Gurgeln zu hören ist.

Der [ç] Ich-Laut

Die vordere Zunge ist gegen den weichen Gaumen gehoben und bildet dort eine Enge. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Stimmbänder sind nicht in Bewegung.

Es ist ein stimmloser, palataler Frikativlaut.

Beispiele: *ich, frech, reich, euch, Kirche, Milch, Mönch, Mädchen, Chemie, Chirurg*, aber *Orchester* [k], *ewig, verteidigt, König, königlich*.

Besonderheiten: Süddeutsche ersetzen in den Wörtern *China, chinesisch* durch [k], sonst den Ich-Laut durch š. Die Schweizer kennen den Laut nicht.

[j] der Berliner-Laut ist ein stimmhafter, palataler Frikativlaut. Es wird wie [j] ausgesprochen, jedoch bewegen sich die Stimmbänder nicht. Man kann mit [i] beginnen und dann die Zunge gegen den Gaumen heben.

Beispiele: *ja, Boje, loyal* [loaˈja:l], *Konjak* [k ɔnjak], *Brillant* [brilˈjant]¹⁴

KONTROLNÍ OTÁZKA

Schreiben Sie die Wörter

[peç]

[maxt]

[ja:kt]

[diçt]

ODPOVĚĎ

¹⁴ Zeile 153-174.

Pech, Macht, Jagd, dicht

[s] ist ein stimmloser, alveolarer Frikativlaut. Die Lippen sind breit, die vordere Zunge ist gegen den Zahnrand gehoben und bildet dort eine Enge. Die Stimmbänder bewegen sich nicht. Beispiele: *Glas, was, Skandal, Skat, Grüße, Fuß, Flüsse, Knospe, Hast, zu* [tsu:], *Annonce*

[z] ist ein stimmhafter, alveolarer Frikativlaut. Wie /s/, aber die Stimmbänder sind in Bewegung. Beispiele: *süß, lesen*.

[ʃ] ist ein stimmloser, palataler Frikativlaut mit runden Lippen (wie bei Kussstellung). Die vordere Zungenspitze ist gegen den harten Gaumen gehoben, so dass dort eine Enge entsteht. Die Stimmbänder bewegen sich nicht. Beispiele: *schön, Tasche, Fisch, Stein, Spiel, Chef, Chance, Shorts*.

Besonderheiten: Norddeutsche sprechen das anlautende st / sp meist [st / sp]. Die Fremdwörter werden eingedeutscht, aber man hört auch [st / sp].

[ʒ] ist ein stimmhafter, alveolarer Frikativlaut mit runden Lippen. Artikulation ist wie bei [ʃ], aber die Stimmbänder sind in Bewegung. Beispiele: *Genie, Gelee, Regie, Jargon, Journal*. Der Laut taucht nur in Fremdwörtern auf.

[f] ist ein stimmloser, labio-dentaler Frikativlaut, die Stimmbänder sind nicht in Bewegung. Die Zungenspitze berührt die unteren Schneidezähne. Die Unterlippe legt sich gegen die oberen Zähne, so dass eine Enge entsteht. Beispiele: *fein, Ofen, Hof, offen, Schiff, Schifffahrt, viel, von, ver-, Nerv aber Nerven* [v], *Physik, Gorbatschow*.

/pf/ wird in jeder Position [pf] gesprochen, außer in Norddeutschland im Anlaut [f]. *Pfenig, Apfel, Pferd, Knopf* [pf].

[v] ist ein stimmhafter, labio-dentaler Frikativlaut, wird wie [f] artikuliert, *Wald, Löwe*, in Fremdwörtern *Vase, Villa, Klavier, Vesuv*.

[l] ist ein stimmhafter, alveolarer, lateraler Frikativlaut. Die Lippen sind leicht geöffnet. Die Zungenspitze liegt am oberen Rand der Zähne, so dass die Luft nach beiden Seiten der Zunge entweicht. Die Stimmbänder sind in Bewegung. Beispiele: *los, malen, Tal, Quelle, Wall*.

9.4 Die r-Laute [r R ʀ]

Im Deutschen werden vier Varianten von /r/ unterschieden:

Das Zungenspitzen –r [r]

Das Zäpfchen –r [R]

Das Zungenspitzen –r [r] ist das älteste Deutsche /r/. Im Jahrhundert nach dem Hugenottenkrieg kamen die französischen Protestanten nach Deutschland und mit ihnen das Zäpfchen –r [R].

[r] Zungenspitzen –r (mehrschlägig) ist ein stimmhafter, postalveolarer Vibrant. Die Zungenspitze berührt den Zahnrand und kommt durch die ausströmende Luft ins Schwingen. Man darf das /r/ nicht zu stark rollen, nur so 1-2 mal. (früher forderte man ca. 10 Anschläge. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

[r] Zungenspitzen –r (einschlägig)

Wie [r], aber nur ein Zungenschlag, wie im Englischen zwischen den Vokalen, z.B. *very*.

Zunge entweicht. Die Stimmbänder sind in Bewegung. Beispiele: *los, malen, Tal, Quelle, Wall*.

[R] Zäpfchen –r ist ein stimmhafter, uvularer Vibrant. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Der hintere Zungenrücken ist gegen das Zäpfchen gehoben, das durch die Luft ins Schwingen gerät. Die Stimmbänder sind in Bewegung.

[ʀ] ist ein stimmhafter, uvularer Frikativ. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Der hintere Zungenrücken ist gegen das Zäpfchen gehoben, dass dort eine Enge entsteht. Die Stimmbänder sind in Bewegung. Beispiele: *rot, fahren, Meer, Karren, wir, Rhythmus, Katarrh*.

Vokalisierung des r in der Umgangssprache

-er, -ern, -ert: *Wetter, klettern, klettert*

er-, ver- zer-: *erkennen, verzeihen, zertreten*

r-aus nach langem Vokal: *hier, mehr, bar*

r-aus nach langem Vokal und Konsonant: *Bart*¹⁵

9.5 die glottalen Laute [h ?]

[h] „Hauchlaut“ ist ein stimmloser glottaler Öffnungslaut. Die Zungenspitze liegt an den unteren Zähnen. Die Luft reibt sich an den geöffneten Stimmbändern. Die Sprechorgane sind schon auf den folgenden Laut eingestellt. Beispiele: *Hand anhalten, ruhig* [ru:i ç], *Ehe* [e:ə], *Zeh* [tse:].

¹⁵ Zeile 175-182.

[ʔ] „**Knacklaut**“ ist ein Glottalverschlusslaut. Wird wie [h] artikuliert, aber die Stimmbänder sind geschlossen.

Vor Vokal im Wortlaut: *an im Angst*

Vor Vokal im Silbenlaut: *ver einen*

Bei zwei aufeinanderfolgenden Vokalen möglich:

ea *Theater* [teʔa:tə]

ae *Michael* [mixaʔe:l]

aber nur *Trio* [tR:o]¹⁶

9.6 Aspiration

Alle stimmlosen Explosivlaute [p, k, t] werden mit Behauung oder Aspiration ausgesprochen, abhängig von ihrer Stellung im Wort. Man unterscheidet drei Grade von Aspiration: starke, schwache und keine Aspiration.

Starke Aspiration

Im Anlaut vor akzentuiertem Vokal: *'kann* [khan]

Schwache Aspiration

- im Anlaut vor nicht-akzentuiertem Vokal: *Katarrh* [kha'tar]
- im Inlaut: *Macke* [makhe]
- im Auslaut: *Tag* [tha:kh]
- bei zwei Explosivlauten wird nur der letzte aspiriert *Akt* [akth]

Keine Aspiration

sk = *Skandal, Brücke*

Längung

Stoßen zwei Explosivlaute in Komposita aufeinander, so wird von dem ersten Verschluss und vor dem zweiten die Explosion gebildet. Statt zweier Explosionen kommt es zu einer Längung des Lautes: *Ab-bild, Mit dir geht alles besser.*

¹⁶ Zeile 183-185.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Přepište:

[bɪlt]

[a:rtst]

[ʃlaŋk]

[za:kt]

[vaŋə]

[pflantsə]

[fastt:k]

[ʃtaxəldra:t]

[zamsta:kʔ'abənt]

ODPOVĚĎ

Bild, Arzt, schlank, sacht, sagt, Wange, Pflanze, Fasttag, Stacheldraht, Samstagabend

SHRNUTÍ KAPITOLY

Němčina je bohatá na souhlásky, kterých využívá 64. podle místa a způsobu artikulace se dělí na nazály, frikativy, explozivny. Hlávka /r/ se vyslovuje čtyřmi způsoby. Zvláštností je

také výslovnost hlásky h, která pokud je za samohláskou, tuto prodlužuje. Hlásky p t k se vyslovují s předechem, aspirací.

10 FONETICKÉ PROCESY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se budeme zabývat tím, jak se při mluvení mění hláska, jak se navzájem ovlivňují a vysvětlíme si příčiny a pravidla těchto změn při řeči.

In diesem Kapitel erfahren wir, dass sich Laute in der konsonantischen Folge gegenseitig beeinflussen können und lernen die Regularitäten solcher Angleichungen.

CÍLE KAPITOLY

Vysvětlit pojmy asimilace, redukce, popsat rozdíl mezi asimilací progresivní a regresivní

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Asimilace/spodoba progresivní a regresivní, znělostní, artikulační, aspirace/přidech, dis-amilace, synkopa

Assimilation, progressive, regressive, artikulatorische Assimilation, Synkinese, Aspiration, Hiatus

V souvislé řeči dochází ke kombinacím (spojení) hlásek a k jejich vzájemnému ovlivňování a ke změně Tyto změny jsou výsledkem menšího artikulačního úsilí. Dochází ke třem druhům hláskových spojení, hláskové kombinaci:

- spojení souhlásky se souhláskou - asimilace
- spojení samohlásky se souhláskou
- spojení samohlásky se samohláskou (vzniká diftong nebo hiát)

10.1 Spojení souhlásky se souhláskou

dochází k fonetickým změnám:

Asimilace, spodoba je vzájemné přizpůsobení se (připodobnění) dvou konsonantů: asimilace znělostní nebo artikulační. Podle směru působení asimilace **progresivní** nebo **regresivní**.

Asimilace znělostní

V češtině k ní dochází jen u párových souhlásek

Např. **zpěv**, **dívka** (asimilace regresivní), **nashledanou**, **shromáždit** (asimilace progresivní), **zeť** x **zedř**, **mrkev**, **budeš mi ...**,

V němčině

progresiv: <lass doch> [ʔas dɔχ]
 regresiv: <Agnes> [ʔagnɛs] → [ʔagnɛs]
 <unbequem> [ʔʊmbɔkvɛ:m]

Párové souhlásky ztrácí znělost:

a) na konci slabiky úplná ztráta znělosti – **Auslautverhärtung**

wegbringen [vɛkʰbrɪŋən], abnehmen [ʔapʰne:mən], südlich [zʏ:tʰlɪç], ob du [ʔɔpʰ dʊ:]

b) na začátku slabiky částečně po pauze nebo po neznělém konsonantu, kdy hlasivky nekmitají

↪ ↪ progresivní asimilace
 pauza **das Bett** [dʰas bɛtʰ], **wegbringen** [vɛkʰbrɪŋən]

Mašek 53

1. Na konci slabiky němčině dochází téměř vždy k úplné ztrátě znělosti u /b d g z/, takže vyslovujeme [p^c t^c k^c s],
2. Na začátku slova po pauze a po neznělém konsonantu /b d g z (v j)/ se částečně ztrácí znělost, vyslovujeme tak, že vyslovujeme [b̥ d̥ g̥ z̥ (v̥ j̥)].

das Bett [dʰas bɛt]

möglich [mø:ɡlɪç] (evt. [mɛ:ɡlɪç])

abbinden [ʔabbɪndən]

es war [ʔɛz va:ɐ]

das heißt [dʰaz hɛjst]

<http://vyslovnostnemociny.ff.cuni.cz/ceska-vyslovnost-nemociny/> [2. 3. 2020]

Disimilace (dissimilazione) je **rozrůznění** dvou stejných souhlásek:

Synkopa (‘ sincope) je vypuštění slabičné samohlásky:

10.2 Spojení samohlásky se souhláskou

Charakter souhlásky působí na kvantitu (délku) předcházející samohlásky:

přízvučná samohlásky je dlouhá před jednoduchou souhláskou
přízvučná samohlásky je **krátká** před dvěma souhláskami

Např.

Fuß – Fluss

Maß – Masse

10.3 Spojení dvou samohlásek

Při kombinaci dvou samohlásek vzniká diftong nebo hiát, o kterých pojednává samostatná kapitola.

4.6.2 Změny znělosti v němčině

Párové souhlásky mohou *znělost pouze ztrácet*, a to

a) **na konci slabiky** a slova **vždy úplně** (tzv. Auslautverhärtung¹⁰)

wegbringen [vɛk^hbrɪŋən], abnehmen [ʔap^hne:mən], südlich [z̥y:t^hlɪç], ob du
[ʔɔp^hdu:]

b) **na začátku slabiky částečně**, a to vždy **po pauze** nebo **po neznělém konsonantu**,
kdy hlasivky neemitují

↪ ↪ progresivní asimilace ↪
pauza **das Bett** [d̥as bɛt^h], wegbringen [vɛk^hbrɪŋən]

Sprechen stellt einen komplexen Prozess dar, bei dem zu verschiedenen Abweichungen und Veränderungen von Fonemen kommt: Elision, Assimilation, Schwächung von Lauten oder Geminatenreduktion.

Elision ist der Ausfall eines Lautes, meistens eines Vokals, z. B. im Auslaut u.a. vor nachfolgendem Anlautvokal.

Vokal: reden [re:dən] → [re:dn]

Konsonant: Glanz [glants] → [glans]

all' unsere; komm' ich;

auch im Inlaut: vergess'ne, unsre, [ge:n] (statt gehen)¹⁷

Assimilation ist eine Angleichung eines Lautes an einen anderen benachbarten Laut in mindestens einem artikulatorischen Parameter. Man unterscheidet eine progressive und regressive Assimilation. Im Deutschen besonders wichtig ist die progressive Assimilation an den Stimmton.

progressiv: es hat sich gezeigt [ts] statt [tz]

regressiv: gezeigt [kt] Magd [ma:kt]

Im Tschechischen kommt es zur Assimilation der stimmlosen Laute vor stimmhaften (paarigen) Lauten und auch zu Angleichungen von stimmhaften Lauten in der Position vor stimmlosen Lauten, wie die folgenden Beispiele zeigen:

z. B. pro**Z**ba, pře**D**říkávat, **Z**hořet (mährische und schlesische Dialekte)

Stimmhafte vor stimmlosen Lauten

z. B. F**č**ela, F**č**era, z**í**Tka

Im Deutschen dagegen MUSS die Originalqualität an Stellen, wo das Tschechische assimiliert, beibehalten werden. Dies ist somit zu begründen, dass die deutschen stimmhaften Laute weniger gespannt sind als die tschechischen, d.h. die tschechischen stimmhaften Laute sind „kräftiger“ und wirkungsvoller zur Einflussnahme. Im absoluten Anlaut bzw. im Wortanlaut innerhalb der Sprechereinheit wird also nach stimmlosen Geräuschlauten Lenis (b, d, g, w, z) ohne Stimmton gebildet, z.B. *wann gehst du..?*, *das Bad*, *was ist das*, *Schlafwagen*. In der Transkription wird die Stimmhaftigkeitsreduzierung durch einen Kreis gekennzeichnet.

z. B. [bist◌u:], [ge:st◌u:]

Stärker sind im Deutschen die stimmlosen Laute, viel gespannter, deswegen sprechen wir aus:

Haus[S] halt, Ti[SCH]bein

¹⁷ Zeile 187-189.

Deutlich ist diese Art der Assimilation also bei Zusammensetzungen, z. B. bei *Haushalt*, *Nachricht* usw., die bei tschechischen Sprechern, die andere Assimilationsangewohnheiten von ihrer Muttersprache haben, oft falsch stimmhaft realisiert werden.

Auslautverhärtung

Ein stimmhafter Konsonant am Ende einer Silbe oder eines Wortes wird konsequent ohne Stimmton ausgesprochen:

Sta[**P**], Ra[**t**] akti[**F**] aber Stäbe, Räder, akti[**V**]er

Dies betrifft auch Positionen vor dem Suffix *-lich*:

Artikulatorische Assimilation

Aus dem Gesichtspunkt der Artikulation sprechen wir über die artikulatorische Assimilation. Die Angleichungen bei homorganen Lauten (Einfluss der Artikulationsstelle) demonstrieren sich in Form von Geminaten, i.e. die Aussprache nur eines stimmlosen Lautes, z. B. weggehen, abbauen, Schrankkante. Dies geschieht auch an der Wortgrenze, z. B. mit Tina, sag Karl. Oft ist nicht nur die Assimilation, sondern gleichzeitig auch die Auslautverhärtung mit zu berücksichtigen. Das durch die Auslautverhärtung, also durch den Verlust der Stimmhaftigkeit in der finalen Position, stimmlos gewordenes Finalsegment (z. B. bei der Tag, der als [ta:k] ausgesprochen wird) beeinflusst das Initialsegment, das einen deutlichen Verlust der Stimmhaftigkeit aufweist, z. B. es geht, das Bad, was willst du, usw.

Geminantenreduktion

Eine Geminale ist ein gleicher Doppelkonsonant.

Final: kommen [kɔmən] → [kɔmm] → [kɔm]

Im Wort: mitteilen [tt] → [t]

Im Satz: am Montag [am'monta:k] → [a'mo:nta:k]

Schwache Formen

Im Satzzusammenhang kann eine bestimmte Gruppe von Wörtern eine schwache Form annehmen, wenn sie keinen Akzent tragen. Dazu gehören Pronomina, Artikel, Präpositionen, Konjunktionen und Adverbien.

1. Schritt: Verkürzung von langen Vokalen
2. Schritte Öffnung der geschlossenen Vokale

'der [de:r] der 'Mann [der 'man]

'sie [zi:] 'Geht sie? ['ge:tsɪ]

Ich lass ihn reden. [i:n] → [in] → [ɪn] → [ə] → [n]

...lassn reden [lasn re:dn]¹⁸

Angleichungen im Artikulationsmodus - Zusammentreffen von homogenen bzw. homorganen Konsonanten

Beim Zusammentreffen gleicher Engelaute oder gleicher Verschlusslaute in zusammengesetzten Wörtern oder an der Wortgrenze innerhalb der Sprechereinheit wird nur ein Verschluss gebildet nicht aspiriert. oder bei Engelaute oder Sonanten kommt es nur zu einem verstärkten Nachdruck am Ende des Lautes.

z.B. *voll laufen, Schiff fahren, das ist tief, Schrankkante, schreibst du, und Tante, Froschschenkel*

Beim Zusammentreffen gleicher Nasale wird nur eine nasale Öffnung gebildet, z.B. einen Namen nennen.

Angleichungen in der Artikulationsstelle

Das [n] wird zu [ŋ] vor [k], z.B. *sinken, danken*.

Beim Ausfall des schwachtonigen [«] wird /n/ an den vorangehenden Laut angeglichen:

- zu [ŋ] nach k, g, z.B. *backen, sagen*,

- zu [m] nach p, b, z.B. *Lippen, geben*. Zusammentreffen von NICHT homogenen bzw. homorganen Konsonanten

Nasale Explosion: Verschlusslaut+Nasale *ent+Nehmen, abnehmen, Ätne (Faukale)*

Laterale Explosion: Verschlusslaut+Laterale *ATLas, haT Leider, KLaus*

Aufeinandertreffen von Vokalen

Beim Aufeinandertreffen von zwei Vokalen wird der **vokalische Neueinsatz** oder **der feste Vokaleinsatz** [?] realisiert, das heißt der Vokal am Anfang einer betonten Silbe mit dem Knacklaut realisiert wird, also mit einem stimmlich neuen Einsatz,

z. B. *individuell, Aida, Poetik, Amadeus oder er aß einen Apfel, Familie*

¹⁸ Zeile 187-189.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Lesen Sie:

Ein Ehemann ist ein Mann, der ein Mann war, bevor er ein Ehemann wurde.

Der Mann hat deshalb einen Kopf, damit eine Frau ihn verdrehen kann.

Eine Frau benötigt drei Gatten: einen, der sie liebt, einen, der für sie sorgt, und einen dritten, der sie verprügelt.

Erwarte nichts: Heute – das ist dein Leben.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište si základní odborné pojmy do portfolia. Srovnajte, k jakým změnám dochází v angličtině.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této části jsme se zabývali změnami, které vznikají při řeči v důsledku spojování slov do vět. Srovnali jsme z tohoto pohledu výslovnost v češtině a němčině.

11 INTONACE, MELODIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této části se budeme zabývat prosodickými prostředky. Vysvětlíme si rozdíly mezi pojmy intonace, melodie, tempo, důraz a ukážeme si, jak je možné melodii znázornit v textu.

CÍLE KAPITOLY

Po absolvování kapitoly byste měli umět vyjádřit, co je intonace a melodie a vysvětlit, zda je mezi nimi rozdíl. Měli byste umět přečíst větu se symboly či liniemi melodie.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

prosodické prostředky, intonace, melodie, tempo, důraz, pauza

Intonation, Melodie, Notation

Intonace, melodie, přízvuk se řadí mezi prosodické prostředky jazyka, což jsou prostředky označované jako suprasegmentální: jsou to fonetické prostředky, které se vztahují k jednotkám vyšším, než je hláska. Vedle akcentu jsou to: důraz, tempo, pauza, barva hlasu, intonace a melodie.

Důraz je silové (a výškové) zvýraznění určitého slova. Je prostředkem významového členění promluvy (je mu věnována samostatná kapitola). **Tempo** řeči je v různých jazycích různé, individuální tempo řeči souvisí s obratností mluvidel (cvičený mluvčí), temperamen-tem, situací atd.

Pauza mezi výpověďmi (začátek a konec výpovědi) a mezi úseky výpovědi podle frázování výpovědi (srov. taktová skupina). **Barva (témbr)** hlasu (kvalitativní modulace) je prostředkem k vyjádření různých emocionálních (citových) postojů mluvčího: ironie, radost, smutek, překvapení atd.

11.1 Intonace

Pojem intonace vychází především z poslechu, opírá se o „dojem“ posluchače. Zvukovou kvalitou, která tento dojem rozhodujícím způsobem ovlivňuje, je výška základního hlasivkového) tónu, nepůsobí však izolovaně od ostatních kvalit zvuku, může jej do určité míry ovlivňovat i síla základního tónu, změny trvání či tónu. Proto se někdy rozlišuje intonace a melodie. **Intonace** je chápána jako komplexní zvuková kvalita (zahrnující především tónovou, ale i silovou a temporální modulaci), termínem **melodie** se označuje výhradně průběh výšky základního tónu. V tom smyslu tvoří tedy melodie (základní) složku intonace.¹⁹

Intonace je zvuková (výšková) modulace (vlastnost) fónických řad. Její podstatou je odlišení slabiky výškou tónu ve slově (**intonace slovní**), nebo ve větě (**intonace větná**).

Větná intonace je zásadním komponentem modálního schématu jednotlivých větných typů. Může být jediným rozdílem, kterým lze jednotlivé větné typy odlišit. Rozlišuje se intonace **klesavá**, což je klesnutí hlasu od poslední přízvukné slabik. Charakteristická v němčině i češtině je pro věty oznamovací, otázky doplňovací, věty zvolací,

Intonace **stoupavá** je postupné zvyšování tónu směrem ke konci výpovědi Charakteristická je pro zjišťovací otázky. Poslední možností je **stoupavě-klesavá** (polokadence) ve výčtech, vylučovacích otázkách, v nekonečných větách souvětí, před syntakticky autonomním výrazem.

(Klímová 2019)

Funkce intonace v neutrální výpovědi

komunikační strategie

		větná modalita		melodém	
→ ukončenost	⇒		↓		
		→ oznamovací věta	⇒	klesavý	1
		→ rozkazovací věta	⇒	klesavý	1
		→ doplňovací otázka	⇒	klesavý	1
		→ zjišťovací otázka	⇒	stoupavý	2
→ neukončenost	⇒			⇒ neukončující	3

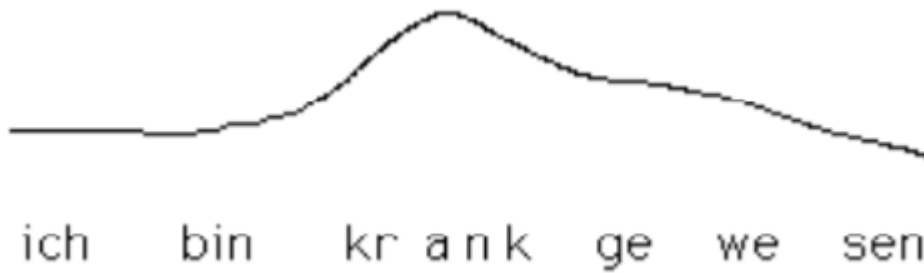
20

Melodie/Intonation kann auf verschiedene Weise dargestellt werden. Im Folgenden Beispiele für Aussage/Frage- Sätze:

Aussagesatz

¹⁹ <https://www.czechency.org/slovník/INTONACE%20V%20POPISU%20PRO-ZODIE#intonace> [29. 2. 2020]

²⁰ <https://www.czechency.org/slovník/V%C4%9ATN%C3%81%20INTONACE> [2. 3. 2020]

Hier will der Sprecher unterstreichen, daß er und kein anderer krank gewesen ist.

Frage

Hier will der Sprecher unterstreichen, daß er und kein anderer krank gewesen ist.

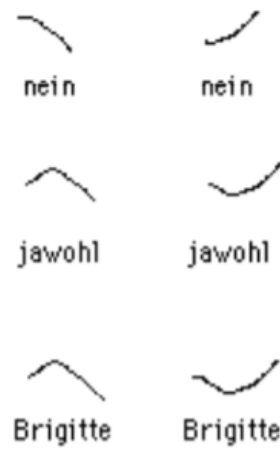
(Baumann/Grice S. 2)

11.2 Notation

Während im Bereich der segmentalen Phonetik ein anerkannter Notationsstandard (das Internationale Phonetische Alphabet, IPA) gibt, existiert für die Beschreibung der Intonation kein einheitliches System. Wir stellen im Weiteren einige Beispiele vor.

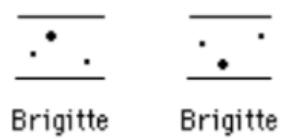
LINIEN-NOTATION

Bei dieser Notationsform wird die Melodie durch eine Linie über der Textebene dargestellt:

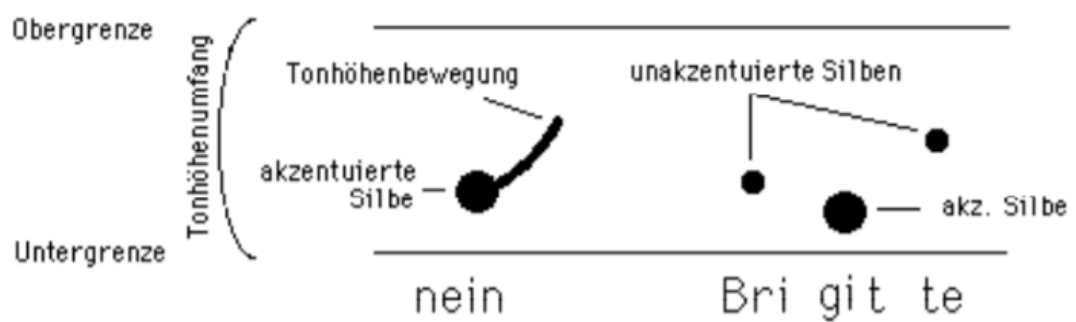

(Baumann/Grice S. 3)

INTERLINEARE NOTATION

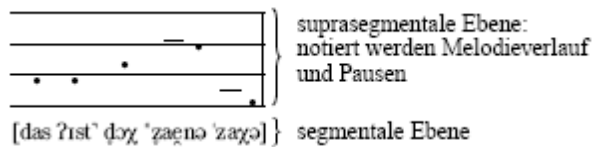

Zwei Beispiele unter der Lupe betrachtet:

(Baumann/Grice S. 4)

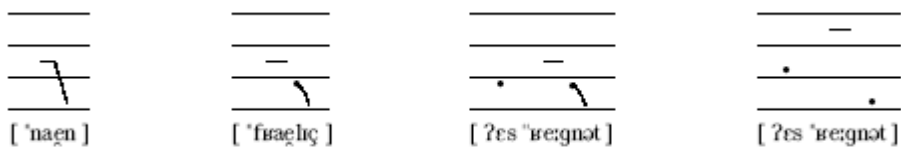
VIER-LINIEN-SYSTEM

Tempo, Dynamik und Timbre werden hier nicht erfasst.

Wir unterscheiden drei Haupttonmuster (Intoneme)

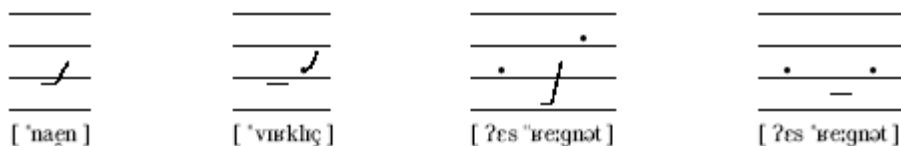
1/ **Fallend:** terminaler Verlauf (**Tiefschluss**)

⇒ Funktion: Signalisiert syntaktische Abgeschlossenheit (aber auch rhetorische Auflösung), Ergänzungsfragen *Wann kommst du heute nach Hause?*

⇒ Strenge Normbindung: Lösungstiefe muss erreicht werden.

2. **Steigend:** interrogativer Verlauf (**Hochschluss**)

⇒ Funktion: Signalisiert vorwiegend in syntaktischer Hinsicht Frage – Entscheidungsfragen (Ja-Nein-Fragen – *Kommst du mit ins Konzert?*), obligatorisch aber nur bei Fragen, die nicht schon durch andere sprachliche Mittel als Frage gekennzeichnet sind).

⇒ Kommunikativ-pragmatisch: Höflichkeit, Freundlichkeit, Kontakt

3. **Gleichbleibend:** progredienter Verlauf (**Halbschluss**)

 ['naen]	 [ven du: 'moergj komst]	 [na vens 'be:gnot]
--	--	--

(nach Simpson 2006)

TONISCHE-ZEICHEN-NOTATION

Bei der **Intralinearen Notation** werden tonische Zeichen innerhalb einer Textzeile gesetzt (intra-linear). Die Zeichen markieren den Beginn der wichtigen Tonhöhenbewegung und werden vor der Akzentsilbe eingefügt.

Tonetische Zeichen werden innerhalb einer Textzeile gesetzt (intralinear im Gegensatz zu interlinear). Die Zeichen markieren den Beginn der wichtigen (d.h. nuklearen) Tonhöhenbewegung und werden vor der Akzentsilbe eingefügt.

`nein	'nein
ja`wohl	ja'wohl
Bri`gitte	Bri'gitte

Hier wird nur die Richtung der Bewegung erfasst. Es ist auch möglich, die Höhe des Anfangspunktes anzugeben. In unseren bisherigen Beispielen setzt die fallende Bewegung ziemlich hoch und die steigende Bewegung ziemlich tief ein. Es besteht die Möglichkeit, tonetische Zeichen entweder oben oder unten innerhalb der Zeile anzubringen. Eine genauere Darstellung von den in 2.1 und 2.2 steigenden Konturen wäre deshalb:

`nein	'nein
ja`wohl	ja'wohl
Bri`gitte	Bri'gitte

Hier wird die Richtung der Bewegung gekennzeichnet. In dem Beispiel setzt die fallende Bewegung ziemlich hoch und die steigende ziemlich tief ein. Es ist also besser, die tonischen Zeichen entweder oben oder unten der Zeile zu platzieren.

.nein
ja.wohl
Bri.gitte

In den Lehrwerken wird die Satzmelodie einfach dargestellt.

- 1 Wir arbeiten nicht allein , sondern mit unserem Lehrer zusammen !
- 2 Wir arbeiten nicht in der Schule , sondern zu Hause .
- 3 Die Schulbibliothek hat nicht zehn Computer , sondern sieben .

(Super!1 2014, 81)

Literatur

Baumann, Stefan/ Grice, Martine. *Einführung in die Intonation*. Uni-Saarland.
<http://www.coli.uni-saarland.de/~andreeva/Courses/SS2007/Skript-Intonation.pdf> [2. 3. 2020]

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vytvořte si slovníček základních pojmů a vložte jej do portfolia.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Označte větnou melodii

- 1 Was war am Anfang besonders schwierig für dich?
Erzähl doch mal , was am Anfang besonders schwierig für dich war.
- 2 Gehst du am Samstag mit auf eine Party?
Meine Freunde fragen oft , ob ich am Samstag mit auf eine Party gehe.

Intonace, melodie

- 1 ◆ Entschuldigung, wo ist die nächste U-Bahn-Station?
▲ Die ist nicht weit von hier.
- 2 ◆ Wo wohnt denn Sandra?
▲ Ganz in der Nähe von hier, gleich auf der anderen Seite vom Fluss.
- 3 ◆ Obwohl ich so viel gelernt habe, habe ich nur eine Vier geschrieben.
▲ Oh, tut mir leid!

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této části jsme si vysvětlili co je intonace a melodie a rozdíl mezi nimi. Ukázali jsme si různé možnosti tónického zápisu.

12 AKCENT

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této části se seznámíme s významem přízvuku v německých slovech a větách.

CÍLE KAPITOLY

Vysvětlit rozdíl mezi slovním a větným přízvukem, umět vyslovit německá, přejatá slova, zkratky a slova složená se správným přízvukem.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

slovní přízvuk, finální přízvuk, větný přízvuk, dynamický přízvuk,
akzentuierte/akzentlose Wörter, hybride Wörter, Schwachtoniges-e, Vokalisches –r, Akzentuierung bei Komposita

Přízvuk je jednou z forem modulace souvislé řeči.

Slovní přízvuk (Akcent) znamená zdůraznění slabiky v rámci slova. Pozice přízvuku je důležitá pro porozumění, bohužel je tato vlastnost často podceňována.

V němčině (i češtině) je přízvuk víceméně stálý, většinou na první slabice (**finální přízvuk**). Přejatá slova z jiných jazyků mají odlišný přízvuk. V němčině se setkáváme také s přízvukem vedlejším, který je typický pro kompozita. Složeniny mají **hlavní přízvuk** a slabší **přízvuk vedlejší**.

Der **Akzent (Betonung)** dient der Hervorhebung von Silben, Wörtern, Wortgruppen und Sätzen. Spezifisch spricht man vom Wort- und Satzaccent.

12.1 Slovní přízvuk

Slovní přízvuk (Akcent) znamená zdůraznění slabiky v rámci slova. Pozice přízvuku je důležitá pro porozumění, bohužel je tato vlastnost často podceňována.

V němčině (i češtině) je přízvuk víceméně stálý, většinou na první slabice (**finální přízvuk**). Přejatá slova z jiných jazyků mají odlišný přízvuk. V němčině se setkáváme také s přízvukem vedlejším, který je typický pro kompozita. Složeniny mají **hlavní přízvuk** a slabší **přízvuk vedlejší**.

„Klást správně přízvuk je v němčině poměrně důležité kvůli správnému porozumění – některá slova se dají vyslovit dvojím způsobem a posun přízvuku mění význam.“

Přízvuk se může znázornit takto:

neugierig | witzig | lustig | langweilig | freundlich |
hoflich | hasslich | komisch | sympathisch | chaotisch

(Super!1 2014, 35)

KONTROLNÍ OTÁZKA

Na webové stránce *Němčina zdarma* najdete příklady správné výslovnosti. Prostudujte si ji.

<https://www.nemcina-zdarma.cz/article/2018042001-slovni-prizvuk> [29. 2. 2020]

Der **Akzent (Betonung)** dient der Hervorhebung von Silben, Wörtern, Wortgruppen und Sätzen. Spezifisch spricht man vom Wort- und Satzaccent.

Der **Wortaccent** oder die **Wortbetonung** ist in der Phonologie die lautliche Hervorhebung einer Silbe, manchmal auch eines Teiles einer Silbe. In der deutschen Sprache liegt der Wortaccent häufig auf der **Stammsilbe** bzw. der vorletzten Silbe. In Zusammengesetzten Wörtern/Komposita kann es einen **Hauptaccent** und ein oder mehrere **Nebenaccente** geben. In Deutsch wird die Hervorhebung durch eine Erhöhung der Lautstärke erreicht. Auch eine Akzentuierung durch Länge, Tonhöhe und Dynamik ist möglich.

Der Wortakzent bestimmt das Klangbild eines Wortes mit. Er kann es insbesondere hervorheben, kann aber auch die Bedeutung modifizieren. Beispiel: [d'a:mIt] und [dam'It].

- **Regeln**
- Einheimische Wörter mit dem Akzent auf einer anderen Silbe als der ersten sind:
 - Forelle, Jahrhundert, Jahrtausend, Wachholder, Holunder
 - geographische Namen: Berlin, Osnabrück, Hannover
 - Hybride Wörter: Bäckerei, Familie
- Meistens akzentuiert ist das Präfix *un-*, bei Nomen betont sind die Präfixe *miss-* und *wider-*, bei Verben wie *missverstehen* sind sie nicht akzentuiert
- Untrennbare Präfixe sind nicht akzentuiert, bei Präfixen die teils trennbar und teils untrennbar sind wechselt die Position des Wortakzentes, der sich hier bedeutungsunterscheidend auswirkt (hat eine distinktive Funktion) – als phonologisches Mittel.

Wortakzent bei Zusammensetzungen

Beispiel: das Wohnzimmer, himmelblau, die Baustelle

Die erste Komponente (das Bestimmungswort) bekommt den Hauptakzent. (´)

Das erste Wort der letzten Komponente erhält den Nebenakzent. (˘)

Beispiel: ´Baustelle + n + ˘schild

Ausnahmen: das Jahrhundert, das Jahrtausend, das Jahrzehnt, der Kilometer

Bei mehrgliedrigen Zusammensetzungen ist der Aufbau des Kompositums entscheidend.

Beispiel: ´Straßen + bahn + ˘schild und ´Kinder + ˘Spiel + zeug

Abkürzungen und Kurzwörter

Abkürzungen werden auf dem letzten Buchstaben betont. Beim Aussprechen werden die Konsonanten wie im Alphabet mit langem a, langem e oder kurzem e verbunden.

Beispiel: WG, WC, BMW, SPD, EDV usw.

Bei Zusammensetzungen, die aus einem Buchstaben und einem Wort bestehen (Initialkomposita) liegt der Akzent auf dem ersten Teil.

Beispiele: die U-Bahn, die S-Bahn)

Kurzwörter werden meistens auf der ersten Silbe betont.

Beispiel: die Uno, die Nato, das Foto, das Kilo

12.2 Větný přízvuk

Větný přízvuk je způsobem zdůraznění jádra výpovědi. V němčině je větný přízvuk pohyblivý. S jeho přesunem se mění význam výpovědi.

Např.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Proti tomu nemůže nikdo nic mít.

Důraz je zvýraznění části výpovědi podle subjektivního postoje mluvčího. Je projevem jeho emocí, proto se někdy označuje jako emotivní, patetický nebo afektivní. Kromě síly a melodie se na něm podílí i zvýraznění artikulace, někdy i zpomalení tempa řeči. Zdůraznění může být kterýkoliv výraz nebo i jeho část. (Krčmová 117)

Větný přízvuk

1

■ Führt Diana am Wochenende allein nach Frankfurt?

● Nein, sie fährt mit ihrer Freundin.

2

■ Führt Diana am Wochenende allein nach Frankfurt?

● Nein, sie fährt am Dienstag.

3

■ Führt Diana am Wochenende allein nach Frankfurt?

● Nein, sie fährt nach Wangen.

(Super!1 2014, 101)

Der **Satzakzent** bezeichnet das betonte Satzglied eines Satzes. In der Schrift ist er nicht sichtbar, aber in der gesprochenen Sprache ist der Satzakzent von großem Wert, weil der

Sprecher die Aufmerksamkeit des Hörers durch die Stimmgebung auf ein Wort lenken kann.

Im Deutschen liegt der Satzakzent zumeist auf einem Wort des Satzes, das besonders hervorgehoben werden soll oder im Fokus des Satzes steht, wobei die Stellung des Wortes sowohl von Belang sein kann, als auch nicht. Aber auch die Betonung mehrerer Stellen im Satz ist möglich.

In Fragesätzen liegt der Satzakzent zumeist auf dem Fragepronomen oder dem regierenden Verb. In Ausrufe- oder Aussagesätzen hängt es vom Sprecher ab, wie und wo der (die) Akzent(e) verteilt ist (sind). Dabei können sich gravierende Bedeutungsunterscheide herauskristallisieren (z. B. ironischer, konzessiver, affektiver usw. Bezug).

Welche Wörter im Satz werden akzentuiert?

Wenn man neutral und sachlich sprechen und nicht ein bestimmtes Wort hervorheben will, werden bestimmte Wörter **NICHT** betont

Artikel: der, die, das, ein, eine, ...

Pronomen: ich, unsere, man, sich...

Präpositionen: auf, zu, an, bei ...

Hilfs- und Modalverben: haben, sein, müssen, können, wollen ...

Negationswörter: nicht, kein ...

Das gilt nur für eine neutrale, sachliche Redeweise und nicht für die Kontrastierung:

Beispiel: Einen Apfel wollte ich, nicht ein Kilo!

Im Satz akzentuieren wir die Stellen, mit denen der Hörer auf etwas hingewiesen werden soll und prinzipiell die neue Information. (Thema-Rhema-Gliederung):

Marie (Thema) will Paul nicht. (Rhema)

KONTROLNÍ OTÁZKA

Označte slovní přízvuk

bestellen • verdienen • anrufen • abfahren • mitmachen • entscheiden • aufhören • vergessen • zerstören • weglaufen

ODPOVĚĎ

Bad, Boot, pikant, Brokat, Fröhlichkeit, betrüblich, Parfum, verführerisch, Telepathie, Nationalismus

Wenn der Wortakzent auf dem Verbstamm liegt, ist das Präfix untrennbar: *verstehen – ich verstehe.*
Wenn der Wortakzent auf dem Präfix liegt, ist das Präfix trennbar: *anfangen – ich fange an.* Auch in der konjugierten Form bleibt der Akzent auf der Vorsilbe.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Procvičujte:

Slova s neodlučitelnými předponami jsou vždy nepřízvučné, přízvuk je na první kmenové slabice:

be-

Besuch, Bedeckung, Bedürfnis, Befehl, Belehrung, Beleg, Besitz, besprechen, beurteilen, belohnen, beinhalten, bekommen, bestimmt, bevor, bedeutsam

ge-

Gehör, Gefahr, Gefäß, Gefühl, Gehalt, Geräusch, Geschäft, Gesicht, gestatten, gefallen, geschehen, gesehen, gebildet, gefahren, gewiss, genau

emp-

Empfang, Empfehlung, Empfindlichkeit, empfangen, empfehlen, empören, empor, empfindlich

ent-

Entdeckung, Entnahme, Entlassung, Entscheidung, Enttäuschung, entschädigen, entscheiden, entdecken, entfallen, entfernen, enthalten, entstehen, entgegen

er-

Erfahrung, Erbitterung, Erinnerung, Ernährer, Eröffnung, erobern, erfahren, erschöpfen, erregen, errichten, ermutigen

ver-

Verbot, Verfall, Vergnügen, Vergleich, Verhältnis, Verkäufer, verbieten, vergiften, vergehen, verekeln, vererben, verirren

zer-

Zerfall, Zergliederung, Zerlegspiel, Zertrümmerung, zerfallen, zerfließen, zerhacken, zerkleinern, zerschneiden

(Machač 2008, 87)

Slova s odlučitelnými předponami – přízvuk na předponě

Většinou přízvučné jsou předpony ab-, an-, auf-, aus-, bei-, ein-, nach-, weg-, wieder

Abbau, abbauen, Absicht, absichtlich, absehen

Angebot, anbieten, ansprechen, Anspruch

Aufhebung, aufheben, Aufklärung, aufklären

Ausschnitt, ausschneiden, Aussprache, aussprechen

Beispiel, beisammen, Beitrag, beitragen

Eindruck, eindrücken, Einfall, einfach

Nachweis, nachweisen, Nachfrage, nachfragen

Wiedergabe, wiedergeben, Wiederkehr, wiederkehren

wegbleiben, weglassen, wegschicken, wegstehen

(Machač 2008, 87-88)

Slova s předponami, které jsou někdy přízvučné (odlučitelné), někdy nepřízvučné (neodlučitelné)

da-, dar-, durch-, her-, hier-, hin-, hinter-, in-, ob-, über-, um-, unter-, voll-, vor-, wider-, zu-

'dastehen x da'rauf	'darbringen x dar'in
'durcheilen x durch'eilen	'herstellen x he'rüber
'hierbleiben x hie'raus	'hinfallen x hi'nauf
'hinterlassen (nechat vzadu) x hinter'lassen (zůstavit)	
'Inhaber x In'haftnahme	'Missachtung x miss'achten
'obwalten x ob'wohl	'übersetzen x über'setzen
'umstellen x um'stellen	'Unglück x un'säglich
'Unterricht x unter'richten	'vollgießen x voll'bringen
'vorlegen x vor'beifahren	'wiederholen x wieder'holen
'widerruflich x wider'rufen	'Zufall x zu'sammen

(Machač 2008, 88)

Slova složená

Přízvuk obvykle nese první část složeného slova (slovo určující):

Stadtplan, Schullehrer, Wohnzimmer, Plattdeutsch, Fensterscheibe, Bettuch, Autofahrer, Straßenkünstler, Hausschuhe, Zeitschrift, Augenblick, Bergleute, Bildhauer, Scheinwerfer, Kinderwagen, Kopftuch, Halsschmerzen;

stattfinden, kennenlernen, teilnehmen, freisprechen, gutheißen, gutschreiben, rechtfertigen, rechtschreiben, wahrnehmen, wahrsagen, zugrundegehen;

honigartig, hartköpfig, hartnäckig, leichtsinnig, dunkelfarbig, dunkelhaarig, langfristig, schneeweiß, altmodisch, großartig, wasserdicht, weitgehend, weißhaarig, weichherzig.

Přízvuk na druhé části složeného slova:

a) so'oft, so'fort, so'wohl...,

wo'rauf, wo'rüber, wo'bei...,

da'von, da'nach, da'rüber...,
her'bei, he'rein, her'nach...,
hi'nein, hi'nunter, hi'naus...,
mitei'nder, nebenei'nder, nahei'nder,
zu'weilen, berg'auf, berg'ab ...;

- b) Jahr'zehnt, Jahr'hundert, Jahr'tausend,
alt'englisch, alt'indisch, strom'abwärts,
Nord'ost, Nord'west, Süd'west, nord'östlich,
Nord'afrika, Süd'asien, Großbri'tannien nebo 'Großbritannien;
c) Lebe'wohl, Vater'unser, Viertel'stunde, Durchei'nder nebo 'Durcheinander;
d) Offen'barung, will'fahren nebo 'willfahren, Hoherecht.

(Machač 2008, 88-89)

Slova složená s hlavním a vedlejším přízvukem

'Eiweiß,stoff	'Bergarbeiter,streik	'Weihnachts,abend
'Ehrfurchts,voll	'Durchschnitts,stundenlohn	'Hauptpost,amt
'Ehrenbürger,recht	'Feldverpflegungs,amt	'Freilichtthe,ater
Ge'burtstagsge,schenk	Ge'setzgebungsge,walt	'Freiluft,schule
'Goldmacher,kunst	'Handwerksge,selle	'Holzschnitz,kunst
'Schiffahrts,straßen	'Reisekostenent,schädigung	'Kaltwasser,kur
	'Durchschnittsge,schwindigkeit	

(Machač 2008, 89)

Slova s kmenovou slabikou

a) nepřízvučnou:

'anfangen
'aussagen
'aussprechen
'aufstehen
'auffressen
'angehen
'einlegen
'durchschauen
'übergehen
'umreißen
'unterlegen
'wiederholen
'übersetzen
'hinterschreiben

b) přízvučnou:

em'pfangen
ver'sagen
be'sprechen
ver'stehen
zer'fressen
ent'gehen
ver'legen
durch'schauen
über'gehen
um'reißen
unter'legen
wieder'holen
über'setzen
hinter'schreiben

(Machač 2008, 90)

KONTROLNÍ OTÁZKA

Porovnejte české a německé texty, vypište si z kapitoly základní pojmy, vložte je do portfolia.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této části jsme se seznámili s tím, jaký význam má v němčině (a češtině slovní a větný přízvuk). Uvědomili jsme si význam pro rozlišení významu slov a vět.

13 ARTIKULAČNÍ CVIČENÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Nejnámějším cvičením pro správnou výslovnost jsou jazykolamy, tedy texty s velkou četností určitých hlásek. Pro fonetická cvičení je primární poslech - imitační cvičení dle vzoru (učitel, nahrávka), zařazování identifikačních a diskriminačních fonetických cvičení. S těmito metodami se seznámíme s těmito aktivitami.

CÍLE KAPITOLY

Slyšet rozdíly v příbuzných hláskách, správně napodobit výslovnost, správně vyslovovat německé hlásky

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Cvičení imitační, diskriminační, jazykolamy, Zungenbrecher

Pro nácvik správné výslovnosti je primární poslech - imitační cvičení dle vzoru, identifikovat určitou hlásku a slyšet rozdíly v diskriminačních fonetických cvičení.

13.1 Hlásky ü, ö

Schöne Grüße

Laute und Buchstaben				Wichtige Regeln und Tipps
Ö-Laute		Ü-Laute		<ul style="list-style-type: none"> Es gibt lange und kurze Ö- und Ü-Laute. Man erkennt Länge und Kürze manchmal an der Schreibweise. Man darf Ö-Laute nicht wie O- oder E-Laute und Ü-Laute nicht wie U- oder I-Laute sprechen: <i>schön</i> – <i>schon</i>, <i>können</i> – <i>kennen</i>; <i>Mütter</i> – <i>Mutter</i>, <i>küssen</i> – <i>Kjssen</i>.
[ø:] lang	[œ] kurz	[y:] lang	[ʏ] kurz	
ö schön	ö können	ü süß	ü hübsch	
öh fröhlich		üh früh	y typisch	

So klingt es.

CD1_71

a) So klingen Ö- und Ü-Laute. Achten Sie auf die Akzentvokale (fett).

Schöne Reise

Würzburg, München, Köln und Kiel sind ein schönes Reiseziel.

Auch nach Zürich, Wien und Bern reisen wir natürlich gern.

Doch wer war schon mal in Wörlitz, Güstrow, Gütersloh und Görlitz?

Schaut euch die hübschen Städte an. Viel Grüße und bis dann!

2 Tricks für Ö- und Ü-Laute

a) Probieren Sie diese Tricks aus.

! **Ö-Laute** (vom E-Laut zum Ö-Laut): Zuerst runden Sie die Lippen. Dann sprechen Sie:

lesen → Wir hören *lösen*.

! **Ü-Laute** (vom I-Laut zum Ü-Laut): Zuerst runden Sie die Lippen. Dann sprechen Sie:

Tier → Wir hören *Tür*.

13.2 Hláska e

Sehr gern!

Laute und Buchstaben		Wichtige Regeln und Tipps	
lang	kurz	<ul style="list-style-type: none"> Es gibt lange und kurze E-Laute. Man erkennt Länge und Kürze manchmal an der Schreibweise. [e:] ist lang / gespannt, [ɛ:] ist lang / ungespannt und [ɛ] ist kurz / ungespannt. Man darf [e:] (<i>Beer<u>e</u>n</i>) nicht wie [ɛ:] (<i>B<u>ä</u>ren</i>) sprechen. 	
[e:]	[ɛ]		
e <u>Regen</u> ee <u>Beet</u> eh <u>sehen</u>	e <u>nett</u> ä <u>Nächte</u>		
[ɛ:]			
ä <u>Käse</u> äh <u>wählen</u>			

1a So kling es

So klingen E-Laute: Hören Sie und lesen Sie mit. Achten ,Sie auf die Akzentvokale (fett).

Anrufbeantworter

Guten Tag, hier ist der Anschluss elf – sechs – zehn. Sie wollen Peter sprechen? Moment, ich sehe nach ... He! Peter!!! ... Nein, er ist nicht da. Danke für das nette Gespräch! Rufen Sie später wieder an. Auf Wiedersehen!

1b Hören Sie zwei Mal und lesen sie zuerst leise dann laut. Achten Sie auf die E-Laute.

- [ɛ] **elf** | **sechs** | **nett** | **sprechen**
- [e:] **zehn** | **er** | **sehen** | **Peter**
- [ɛ:] **später** | **Gespräch**

2 Tricks für den langen E-Laut [e:]

a Probieren Sie diesen Trick aus.

Lächeln Sie mit breiten Lippen und sagen sie fröhlich: *Heee!* Sprechen Sie *e* ganz lang. Mit diesem Lächeln sprechen Sie nun: *Heeee! – zehn!*

b Hören Sie die Wörter in 1b mit kurzem und langem E-Laut noch einmal und sprechen Sie nach. Verwenden Sie für den langen E-Laut den Trick aus a.

3 Wörter mit kleinen Unterschieden

a Hören Sie, achten Sie auf die Unterschiede und sprechen Sie nach.

E-Laute

1. [e:] – [ɛ] **Beet** – **Bett** | **Weg** – **weg** | **den** – **denn**
2. [ɛ:] – [ɛ] **wählen** – **Wellen** | **Täler** – **Teller**
3. [ɛ:] – [e:] **Bären** – **Beeren** | (Herr) **Mähler** – (Herr) **Mehler**

I- und E-Laute

4. [i:] – [e:] **sie** – **See** | **wir** – **wer** | **lieben** – **leben**
5. [ɪ] – [ɛ] **bitten** – **Betten** | **Stille** – **Stelle**

b Hören Sie und unterstreichen Sie von jedem Wortpaar das gehörte Wort.

c vergleichen Sie. Lesen Sie zuerst die gehörten Wörter und dann die Wortpaare laut. Machen Sie dabei die Geste für lange und kurze Vokale.

4 Buchstaben-Rätsel

Hören Sie fünfmal jeweils drei Wörter. Kreuzen sie das Kästchen an, wenn Sie das Wort mit langem E-Laut [e:] hören. Welchen Buchstaben sehen Sie am Ende?

	Wort 1	Wort 2	Wort 3
1	X		
2			
3			
4			
5			

b Hören Sie noch zweimal. Schreiben Sie beim ersten Mal nur die Wörter mit langem E-Laut [e:] und beim zweiten Mal alle Wörter mit kurzem E-Laut [ɛ:] auf.

[e:] _____

[ɛ:] _____

c Lesen Sie alle Wörter aus b laut.

d Machen sie nach jedem Muster selbst ein Buchstaben-Rätsel mit E-Wörtern und probieren Sie es mit Ihrem Partner aus.

Nahrávky ke cvičením najdete na stránkách <https://www.klett-sprachen.de/phonetiktrainer-a1-b1/t-1/9783126762328> [16.03. 2020]

CVIČENÍ

a) [ɛ]

– v *iniciální pozici*:

Ebbe, Ecke, Äcker, eggen, essen, Elbe, erben

– v *mediální pozici*:

petzen, pellen, bellen, betteln, Tempel, Teller, Deckel, Dächsel, Keller, Kette, Gellert, gern, Fett, Fenster, Wette, Wetter, Wäsche, weg, setzen, selbst, schätzen, schenken, Yankee, Herr, Häftling, hell, Hemd, lecken, lächeln, Flecken, recken, rechnen, retten, Schreck, Metzger, Mensch, meckern, Männer, Neckel, necken, Pfeffer, Pfennig, pfälzig, zechen, Zettel

b) [ɛ:] / [e:]

[ɛ:] je jediný dlouhý otevřený vokál v systému německých samohlásek. Vyslovujeme jej tehdy, když je v písmu označen grafémem **ä**. Ve stejné pozici můžeme vyslovit také dlouhý zavřený vokál [e:]. Vyslovujte obě varianty.

– v *iniciální pozici*:

Ähre, ähnlich

– v *mediální pozici*:

Pärchen, spät, Bär, Bäder, Täter, täglich, Dänemark, dämlich, Käfer, Käse, gären, gähnen, fährt, Väter, während, wählen, säen, Säle, Schädel, Schäden, Schäfer, schädlich, Jäger, häkeln, Häfen, Läden, klären, schläfrig, Räte, krähen, mähen, Märchen, Mädchen, Mähren, nähen, näher, pfählen, Cäsar

– ve *finální pozici*:

jäh, zäh

c) [e:]

– v *iniciální pozici*:

eher, Ehe, Epos, eben, edel, Ekel, Eger, ewig, Eva, Efeu, Esel, Elend, er, Erde, erst

– v *mediální pozici*:

Pegel, Peter, beten, beben, Thema, Teer, Demut, der, dem, den, kehren, Kegel, gegen, geben, Feder, fegen, Weg, weder, wegen, Weg, wer, wem, wen, segeln, sehen, Schere, Schema, jener, jemand, heben, hegen, legen, leben, reden, regnen, Meter, Mehl, Nebel, neben

– ve *finální pozici*:

Tee, steh, geh, Fee, Weh, See, je, Klee, Reh, Schnee

g) [ə] + vokál + [ə]

bespielen, besiegen, beginnen, besingen, benehmen, begehen, benennem, bekennen, besäen, beschämen, bemannen, besamen, bejahren, beklommen, bekommen, belohnen, bedrohen, gerundet, beruhen, Getue, gerüstet, gelüftet, bemühen, gehütet, gelöschte, geröstet, gelöste, gelötet, bezeichnen, beweinen, bebauen, geklaute, betreuen, bereuen, gerade

h) [ɛ:] – [ɛ:]/[e:] – [ɛ]

Esel – ähnlich – ändern, Ehe – Ähre – Erbe; Pegel – Pärchen – pellen, Peter – später – petzen; beten – Bäder – betten, Beere – bären – Berg; Teer – Täter – Tempel, Tee – Täler – Teller; stehlen – stählen – stellen; den – Dänemark – denken, dem – dämlich – Dämpfe; kehren – Käse – Kette, Kegel – Käfer – Keller; geben – gären – gern, gehen –

Machač 2008, 26-30

13.3 Hlásky o

– v *iniciální pozici*:

Ohr, Oper, Opa, Opel, Obst, Ober, oben, Ode, oder, Ofen, Ovum, Ostern; Olaf, Oma, ohne

– v *mediální pozici*:

Pol, Polen, Boot, bohren, Tod, Ton, Dom, doof, Kohle, Chor, Gote, Gotik, vor, Foto, wo, wohl, wohnen, schwor, Sohle, so, schon, schonen, Jod, jodeln, hoch, Hof, Pfote, Zone, zog, rot, Rose, drohen, Thron, los, Losung, flog, Mohr, Mode, Note, None

c) [o:] [ɔ]

– v *iniciální pozici*:

Ober, ob; oben, Obdach; Oper, Opfer; Opel, opfern; Opa, optisch; Obst, obszön; Ober, Ochse; oder, okkult; Ofen, offen; Ostern, Osten; Oma, Omnibus

– v *mediální pozici*:

Pol, Post; Polen, Posten; Boot, Bord; bohren, Bock; Tod, Topf; Ton, Torf; Dom, Dorf; doof, doch; Kohle, Korb; Chor, kommt; Gote, Gold; Gotik, Gott; vor, Form; Foto, voll; wohl, Wolf; wohnen, Wolle; so, Socken; Sohle, soll; schon, Schock; schonen, schossen; Jod, Joch; jodeln, York; Pfote, Pforte; Zone, Zoll; Rose, Rolle; drohen, drollig; Lotse, Lotte; los, klopfen; Mohr, Mord; Mode, morgen; Note, Norden; None, Norm

d) [ɔ] (přízvuk na druhé slabice):

sowie, sowohl, sofern, solange, sooft, woher, wohin, wobei, wozu, worin, woneben, worüber, Forelle, Holunder, Hotel

e) [o:] [ɔ] ve slovních spojeních:

1. Rolf holt morgen vom Nordpol einen Korb Kohle;
2. dieser nicht mehr moderne Rock kommt noch in Mode;
3. das Ohr des Onkels ist schon offen;
4. die Ochsen auf dem Thron jodeln obszön;
5. die rote Nonne klopft auf den Opel des Obers;
6. wohin flog Oma wegen dem Mord?
7. der Bock und der Wolf zogen schon in den Dom;
8. der Gote in dem Ofen ist ein drolliger Vorbote;
9. in Polen bohrt Opa einen goldenen Topf;
10. ein Chor sonnt sich im Schock oben auf der Pforte;
11. im Nordosten schont man wohl den Gott;
12. auf der Post schoss der Lotse, ohne zu drohen;
13. ein Mohr soll ein Mohnkorn in der vorderen Mordzone in Ordnung bringen;
14. Olaf schwor doch vor Lotte aus dem Dorf;
15. das Opfer fordert von uns eine Tonne Wolle und eine hohe Sohle, wozu es noch eine tote Pfote wollte.

Machač 2008, 32-33

13.4 Zungenbrecher

Der Kaplan Klapp plant ein klappbares Pappplakat.

Die Katze tritt die Treppe krumm. Der Kater tritt sie gerade.

Der Krabbenfischer knabbert Knabberkrabben, Knabberkrabben knabbert der Krabbenfischer.

Die Katze tritt die Treppe krumm, die Katze tritt die Treppe krumm.

Der Cottbusser Postkutscher putzt den Cottbusser Postkutschkasten. Den Cottbusser Postkutschkasten putzt der Cottbusser Postkutscher.

Ein knallroter Krebs aus der Krummen Lanke kroch bequem über eine kalte kühle Korbflasche.

Es klapperte die Klapperschlang', bis ihre Klapper schlapper klang.

Ein krummer Krebs kroch über eine krumme Schraube.

Kaiser Karl konnte keine Kümmelkerne kauen, warum konnte Kaiser karl keine Kümmelkerne kauen? Weil Kaiser Karl keine Kümmelkerne kauen konnte.

Kalle Kahlekatzenkratzer kratzt kahle Katzensglätzen.

In Ulm und um Ulm und um Ulm herum. In Ulm, um Ulm und um Ulm herum.

Auf des Fleischhauers Schild war der Abstand zwischen "Käse" und "und" und "und" und "Wurst" zu klein geraten.

Herr und Frau Lücke gingen über eine Brücke. Da kam eine Mücke und stach Frau Lücke ins Genicke. Da nahm Herr Lücke seine Krücke und schlug Frau Lücke ins Genicke.

Weswegen dann Frau Lücke mit der Mücke und der Krücke im Genicke tot umfiel.

Wenn um Rumkugeln Rumkugeln herumkugeln, kugeln um Rumkugeln Rumkugeln herum.

KONTROLNÍ OTÁZKA

Nacvičte správnou výslovnost hlásek.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Tato závěrečná část je věnována nácviku hlásek a fonetických procesů, které jsou pro Čechy obtížné.

LITERATURA

ALOŠEVIČIENĚ, Aglė: Grundlagen der Phonetik und Phonologie. Kaunas, Universität Vilnius, 2009. ISBN 978-9955-33-413-2.

BREDET, Ursula. Übungskompodium zur segmentalen Phonologie. Transkriptionsaufgaben zur sicheren Anwendung des Internationalen Phonetischen Alphabets, Hildesheim: Universität Hildesheim, 2011. Online https://www.uni-hildesheim.de/media/fb3/deutsche_sprache/UEbungskompodium_Phonologie_WS_2010_2011.pdf [18. 2. 2020].

DIELING, Helga a Ursula HIRSCHFELD. *Phonetik lehren und lernen*. Fernstudieneinheit 21, Hörtexte., Berlin: Langenscheidt, 2000. Fernstudienangebot. Germanistik. Deutsch als Fremdsprache. ISBN 3-468-49653-2

FREY, Evelyn. *Kursbuch Phonetik: Lehr- und Übungsbuch*. Ismaning: Max Hueber, c1995. ISBN 3-19-011572-9.

HÁJKOVÁ, Eva. *Rétorika pro pedagogy*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-7610-1.

HENGARTNER, Thomas a Jürg NIEDERHAUSER. *Phonetik, Phonologie und phonetische Transkription: Grundzüge, Begriffe, Methoden und Materialien*. Aarau: Sauerländer, c1993. ISBN 3-7941-3623-3.

HIRSCHFELD, Ursula. *Einführung in die deutsche Phonetik: Begleitheft : deutsch - englisch*. Ismaning: Max Hueber, 1992. Videothek Deutsch. ISBN 3-19-021502-2.

KAUNZNER, Ulrike A. *Aussprachekurs Deutsch: ein komplettes Übungsprogramm zur Verbesserung der Aussprache für Unterricht und Selbststudium (mit 6 CDs) : Text- und Übungsbuch*. Heidelberg: Julius Groos, c1997. ISBN 3-87276-809-3.

KELZ, Heinrich P. *Deutsche Aussprache: praktisches Lehrbuch zu Ausspracheschulung für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache*. Bonn: Ferd. Dümmler, c1995. Dümmlerbuch, [Bd.] 6122. ISBN 3-427-61221-X.

MIDDLEMAN, Doris. *Sprechen-Hören-Sprechen: Übungen zur deutschen Aussprache*. Ismaning: Verlag für Deutsch, ©1996. ISBN 3-88532-726-0.

MACHAČ, Pavel. *Výslovnost němčiny. Poznámky z teorie a praxe*. Praha: Karolinum 2008.

NIEBISCH, Daniela. *Praxisbuch Phonetik: Aussprachetraining für Deutsch als Fremdsprache*. Berlin: epubli, [2014]. ISBN 978-3-7418-0320-8.

RAUSCH, Rudolf a Ilka RAUSCH. *Deutsche Phonetik für Ausländer*. 5. Aufl. Leipzig: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1998. ISBN 3-324-00145-5.

REINKE, Kerstin: *Phonetiktrainer A1-B1: Aussichten*. CD 1. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen, 2012. ISBN 978-3-12-676232-8.

ZEILE, Edith. *Deutsche Phonetik für Ausländer: ein Lehr- und Übungsbuch*. Aachen: Shaker Media, 2016. ISBN 978-3-95631-524-4.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora by Vám měla pomoci nejen v začátcích Vašeho studia, ale doufáme, že některé poznatky a zkušenosti získané díky vypracovávání jednotlivých úloh Vám budou oporou i při dalším studiu a sebevzdělávání.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Název: **Fonetická cvičení**

Autor: **Mgr. Jana Nálepová, Ph. D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 124

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.